

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

الحق
علیه
الصلوة
والسلام

www.

www.

www.

www.

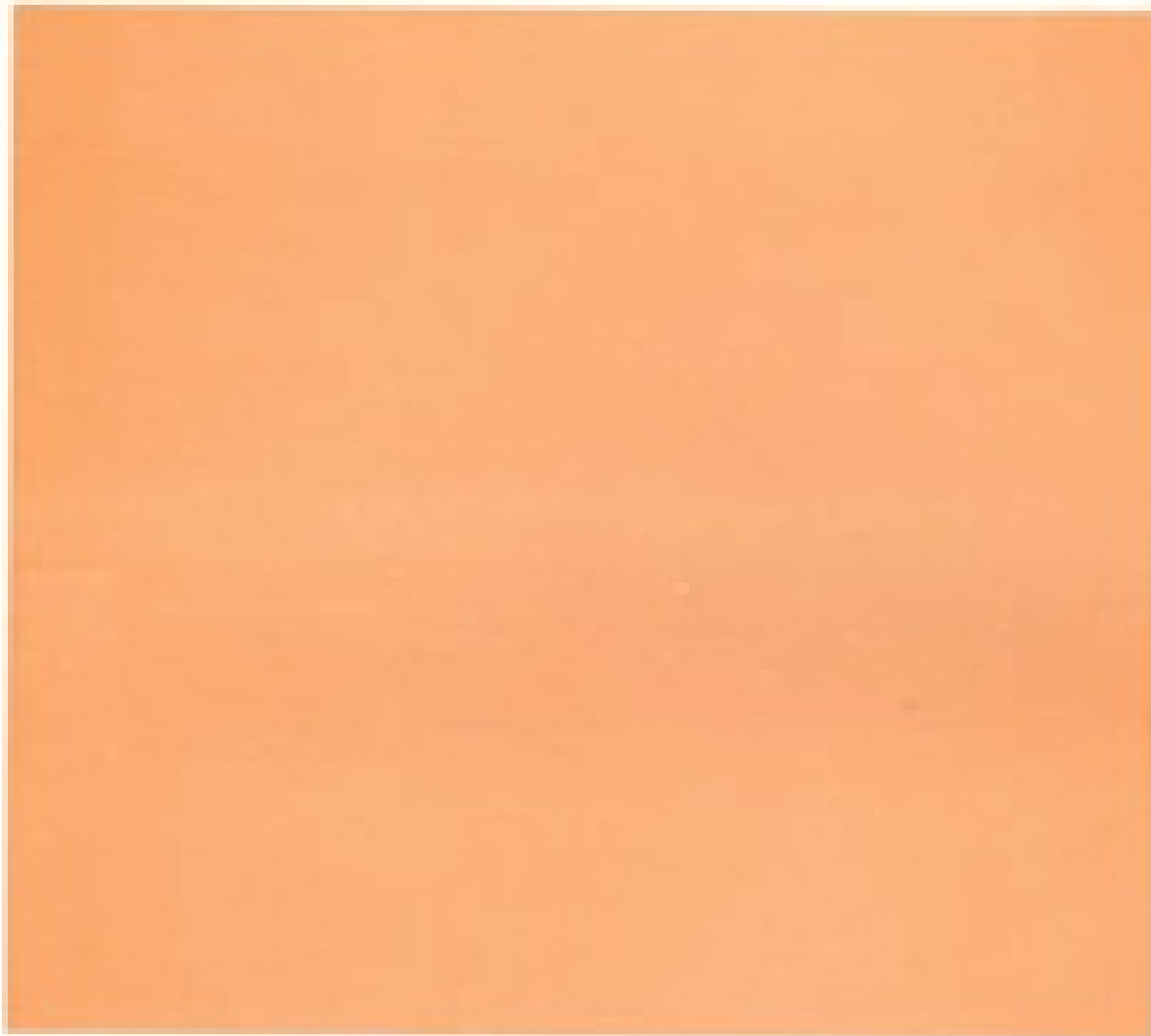
Ghaemiyeh

.com

.org

.net

.ir

مرکز پژوهش‌های اسلامی صداوسیما

حلقه تدبیر

ویژگی‌نامه شیوه‌های اسلامی

حسین باقادر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حلقه تدبیر: ویژه نامه شوراهاى اسلامى

نویسنده:

حسین بافکار

ناشر چاپى:

مرکز پژوهشهای اسلامى صدا و سیمای جمهورى اسلامى ایران

ناشر دیجیتالى:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۲	حلقه تدبیر: ویژه نامه شوراهاى اسلامى
۱۲	مشخصات کتاب
۱۲	اشاره
۱۴	فهرست مطالب
۲۶	دبیاچه
۲۸	پیش گفتار
۳۰	فصل اول: سیمای شورا در اسلام
۳۰	شورا و مشورت در لغت و اصطلاح
۳۱	شورا در ادبیات سیاسى
۳۲	شورا در مفهوم اسلامى
۳۳	اهداف کلی مشورت
۳۳	اشاره
۳۳	۱. انتخاب أصلح
۳۴	۲. پیش گیری از خطرهای احتمالى
۳۵	پیشینه تاریخی مشورت
۳۵	۱. مشورت پیش از اسلام
۳۶	۲. مشورت در زمان پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله
۳۸	۳. مشورت در دوره شیخین
۳۹	۴. مشورت در دوره زمامداری امام علی علیه السلام
۴۰	۵. مشورت پس از شهادت امام علی علیه السلام
۴۱	۶. مشورت در دوره انقلاب اسلامى
۴۲	اهمیت و ضرورت مشورت
۴۲	اشاره

۴۲	۱. دلیل عقلی
۴۴	۲. دلیل نقلی
۴۴	اشاره
۴۴	الف) تبیین ویژگی های مؤمنان
۴۵	ب) تأیید روش پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله
۴۷	ج) مشورت زن و شوهر در امور خانوادگی
۴۸	د) گفتار و رفتار پیشوایان معصوم علیهم السلام
۵۰	فصل دوم: ویژگی های مشورت در اسلام
۵۰	اشاره
۵۰	۱. ویژگی موضوع مورد مشورت
۵۲	۲. مرحله ای بودن مشورت
۵۲	اشاره
۵۳	الف) مرحله شور
۵۳	ب) مرحله عزم
۵۴	ج) مرحله توکل
۵۶	۳. ویژگی های مشاور
۵۶	اشاره
۵۶	الف) افراد مناسب برای مشورت
۵۶	اشاره
۵۷	یک _ خردمند
۵۸	دو _ پرهیزکار و درست کردار
۵۹	سه _ افراد خیرخواه
۶۰	چهار _ دانا و کاردان
۶۱	پنج _ راز نگهدار
۶۱	شش _ دور اندیش
۶۲	هفت _ با تجربه

۶۳	ب) افراد نامناسب برای مشورت
۶۳	اشاره
۶۴	یک _ بخیل
۶۵	دو _ ترسو
۶۶	سه _ حریص
۶۷	چهار _ احمق
۶۸	پنج _ دروغ گو
۷۰	فصل سوم: آثار مشورت در پرتو وحی و سیره معصومین علیهم السلام
۷۰	اشاره
۷۱	۱. الگو واقع شدن مشورت معصومین علیهم السلام
۷۲	۲. از بین بردن استبداد رأی
۷۴	۳. کرامت بخشیدن به اُمت
۷۶	۴. آماده ساختن جامعه برای تصمیم گیری در شرایط دشوار
۷۸	۵. فراهم آوردن زمینه برای بروز استعدادها و تبلور تجربه های سازنده
۸۰	۶. شناخته شدن افراد صادق از مدعیان دروغین
۸۲	۷. تربیت و تقویت رشد سیاسی مردم
۸۴	۸. پیش گیری از انتقادهای بی جا
۸۶	فصل چهارم: شوراها در قانون اساسی
۸۶	جایگاه شورا
۸۷	انواع شورا و ساختار آن
۹۲	چگونگی اجرای اصل شورا
۹۲	اشاره
۹۲	۱. شورا به عنوان بازوی مدیریت
۹۴	۲. شورا به عنوان مقام تصمیم گیرنده
۹۵	اهداف شورا در قانون اساسی
۹۵	اشاره

۱. جلوگیری از تبعیض و برقراری قسط اسلامی ۹۵
۲. سرعت بخشیدن به کارها ۹۶
۳. نظارت اجتماعی ۹۷
۴. هدایت و رهبری برنامه های محلی ۹۸
۵. بهره گیری از همکاری مردم ۹۸
۶. ایجاد هماهنگی برای پیشرفت امور ۹۹
- ضوابط حاکم بر فعالیت شوراهای اسلامی ۹۹
- اشاره ۹۹
۱. رعایت اصول نظام جمهوری اسلامی ۱۰۰
۲. پیروی از حکومت مرکزی ۱۰۰
۳. حفظ وحدت ملی ۱۰۱
۴. حفظ یکپارچگی سرزمین ۱۰۱
۵. هماهنگی مصوبه ها با موازین اسلامی ۱۰۲
- فصل پنجم: آفات شورا ۱۰۴
- اشاره ۱۰۴
۱. کم رنگ شدن روحیه اسلامی ۱۰۴
۲. خودمحوری و حزب محوری (سیاست زدگی) ۱۰۴
۳. فراموشی وظایف اصلی و توجه به مسائل جانبی (عمل زدگی) ۱۰۵
۴. مشخص نبودن جایگاه قانونی ۱۰۶
۵. مشخص نبودن ساختار و تشکیلات ۱۰۸
۶. نقش تخریبی رسانه ها ۱۰۸
۷. انتظار زیاد مردم و فشار شورا بر دولت ۱۰۹
۸. شناخت ناکافی مردم از حوزه شورا ۱۱۱
۹. ناهمگونی شورا و احتمال ناکارایی آن ۱۱۲
۱۰. کمبود نرم افزار ۱۱۳
۱۱. تعصب و گرایش های محلی و منطقه ای ۱۱۴

۱۱۴	۱۲. امکان تشدید تضادهای سیاسی
۱۱۵	۱۳. بی توجهی به محدودیت ها
۱۱۵	۱۴. نداشتن تمایل سیاسی
۱۱۶	فصل ششم: راهکارهای پیشنهادی
۱۱۶	اشاره
۱۱۶	۱. نهادینه کردن مشارکت مردمی
۱۱۶	اشاره
۱۱۷	الف) اطلاع رسانی
۱۱۹	ب) اعتمادسازی
۱۲۰	ج) آموزش فرهنگ مشارکت
۱۲۱	د) نظارت نهادهای مردمی و غیردولتی
۱۲۲	۲. حاکم کردن روح اسلامی بر فعالیت های شورا
۱۲۳	۳. به کارگیری رهنمودهای رهبری
۱۲۴	۴. آگاهی به وظایف و دانش روز
۱۲۵	۵. حمایت مادی و معنوی دولت
۱۲۶	۶. بهره گیری از نظریه های کارشناسان و پژوهشگران
۱۲۶	۷. اصلاح و بازنگری قانون شوراها
۱۲۷	۸. پیش گیری از سیاست زدگی
۱۲۸	۹. پرهیز از عمل زدگی
۱۲۸	۱۰. به کارگیری نوآوری برای رفع محدودیت ها
۱۳۰	فصل هفتم: مشورت در ادب فارسی
۱۳۰	تأثیر عقل ایمانی در مشورت
۱۳۱	مشورت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله
۱۳۱	هدف مشورت
۱۳۲	پوشاندن رأی از اغیار در مشورت
۱۳۳	مشورت؛ چگونه و با که؟

- ۱۳۴ ..... پرهیز از پشیمانی
- ۱۳۴ ..... دو بیتی ها
- ۱۳۶ ..... دخالت ندادن افراد بخیل، ترسو و حریص در مشورت
- ۱۳۸ ..... ویژگی های افراد شایسته مشورت
- ۱۳۹ ..... متون ادبی
- ۱۳۹ ..... فرصت طلایی مشورت
- ۱۳۹ ..... ما انسان ها، هر کدام یک برکه ایم
- ۱۴۰ ..... شورا، هنگامه آزمون دیگر
- ۱۴۱ ..... مشورت، فرهنگ اسلام
- ۱۴۲ ..... شورا در گفتار بزرگان
- ۱۴۲ ..... امام خمینی رحمه الله
- ۱۴۴ ..... مقام معظم رهبری (زید عزه)
- ۱۴۵ ..... آیت الله سیدمحمود طالقانی رحمه الله
- ۱۴۶ ..... سیدمحمد خاتمی
- ۱۴۷ ..... علامه محمدتقی جعفری رحمه الله
- ۱۴۸ ..... آیت الله ناصر مکارم شیرازی
- ۱۴۸ ..... آیت الله جعفر سبحانی
- ۱۴۹ ..... فصل هشتم: همراه با برنامه سازان
- ۱۴۹ ..... پیشنهادهای کلی
- ۱۵۱ ..... موضوع های برنامه سازی
- ۱۵۳ ..... پرسش های مسابقه ای
- ۱۵۵ ..... پرسش های مردمی
- ۱۵۶ ..... پرسش های کارشناسی
- ۱۵۷ ..... زیرنویس یا پیام های مجری
- ۱۵۹ ..... پیام های کوتاه شورا
- ۱۶۰ ..... معرفی کتاب برای مطالعه بیش تر

۱۶۲ ..... کتاب نامه

۱۷۰ ..... درباره مرکز

حلقه تدبیر: ویژه نامه شوراهای اسلامی

مشخصات کتاب

حلقه تدبیر (ویژه نامه شوراهای اسلامی)

کد: ۸۳۷

نویسنده: حسین بافکار

ناشر و تهیه کننده: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

لیتوگرافی: سروش مهر

چاپ و صحافی: نگارش

نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۳

شمارگان: ۱۵۰۰

بها: ۷۵۰ تومان

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

نشانی: قم، بلوار امین، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

پست الکترونیکی: [Email: IRC@IRIB.COM](mailto:IRC@IRIB.COM)

تلفن: ۲۹۳۵۸۰۳ و ۲۹۱۰۶۰۲ نمابر: ۲۹۳۳۸۹۲

شابک: ۹-۶۰-۸۶۰۶-۹-۶۰-۸۶۰۶-۹۶۴ ISBN: ۹۶۴

ص: ۱

اشاره

فهرست مطالب

۹	دیباچه.....
۱۱	پیش گفتار.....
۱۳	فصل اول: سیمای شورا در اسلام.....
۱۳	شورا و مشورت در لغت و اصطلاح.....
۱۴	شورا در ادبیات سیاسی.....
۱۵	شورا در مفهوم اسلامی.....
۱۶	اهداف کلی مشورت.....
۱۶	۱. انتخاب اصلح.....
۱۷	۲. پیش گیری از خطرهای احتمالی.....
۱۸	پیشینه تاریخی مشورت.....
۱۸	۱. مشورت پیش از اسلام.....
۱۹	۲. مشورت در زمان پیامبر اسلام.....
۲۱	۳. مشورت در دوره شیخین.....
۲۲	۴. مشورت در دوره زمامداری امام علی.....
۲۳	۵. مشورت پس از شهادت امام علی.....
۲۴	۶. مشورت در دوره انقلاب اسلامی.....
۲۵	اهمیت و ضرورت مشورت.....
۲۵	۱. دلیل عقلی.....

۲. دلیل نقلی..... ۲۷

الف) تبیین ویژگی های مؤمنان..... ۲۷

ص: ۳

ب) تأیید روش پیامبر اکرم.....	۲۸
ج) مشورت زن و شوهر در امور خانوادگی.....	۳۰
د) گفتار و رفتار پیشوایان معصوم.....	۳۱
فصل دوم: ویژگی های مشورت در اسلام.....	۳۳
۱. ویژگی موضوع مورد مشورت.....	۳۳
۲. مرحله ای بودن مشورت.....	۳۵
الف) مرحله شور.....	۳۶
ب) مرحله عزم.....	۳۶
ج) مرحله توکل.....	۳۷
۳. ویژگی های مشاور.....	۳۹
الف) افراد مناسب برای مشورت.....	۳۹
یک _ خردمند.....	۴۰
دو _ پرهیزکار و درست کردار.....	۴۱
سه _ افراد خیرخواه.....	۴۲
چهار _ دانا و کاردان.....	۴۳
پنج _ راز نگهدار.....	۴۴
شش _ دور اندیش.....	۴۴
هفت _ با تجربه.....	۴۵
ب) افراد نامناسب برای مشورت.....	۴۶
یک _ بخیل.....	۴۷

دو _ ترسو..... ۴۸

سه _ حریص..... ۴۹

چهار _ احمق..... ۵۰

پنج _ دروغ گو..... ۵۱

فصل سوم: آثار مشورت در پرتو وحی و سیره معصومین علیهم السلام..... ۵۳

ص: ۴

۱. الگو واقع شدن مشورت معصومین..... ۵۴
۲. از بین بردن استبداد رأی..... ۵۵
۳. کرامت بخشیدن به اُمت..... ۵۷
۴. آماده ساختن جامعه برای تصمیم گیری در شرایط دشوار..... ۵۹
۵. فراهم آوردن زمینه برای بروز استعدادها و تبلور تجربه های سازنده..... ۶۱
۶. شناخته شدن افراد صادق از مدعیان دروغین..... ۶۳
۷. تربیت و تقویت رشد سیاسی مردم..... ۶۵
۸. پیش گیری از انتقادهای بی جا..... ۶۷
- فصل چهارم: شوراها در قانون اساسی..... ۷۰
- جایگاه شورا..... ۷۰
- انواع شورا و ساختار آن..... ۷۱
- چگونگی اجرای اصل شورا..... ۷۴
۱. شورا به عنوان بازوی مدیریت..... ۷۴
۲. شورا به عنوان مقام تصمیم گیرنده..... ۷۶
- اهداف شورا در قانون اساسی..... ۷۷
۱. جلوگیری از تبعیض و برقراری قسط اسلامی..... ۷۷
۲. سرعت بخشیدن به کارها..... ۷۸
۳. نظارت اجتماعی..... ۷۹
۴. هدایت و رهبری برنامه های محلی..... ۸۰
۵. بهره گیری از همکاری مردم..... ۸۰

۶. ایجاد هماهنگی برای پیشرفت امور..... ۸۱

ضوابط حاکم بر فعالیت شوراهای اسلامی..... ۸۱

۱. رعایت اصول نظام جمهوری اسلامی..... ۸۲

۲. پیروی از حکومت مرکزی..... ۸۲

۳. حفظ وحدت ملی..... ۸۳

ص: ۵

۴	حفظ یکپارچگی سرزمین.....	۸۳
۵	هماهنگی مصوبه ها با موازین اسلامی.....	۸۴
۸۶	فصل پنجم: آفات شورا.....	۸۶
۱	کم رنگ شدن روحیه اسلامی.....	۸۶
۲	خودمحموری و حزب محوری (سیاست زدگی).....	۸۶
۳	فراموشی وظایف اصلی و توجه به مسائل جانبی (عمل زدگی).....	۸۷
۴	مشخص نبودن جایگاه قانونی.....	۸۸
۵	مشخص نبودن ساختار و تشکیلات.....	۹۰
۶	نقش تخریبی رسانه ها.....	۹۰
۷	انتظار زیاد مردم و فشار شورا بر دولت.....	۹۱
۸	شناخت ناکافی مردم از حوزه شورا.....	۹۳
۹	ناهمگونی شورا و احتمال ناکار آیی آن.....	۹۴
۱۰	کمبود نرم افزار.....	۹۵
۱۱	تعصب و گرایش های محلی و منطقه ای.....	۹۶
۱۲	امکان تشدید تضادهای سیاسی.....	۹۶
۱۳	بی توجهی به محدودیت ها.....	۹۷
۱۴	نداشتن تمایل سیاسی.....	۹۷
۹۸	فصل ششم: راهکارهای پیشنهادی.....	۹۸
۱	نهادینه کردن مشارکت مردمی.....	۹۸
الف	اطلاع رسانی.....	۹۹

ب) اعتمادسازی..... ۱۰۱

ج) آموزش فرهنگ مشارکت..... ۱۰۲

د) نظارت نهادهای مردمی و غیردولتی..... ۱۰۳

۲. حاکم کردن روح اسلامی بر فعالیت های شورا..... ۱۰۴

۳. به کارگیری رهنمودهای رهبری..... ۱۰۵

ص: ۶

۴. آگاهی به وظایف و دانش روز..... ۱۰۶
۵. حمایت مادی و معنوی دولت..... ۱۰۷
۶. بهره گیری از نظریه های کارشناسان و پژوهشگران..... ۱۰۸
۷. اصلاح و بازنگری قانون شوراها..... ۱۰۸
۸. پیش گیری از سیاست زدگی..... ۱۰۹
۹. پرهیز از عمل زدگی..... ۱۱۰
۱۰. به کارگیری نوآوری برای رفع محدودیت ها..... ۱۱۰
- فصل هفتم: مشورت در ادب فارسی..... ۱۱۲
- تأثیر عقل ایمانی در مشورت..... ۱۱۲
- مشورت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله..... ۱۱۳
- هدف مشورت..... ۱۱۳
- پوشاندن رأی از اغیار در مشورت..... ۱۱۴
- مشورت؛ چگونه و با که؟..... ۱۱۵
- پرهیز از پشیمانی..... ۱۱۶
- دو بیتی ها..... ۱۱۶
- دخالت ندادن افراد بخیل، ترسو و حریص در مشورت..... ۱۱۸
- ویژگی های افراد شایسته مشورت..... ۱۲۰
- متون ادبی..... ۱۲۱
- فرصت طلایی مشورت..... ۱۲۱
- ما انسان ها، هر کدام یک برکه ایم..... ۱۲۱

شورا، هنگامه آزمون دیگر..... ۱۲۲

مشورت، فرهنگ اسلام..... ۱۲۳

شورا در گفتار بزرگان..... ۱۲۴

امام خمینی رحمه الله..... ۱۲۴

مقام معظم رهبری (زید عزه)..... ۱۲۶

ص: ۷

آیت الله سید محمود طالقانی رحمه الله.....	۱۲۷
سید محمد خاتمی.....	۱۲۸
علامه محمد تقی جعفری رحمه الله.....	۱۲۹
آیت الله ناصر مکارم شیرازی.....	۱۳۰
آیت الله جعفر سبحانی.....	۱۳۰
فصل هشتم: همراه با برنامه سازان.....	۱۳۱
پیشنهاد های کلی.....	۱۳۱
۱. حمایت بی دریغ از شوراها.....	۱۳۱
۲. تسهیل ارتباط مردم و شورا.....	۱۳۲
۳. نیاز به برقراری ارتباط تنگاتنگ با نهاد شورا و مردم.....	۱۳۲
۴. آموزش فرهنگ مشارکت.....	۱۳۳
۵. شفاف سازی برنامه های شورا.....	۱۳۳
موضوع های برنامه سازی.....	۱۳۳
پرسش های مسابقه ای.....	۱۳۵
پرسش های مردمی.....	۱۳۷
پرسش های کارشناسی.....	۱۳۸
زیر نویس یا پیام های مجری.....	۱۳۹
سخنان رسول اکرم صلی الله علیه و آله.....	۱۳۹
سخنان امام علی علیه السلام.....	۱۴۰
پیام های کوتاه شورا.....	۱۴۱

معرفی کتاب برای مطالعه بیش تر..... ۱۴۲

کتاب نامه..... ۱۴۴

برگ نظرخواهی..... ۱۴۶

مرکز پژوهش های اسلامی..... ۱۴۶

ص: ۸

نظام جمهوری اسلامی ایران، حکومتی مردمی است که از نخستین روزهای مبارزه با رژیم ستم شاهی تا طلوع فجر انقلاب اسلامی و شکل گیری نظام جمهوری اسلامی، با حضور چشم گیر و بی نظیر مردم مؤمن و فداکار همراه بوده و هست.

امت مسلمان و بیدار ایران اسلامی پیوسته با شرکت گسترده در عرصه های سیاسی، اجتماعی، نظامی و فرهنگی، پرچم استقلال، عزت و سربلندی این سرزمین را برافراشته نگاه داشته و دشمنان قسم خورده اسلام را در توطئه هاشان ناکام گذارده اند. می دانیم که انتخابات یکی از عرصه های مهم سیاسی حضور مردم و مهم ترین نقاط عطف حوادث پس از انقلاب به شمار می رود. انتخابات شوراهای اسلامی شهرها و روستاها که با هدف برقراری قسط و عدالت اسلامی، همکاری بیشتر و نزدیک تر همگان و سرعت بخشیدن به کارها شکل گرفته، یکی از مصادیق برجسته حضور سبز و پیروزمند مردم مسلمان ما است.

شورا، حلقه تدبیری است که با برخورداری از نعمت مشورت و تبادل اندیشه ها و انعکاس رأی مردم در سلامت و سعادت جامعه اسلامی نقش مهم و تأثیرگذاری دارد و کارگزاران مردمی آن می توانند به پشتوانه رأی

ملت و با عزمی راسخ و همتی بلند، گام های بلندتری در آبادانی کشور بردارد.

نوشتار حاضر، تلاش کوچکی است در تبیین جایگاه و ویژگی های شورا و مشورت در اسلام، بررسی آسیب ها و ارائه راهکارهای اصلاح و تقویت شوراهای که به منظور کاربست در برنامه های صدا و سیما فراهم گردیده است. با سپاس از نویسنده ارجمند جناب آقای حسین بافکار که این مجموعه را فراهم آورده است، آن را به مدیران و برنامه سازان گران قدر تقدیم می کنیم.

انّه ولیّ التوفیق

اداره کل پژوهش

مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

ص: ۱۰

در سالنامه حیات بالنده انقلاب اسلامی ایران، نهم اردیبهشت سال ۱۳۷۸، روزی بزرگ، پرافتخار و غرورآفرین است. در این روز خجسته، یکی از رؤیاهای شیرین و آرزوهای دیرین اُمت مسلمان ایران تحقق یافت و شوراها به عنوان یکی از پایه‌های بنیادینِ بروز حاکمیت مردم و سنگ زیرین بنای مردم سالاری دینی، با تأخیری بیست ساله، از متن فراموشی خارج شد و افتخاری دیگر بر لوح زرین صحیفه انقلاب نقش بست. اُمت خداجوی ما توانست در آزمونی سرنوشت ساز، با گزینش بیش از دویست هزار نماینده در شوراهای اسلامی شهر و روستا، در تعیین سرنوشت خویش نقش آفرین باشد؛ به گونه‌ای که جهانیان را به تحسین واداشت و سازمان ملل متحد (unop) در اجلاس ژوهانسبورگ، آن را به عنوان بهترین اقدام (۱) جمهوری اسلامی ایران در راه توسعه پایدار، معرفی کرد.

امروز این نهاد نوپا، به عنوان مجموعه‌ای مقدّس و تبلور اراده مردمی در دخالت مستقیم در مسائل اجرایی، در دومین مرحله تجربه و آزمون خدمتگزاری قرار دارد. با وجود انتقادهای درست یا نادرستی که در مورد فلسفه وجود و عملکرد شوراها می‌شود، خوش بختانه کم‌تر انسان فرهیخته

ص: ۱۱

و آگاهی در ضرورت و اهمیت اصل وجود شورا تردید روا داشته است؛ حتی گروه های مختلف سیاسی، چه مذهبی و غیر مذهبی و با بینش های متضاد، همه خود را طرفدار آن می دانند.

در هر حال، تولد شوراهای اسلامی در کشور، رخدادی مبارک و دستاوردی سترگ است که چونان متغیری تأثیرگذار، آثار گسترده ای در مسائل گوناگون سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی خواهد داشت. البته برای بهره مندی بهینه از برکات این شجره طیبه، باید هرچه بهتر فلسفه وجودی شورا را _ که در دو گنجینه ارزشمند الهی «قرآن» و «سنت» ریشه دارد _ شناخت و از ساختار و قواعد آن _ که کم تر به آن پرداخته شده _ آگاه شد. نیز به شکرانه این نعمت خدادادی، با رفع کاستی ها و عزمی راسخ، بستری مناسب و توانمند فراهم آورد تا بیش از پیش، شاهد رشد و بالندگی این نهال نوپا باشیم.

هدف این نوشتار نیز با تمام کاستی هایش، برداشتن گامی هرچند کوچک در این راه است.

در کتاب های لغت، شور، مشورت، شورا، مشاوره و تشاور، به معنای بیرون کشیدن، برداشتن و استخراج کردن است. (۱) هم چنین در اصطلاح، به معنای تعاطی افکار، تضارب آرا، به دست آوردن رأی و نظر دیگران با مراجعه به آنان و نیز کشف و استنباط آرای اهل درک و دقت است. (۲)

اگرچه از نظر لغت و اصطلاح، شورا و مشورت به یک معنا به کار رفته اند، باید در مفهوم آن دو تفکیک قائل شد. توفیق الشاوی در این باره می گوید:

واژه شورا نشان دهنده دو مفهوم است: یکی عام و دیگری خاص. مفهوم عام شورا، هرگونه هم فکری و تبادل نظر را در برمی گیرد، هر چند فاقد جنبه الزامی باشد؛ [ولی] مفهوم محدود شورا، نشانه پیمان الزامی است که از سوی مجموعه ای از افراد [جمع منتخب] صادر می شود. (۳)

ص: ۱۳

۱- ۱. علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، حرف شین، تهران، چ ۲، ۱۳۷۷.

۲- ۲. علی اکبر قرشی، قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۴.

۳- ۳. «تأملی در فقه و شورا و مشورت»، فصلنامه علوم سیاسی، سال اول، ش ۴ بهار ۱۳۷۹، ص ۲۴۴.

در واقع، در مفهوم عام که مشورت نامیده می شود، دو طرف وجود دارد: یکی مشورت کننده و دیگری مشاور که مشورت خواه از مشاور، درباره موضوع هایی که از نظر شرع مقدس اسلام مانعی برای مشاوره نیست، نظرخواهی می کند و در پذیرش نظر مشاور خود، اختیار دارد و هیچ الزامی در آن نیست. شورا در مفهوم محدود و خاص، افرادی را در بر می گیرد که وظیفه بررسی، استخراج و تدوین احکام و قوانین برابر با موازین شرعی و عقلی را به عهده دارند و بر اجرای آن هم نظارت می کنند. به طور معمول، تصمیم گیری در این نوع شورا، با اکثریت است و در غیر این صورت، شورا قادر به تصمیم گیری نبوده و در نتیجه، تشکیل آن نیز لغو و بیهوده می گردد. البته باید توجه داشت که در اسلام، مشروعیت این گونه تصمیم جمعی، به تأیید امام معصوم علیه السلام یا ولی فقیه بستگی دارد.

بنابراین، مردم ملتزم به رعایت، پذیرش و اطاعت تصمیم هایی که مشروعیت ندارد، نخواهند بود. در این نوشتار، نوع اول شورا را با عنوان «مشورت» و نوع دوم را با نام «نهاد شورا» بحث خواهیم کرد.

شورا در ادبیات سیاسی

در ادبیات سیاسی امروز و فرهنگ عامه، شورا، مجموعه ای از نمایندگان منتخب مردم را تداعی می کند که با انتخاب مستقیم مردم، از صلاحیت های مشورتی و اجرایی برای اداره عمومی حوزه انتخابی خود برخوردارند و به صورت نهادینه به اداره بخشی از امور می پردازند. شورا در این مفهوم، می تواند شامل نمایندگان مجلس شورای اسلامی، مجلس خبرگان و

شورا در مفهوم اسلامی

در مفهوم اسلامی، شورا، جمعی را نشان می دهد که با دوری از تک روی، از هر نظر، صلاحیت مشورت را دارند. آن ها درباره موضوع هایی که شرع مقدس مقّر فرموده (امور اجرایی)، به شور و مشاوره می نشینند و در پی یافتن بهترین راه و موفق ترین تصمیم برای رسیدن به اهداف هستند که در واقع، ثمره آن، «انتخاب اصلح» است. (۱)

علامه محمدتقی جعفری رحمه الله در این باره می نویسد:

شورا، عبارت از اجتماع عده ای از مردم آگاه و مورد وثوق و مطلع از موضوع، برای به دست آوردن حقایق مطلوب درباره موضوعی [است] که برای مشورت مطرح گشته است. (۲)

براساس این تعریف، اعضای شوراهای اسلامی می خواهند واقعیت موضوع مورد مشورت را _ که پوشیده است _ روشن سازند و بهترین راه حل را برای دفع زیان یا جلب منفعت به مردم ارائه کنند. در واقع، در مفهوم اسلامی شورا، پیروی از حق در فکر و عمل اهمیت دارد و به هیچ وجه، دسترسی به اکثریت آرا، هدف نیست؛ اگرچه رأی اکثریت نیز در بسیاری از موارد، به عنوان یکی از «مرجحات»، راه حل و روش مطلوب است.

ص: ۱۵

۱- ۱. به ویژگی های موضوع مشورت افراد مورد مشورت در فصل دوم پرداخته است.

۲- ۲. کتاب نقد: ش ۸، گزاره دوم، ص ۲۹۸.

اهداف سنت زیبا و پسندیده مشورت گوناگون است. در همین زمینه، در وصیت امام علی علیه السلام به فرزند بزرگوارش محمد حنفیه، نکته هایی نهفته است که می تواند از اهداف اساسی مشورت به شمار آید. امام می فرماید:

فرزندم! آرای صاحبان رأی را کنار هم قرار بده و سپس هر کدام از آن ها را که به فضیلت، نزدیک تر و از شک و تردید، دورتر است، انتخاب کن. هر کس تنها به رأی خود بسنده کند و خود را از آرای دیگران بی نیاز بداند، خویشتن را به خطر می اندازد و هر کس از آرای گوناگون، استقبال [و آن ها را بررسی کند]، موارد خطا و اشتباه را می شناسد. (۱)

از این کلام گران سنگ چنین برداشت می شود که اهداف اصلی مشورت، دو نکته اساسی است: انتخاب اصلح و پیش گیری از خطرهای احتمالی. ما نیز به شرح همین دو مورد بسنده می کنیم.

۱. انتخاب اصلح

بدون شک، هدف اصلی مشورت، کنار زدن پرده ابهام از مسئله، روشن شدن زوایای پنهان آن و در نهایت، انتخاب صحیح ترین راه برای حل آن مسئله است. این امر هم در صورتی محقق می شود که مشورت خواه در موضوع مورد مشورت، با افراد صاحب نظر و داناتر از خود مشاوره کند که امام در کلام خود به آن اشاره داشت. به همین جهت، می بینیم که روزانه چه بسیار معضل های خانوادگی و اجتماعی در روابط انسانی و بین المللی، با مذاکره، مشاوره و گفت و گو با صاحبان نظر حل و فصل می شود؛ چه

ص: ۱۶

۱- ۱. محمد بن حر عاملی، وسائل الشیعه، طهران، مکتبه الاسلامیه، [بی تا]، ج ۸، ص ۴۲۹.

گره های کوری که با سرانگشت تدبیر و هم فکری و مشورت انسان های اهل فکر و اندیشه گشوده شده و چه بسیار تشتت آراییی که در سایه شور و مشورت، به هم آوایی و وحدت عمل انجامیده است.

عقل با عقل دگر دو تا شود

نور افزون گشت، ره پیدا شود^(۱)

البته باید توجه داشت که دانشمندان اسلامی، چنین حکمی را برای مشورت های پیشوایان معصوم علیهم السلام انکار کرده اند. یکی از مفسران در این باره می گوید:

مشورت، به حکم عقل نیکوست؛ چون موجب اجتماع آرا و تقویت عقول مدبّره و سیاسات خواهد بود [و] عقول متعدده هم بهتر از عقل واحد است. این مطلب، در عقولی است که عقل واحد، اعلی از همه نباشد، ولی درباره پیامبر که اعلی از همه است، مشورت جز به رفق و اعتنا و تألیف قلوب وجهی ندارد.^(۲)

۲. پیش گیری از خطرهای احتمالی

دومین دلیل اساسی مشورت، پیش گیری از خطرهای احتمالی است که امکان دارد در نتیجه تک روی، کم تجربگی، نارسایی فکری و علّت های گوناگون عارض انسان شود؛ زیرا شخص هر قدر هم دانا و هوشمند باشد، از خطا و اشتباه مصون نیست. تدبیر در امور به شیوه مشورت با خردمندان و صاحبان اندیشه، سبب برگرفته شدن حجاب ابهام و نمایان شدن سیمای حقیقت می شود. هم چنین انسان را قادر می سازد تا با کنار هم گذاشتن آرای

ص: ۱۷

۱- ۱. جلال الدین محمد بلخی مولوی، مثنوی معنوی، تهران، انتشارات سیروس، ۱۳۷۸، چ ۱، ص ۸۸.

۲- ۲. «نظر آیت الله نورالدین حسینی عراقی»، مجله حکومت اسلامی، ش ۲۲، ص ۸۹.

مختلف، از نارسایی فکری خود آگاه شود و با بررسی همه جانبه مسائل، به تعبیر امام علی علیه السلام، موارد خطا و اشتباه را شناخته و با تصمیم گیری مطلوب، به چاه خطا و لغزش فرو نیافتد.

ورچه عقلت هست با عقل دگر***یاریار باش و مشورت کن ای پدر

با دو عقل از بس بلاها و ره‌ی***پای خود بر اوج گردون‌ها نهی(۱)

بر این اساس، اهداف اصلی مشورت، پرهیز از پی آمدهای خودمحوری، پیش‌گیری از خطا و لغزش و بهره‌گیری از افکار دیگران برای انتخاب بهترین گزینه (رسیدن به حق) است.

پیشینه تاریخی مشورت

۱. مشورت پیش از اسلام

در طول تاریخ، رویکرد بشر به مشورت و تبادل نظر با صاحبان فکر و تجربه، پیشینه‌ای به اندازه زندگی اجتماعی او دارد. انسان‌ها در حل مشکلات و راه‌یابی به نظرهای صائب در حیطه زندگی فردی و اجتماعی، همواره به سنت مشورت متوسل شده‌اند. حاکمان و پادشاهان، با به خدمت گرفتن افراد خردمند و فرزانه، از رأی و اندیشه آنان برای رهایی از بن‌بست‌های سیاسی - اجتماعی و اداره امور بهره‌مند می‌شدند. در قرآن، به دو نمونه از این مشورت‌ها اشاره شده است. مورد اول، مشورت ملکه سبا با

ص: ۱۸

سران کشور به هنگام دریافت نامه حضرت سلیمان است که او را به اطاعت خوانده بود:

قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّى تَشْهَدُونِ * قَالُوا نَحْنُ أَوْلَا قُوَّةٍ وَأَوْلَا بِأْسٍ شَدِيدٍ وَالْأَمْرُ إِلَيْكِ فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ. (نمل: ۳۲ و ۳۳)

گفت: ای سران [کشور]! در کارم به من نظر دهید که بی حضور شما [تا به حال] کاری را فیصله نداده ام. گفتند: ما سخت نیرومندیم و دلاوریم، ولی اختیار کار با توست؛ بنگر چه دستور می دهی؟

مورد دوم، مشورت فرعون با اطرافیان درباره قتل موسی، به دلیل کشتن یک قبطی است:

و جَاءَ رَجُلٌ مِّنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعَى قَالَ يَمُوسَى إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ (قصص: ۲۰).

و از دور افتاده ترین [نقطه] شهر، مردی دوان دوان آمد و گفت: ای موسی! سران قوم درباره تو مشورت می کنند تا تو را بکشند.

هر دو مورد یاد شده، به زیبایی بیانگر ارزش و اهمیت مشورت در دوران کهن است.

۲. مشورت در زمان پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله

اگر چه ریشه مشورت به دوران پیش از اسلام می رسد، باید چهره پر فروغ و تابان این امر را در صدر اسلام جست و جو کرد، آن جا که پیامبر به امر خداوند،^(۱) به بسط مشورت همت می گمارد و خودرأیی را وحشتناک ترین

ص: ۱۹

۱- ۱. آل عمران، ۱۵۹؛ «و شاورهم فی الامر».

تنهایی می داند. (۱) اگر پادشاهان، همای مشورت را بر تعدادی انگشت شمار از وزیران و نزدیکان خود می نشانند، پیامبر سخاوتمندانه، سفره پربرکت مشورت را در کوچه و بازار و در سطح جامعه گسترانید و فرد فرد جامعه را در فرآیند شکل گیری حکومت و دخالت در سرنوشت اجتماعی و سیاسی خویش سهیم کرد با آن که به فرموده حضرتش، بی نیاز از مشورت و مشاوره بود:

آگاه باشید که خدا و رسول او از مشورت بی نیازند، ولی خداوند، [مشورت] را رحمتی برای امت قرار داده است. (۲)

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرهنگ مشورت را در جامعه گسترش داد تا این سنت پسندیده، به زمان و مکان خاصی محدود نباشد و امت و حاکمان بدانند که مشورت، ویژگی مثبت حکومت است. «مشورت در حکومت پیامبر، ابعاد نگاه حاکم را تعریف نمی کرد؛ گرچه در موارد بسیاری، رفتار حکومت را تعیین می کرد. شخص پیامبر نیاز به مشورت نداشت، حکومت نبوی به آن نیازمند بود». (۳) رسول خدا صلی الله علیه و آله، در گفتار و عمل می کوشید تا روح مشورت را در کالبد مردم جامعه ای که به غیر از شعر و شراب و

ص: ۲۰

۱- ۱. محمدباقر مجلسی، بحار الانوار، مؤسسه الوفا، بیروت، ج ۶۶، ص ۴۰۹.

۲- ۲. جلال الدین سیوطی، الدر المنثور، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۱، ص ۱۵۹.

۳- ۳. احمد مبلغی، «نقش مشورت و مشارکت در فرآیند تصمیم سازی»، امام خمینی و حکومت اسلامی، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۸، ص ۴۰۳.

شمشیر، هیچ نمی دانستند، بدمد و آن را نهادینه سازد. به گواه تاریخ، آن حضرت، هم در امور شخصی^(۱) و هم در امور حکومتی^(۲) در موارد متعدد با یاران خویش به مشورت پرداخته است.

۳. مشورت در دوره شیخین

متأسفانه با غروب حُزن انگیز زندگی رسول خدا صلی الله علیه و آله و حاکم شدن تعصب ها و روحیه های قبایلی، حرکت پرشتاب و پویایی که در امر شور و مشورت در جامعه اسلامی آغاز شده بود، به سردی گرایید. در آن دوران، تنها رگه هایی باریک از اندیشه پیامبر، هم چنان راه خود را در پی گرفت که نمونه آن، مشورت های همیشگی خلیفه دوم با حضرت علی علیه السلام در امور حکومتی است. به عنوان مثال، هنگامی که خلیفه برای نبرد با ایرانیان در قادسیه تصمیم حرکت به سمت جبهه نبرد را در مسجد اعلام کرد و آن را به مشورت گذاشت، افرادی مانند طلحه و عثمان، خلیفه را تشویق کردند، ولی امام علی علیه السلام با صداقت کامل برخلاف آن دو فرمود: «اگر مدینه را ترک کنی، اعراب اطراف از این فرصت استفاده کرده، فتنه ای برپا می کنند که ضرر آن بیش تر از فتنه ای است که به استقبال آن می روی. حاکم مانند رشته مهره هاست که آن ها را به هم پیوند می دهد؛ اگر رشته از هم بگسلد، مهره ها از هم می پاشند». خلیفه هم نظر امام را پذیرفت و از رفتن منصرف

ص: ۲۱

۱- ۱. داستان افک، مشورت در مورد تهمت زنان به عایشه. نک: رضا استادی، شورا در قرآن و حدیث.

۲- ۲. شورا در قرآن و حدیث، بخش مشورت های پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله .

شد. به اعتراف دانشمندان اهل سنت، خلیفه دوم در دوران حکومت خود، بارها اعتراف کرد که: «لَوْلَا عَلِيٌّ لَهْلَكْتَ عُمَرُ»^(۱).

۴. مشورت در دوره زمامداری امام علی علیه السلام

امام علی علیه السلام در دوره زمامداری کوتاه، ولی پربرکت خود کوشید تا خاطره مشورت نبوی را در اذهان زنده کند و فرهنگ مشورت را گسترش دهد. امام علی علیه السلام در یکی از سخنرانی های خود، زوایا و ابعاد حساس رابطه مردم با حاکم را ترسیم می کند و از واژگانی بهره می گیرد که در ادبیات سیاسی امروز، «مشارکت» نام دارد و دلایلی را برمی شمارد که فلسفه سیاسی مشارکت را تشکیل می دهد. امام در بخشی از سخنرانی خود، خطاب به مردم چنین می فرماید:

از گفتن حق یا مشورت در عدالت خودداری نکنید؛ زیرا خود را برتر از آن که اشتباه کنم و از آن ایمن باشم، نمی دانم؛ مگر آن که خداوند مرا حفظ کند.^(۲)

در واقع، امام در این بخش از گفتار خویش، با فروتنی تمام، نیاز حکومت را به مشورت یادآور می شود و می کوشد با مشارکت دادن افراد صاحب رأی و اندیشه در قلمرو سرزمین اسلامی، روح مردم گرایی را در کالبد حکومت بدمد. از شیوه های آن حضرت برای رسیدن به این هدف والا، نوشتن نامه به کارگزاران و استانداران حکومت اسلامی بود که در این

ص: ۲۲

۱- ۱. دشتی، پاورقی نهج البلاغه ص ۴۲.

۲- ۲. نهج البلاغه، خطبه ۲۱۶، ص ۴۴۵.

زمینه، نامه معروف و بلندبالای آن حضرت به مالک اشتر، حاکم مردم مصر، گویای مطلب است. ایشان در آن نامه، توجه به افکار عمومی در گزینش وزیران، مشورت با خردمندان، رایزنی با دانشمندان، بازگذاشتن فضای اظهار نظر بر همگان و... را یادآور شده است. متأسفانه این سیره مبارک امام علی علیه السلام با شهادت آن حضرت به فراموشی سپرده شد.

۵. مشورت پس از شهادت امام علی علیه السلام

پس از شهادت حضرت علی علیه السلام، فرهنگ مشورت که در پرتو مجاهدت های رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و جانشین شایسته اش، امام علی علیه السلام در سطح جامعه گسترش یافته و به ابزاری برای آشکار ساختن حق و بسط عدل تبدیل شده بود، راهی کاخ ها شد و به شغل رسمی درباریانی هم چون عمروعاص بدل گشت و وسیله ای برای حفظ تاج و تخت اقتدار گرایان، سرپوش گذاشتن بر کاستی های حکومت و گسترش ستم کاری گردید. با انتقال قدرت از بنی امیه به بنی عباس، هرچند فرصتی برای رشد اندیشه و دانش با محوریت اهل بیت علیهم السلام پیش آمد، ولی به جهت دوری امامان معصوم علیهم السلام از حکومت در حوزه سیاست، چراغ مشورت و اظهار نظر خاموش و بی فروغ بود؛ زیرا «مشورت و اظهار نظر، همیشه آن سوی خط قرمزهای حکومت عباسی بود. از این رو، مخالفان، بازتاب مخالفت را یا در انعکاس برق شمشیرها می یافتند یا در لایه های خرد کننده تقیه»^(۱). متأسفانه ادامه این روند، باعث شد که مسلمانان نتوانند از سفره پربرکت مشورت، در حوزه سیاست و

ص: ۲۳

۱- ۱. نقش مشورت و مشارکت در فرآیند تصمیم سازی، ص ۴۰۷.

برای اجرای احکام و کشف مصالح مسلمانان بهره گیرند.

۶. مشورت در دوره انقلاب اسلامی

در دوره انقلاب اسلامی و پیش از آن، در اوج مبارزات امت مسلمان ایران، مردم انقلابی با احساس نیاز به تشکیل نهادی که بتواند مبارزات را هدایت کند، به طور خودجوش به هم پیوستند. آنان با تشکیل جلسه های مشورتی و هسته هایی با عنوان شورا، کمیته، تعاونی و انجمن، با هماهنگی و انسجام، به حل و فصل امور، بر آوردن نیازها، هماهنگ کردن اعتصاب های مردمی، استحکام پیوندهای مراکز مختلف از قبیل: محله ها، شهرها، استان ها، اداره های دولتی، کارخانه ها، بازار، دانشگاه ها و ایجاد ارتباط دایمی با رهبر انقلاب امام خمینی رحمه الله پرداختند و توانستند نقش شایسته ای در پیروزی انقلاب ایفا کنند. با استقرار نظام جمهوری اسلامی در ایران، امام خمینی رحمه الله با فرمان تاریخی خود به شورای انقلاب در تاریخ نهم اردیبهشت سال ۱۳۵۸، بر نهادینه کردن مشورت و شورا در جامعه تأکید کرد.

در جهت استقرار حکومت مردمی در ایران و حاکمیت مردم در سرنوشت خویش _ که از ضرورت های نظام جمهوری اسلامی است _ لازم می دانم بی درنگ به تهیه آیین نامه اجرایی شوراها برای اداره محل، شهر روستا در سراسر ایران، اقدام و پس از تصویب، به دولت ابلاغ نمایید تا دولت بلافاصله به مرحله اجرا درآورد. (۱)

ص: ۲۴

۱- ۱. جزوه آشنایی با دومین انتخابات شورای اسلامی شهر و روستا، ۹ اسفند ۱۳۸۱، اداره روابط عمومی استانداری قم، ص ۱.

در نهایت، با تصویب قانون شوراها و اجرای آن از سوی مسئولان محترم، انتظار می رود که بیش از گذشته، در حل مشکلات اساسی مردم تلاش شود.

اهمیت و ضرورت مشورت

اشاره

امروزه به دلایلی، بهره گیری از مشورت برای همگان، چه در حوزه انتخاب شدگان و تصمیم گیران مصالح مردم و چه در حوزه مسائل فردی و اجتماعی ضروری است که اکنون به آن ها می پردازیم.

۱. دلیل عقلی

اولین و مهم ترین دلیل برای مشورت، نارسایی فکری و عقلی بشر است. انسان ها همواره نیازمندی ها و امور مشکل و پیچیده خود را که خارج از توان عقلشان بوده، با کمک عقل جمعی و هماهنگی و وحدت به نتیجه می رساندند. بدیهی است که پیشرفت های عملی بشر نیز جملگی در پرتو هم اندیشی انسان ها به دست آمده است.

الکسیس کارل، دانشمند مشهور فرانسه در این باره می گوید:

...اگر عقیده ما را تحقیر یا اهانت حساب نکنید، تمام پزشکان که در کار خود زحمت می کشند، عقیده دارند آن چه را تاکنون به دست آورده اند، در مقابل مسائلی که باید بعدا بدانیم، بسیار بی اهمیت و ناچیز است. (۱)

به یقین، آن چه نیز به دست آمده، در پرتو هم فکری و عقل جمعی بوده است. افزون بر آن، امروزه در جوامع بشری شاهد هستیم که انسان ها با گزینش افراد شایسته برای مشورت و هم اندیشی به دنبال بهترین راهکارها

ص: ۲۵

۱- ۱. الکسیس کارل، انسان موجود ناشناخته، برگردان: حمید عنایت، تهران، شهریار، چ ۲، ص ۱۴۹.

هستند تا آن چه را مصلحت جوامع است، انجام دهند. از سوی دیگر، در دنیای معاصر، هیچ حکومتی هر چند سازمان یافته و قدرتمند، نمی تواند تمامی امور را خود بر دوش گیرد و اصولاً مصلحت ملی و بین المللی چنین اقتضایی را بر نمی تابد.

آیت الله ناصر مکارم شیرازی در این باره می گوید:

این مطلب که تشخیص مصلحت در بسیاری موارد فقط از طریق مشورت امکان پذیر می باشد، از امور واضحی است که نیاز به استدلال ندارد. به خصوص در زمان حاضر که حکومت گستره وسیعی پیدا کرده و اداره آن، نیاز به برخورداری یا استفاده از دانش ها و مهارت های گوناگون دارد. بدون شک، چون شخص مدیر معمولاً به طور کامل از تمام این دانش ها برخوردار نیست، به ناچار باید در آن موارد با صاحب نظران به مشورت پردازد. (۱)

مسئله مشورت تا آن جا اهمیت می یابد که از حصار یک کارخانه، مدرسه، دانشگاه، روستا، شهر، استان و کشور فراتر رفته و تمامی جهان را زیر سیطره نفوذ خویش قرار می دهد، به گونه ای که ابرقدرت های بزرگ با ایدئولوژی ها و جهان بینی متضاد هم، خود را بی نیاز از یکدیگر ندانسته و برای بهره گیری از مواهب بیش تر و نیل به اهداف بزرگ تر، دست یکدیگر را فشرده و با هم ریزنی می کنند.

مهم ترین که امروزه شورا، فرآیندی برای تقویت هم بستگی اجتماعی است که در قیاس با هم بستگی های قومی، خونی و عشیره ای قوی تر است و در این برهه که هم بستگی های سنتی، جایگاه خود را یکی بعد از دیگری از

ص: ۲۶

کف می دهند، شورا به جهت ریشه داشتن در مکتب ارزشمند اسلام، می تواند ریشه های هم بستگی اجتماعی را تقویت و با مستحکم تر کردن رابطه ملت و دولت از بروز بحران پیش گیری کند.

۲. دلیل نقلی

اشاره

دومین دلیل لزوم مشورت، دلیل نقلی است. اسلام برای نخستین بار در عصری که حاکمان با خودرأیی و استبداد به تدبیر جامعه می پرداختند، با طرح مسئله شورا در آیه های قرآن، به آرا، اندیشه ها و استعداد های یکایک افراد جامعه ارج نهاد. خداوند برای نشان دادن اهمیت این مطلب، یک سوره را با عنوان «شورا» بر رسول خدا نازل کرد و در چند مورد، از جمله در تبیین ویژگی های مؤمنان، تأیید روش پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و مشورت زن و شوهر در امور خانوادگی به آن پرداخته است. افزون بر موارد یاد شده، گفتار و رفتار ارزشمندی از پیشوایان معصوم علیهم السلام به یادگار مانده که به آن ها خواهیم پرداخت.

الف) تبیین ویژگی های مؤمنان

«وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ؛ و کسانی که [ندای] پروردگارشان را پاسخ [مثبت] داده و نماز بر پا کرده اند و کارشان در میانشان مشورت است». (شورا: ۳۷)

خداوند در این آیه، شورایی بودن امور زندگی مسلمانان را می ستاید و آن را از ویژگی های آنان برمی شمارد. هم چنین از آن جا که مشورت را در ردیف اطاعت خدا و به جا آوردن نماز آورده، می توان به اهمیتی که اسلام برای آن قائل است، پی برد.

آیت الله جعفر سبحانی در تفسیر این آیه می نویسد:

ص: ۲۷

جامعه اسلامی باید مشکلات خود را از راه شور و تبادل افکار حل کند. البته شور و تبادل نظر، مربوط به شکل اجرایی یک اصلی است که برای نحوه پیاده کردن آن، دستور خاصی وارد نشده است مانند برنامه های مربوط به بالا بردن سطح دانش و فرهنگ و گسترش عمران و آبادانی، پی ریزی یک اقتصاد سالم و توزیع کالا میان مردم و تشکیل ارتش و سپاه... و اموری که جامعه اسلامی بدان نیاز دارد.^(۱)

در هر حال، مراد از «امر» در این آیه نمی تواند امور شخصی باشد؛ زیرا این گونه مشورت ها همواره در تاریخ زندگی اجتماعی بشر برای تأمین منافع شخصی وجود داشته است. آن چه در این دستور قرآنی جدید و تازه به نظر می رسد، مشورت در مسائل عمومی جامعه، دولت و حکومت است؛ زیرا در حکومت های گذشته، برای نظر افراد جامعه، ارزشی قائل نبوده اند.

(ب) تأیید روش پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

قرآن کریم، بار دیگر مسئله مشورت را به صورت یک فرمان الهی بیان کرده و التزام به آن را بر پیامبر مقرر می دارد. البته بر احترام به دیدگاه های هم رزمان و همراهان مکتب نیز تأکید می ورزد و آن را از ویژگی های رهبری می داند: «و شاورهم فی الأمر؛ و در کار[ها] با آنان مشورت کن». (آل عمران: ۱۵۹)

«این دستور، یک روش صحیح و عقلایی را به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله گوشزد می کند. دستور همگانی است و مراد فقط پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیست، گرچه ظاهر آیه خطاب به خود آن حضرت است؛ زیرا دستورهایی خداوند، حکم کلی و فرمان عمومی است که پیامبر اسلام و پیروان او را در هر عصر

ص: ۲۸

۱- ۱. جعفر سبحانی، مبانی حکومت اسلامی، مؤسسه علمی و فرهنگی سیدالشهداء، ۱۳۷۰، ص ۴۵۲.

و زمان و هر منطقه و مکانی شامل است»^(۱). جالب این که این آیه، در زمانی نازل می شود که رسول خدا صلی الله علیه و آله پیش از جنگ اُحد، درباره چگونگی رویارویی با دشمن، با یاران خود مشورت^(۲) کرده بود و نظر آنان، نتیجه رضایت بخشی هم در پی نداشت؛ در جنگ اُحد، یک نظر آن بود که سپاهیان اسلام در مدینه بمانند و از شهر حفاظت کنند و نظر دیگر آن بود که شهر را برای استقبال از دشمن ترک گویند و در خارج از شهر با دشمن رویارو شوند. رأی پیامبر بر نظر اول بود و رأی اکثریت بر نظر دوم، ولی حضرت بر اساس اعتقادی که به مشورت داشت، نظر دوم را بر نظر خود ترجیح داد؛ گرچه سرنوشت جنگ، نظر پیامبر را تأیید کرد.

علامه طباطبایی در این باره می گوید:

خداوند با نزول این آیات، روش پیغمبر خود را امضا کرده است... که اصولاً پیغمبر جز بر طبق امر الهی قدم بر نمی دارد و روش متین او، [مشورت] مورد تصویب و رضای الهی است.^(۳)

در واقع، باید گفت که قرآن با این فرمان، اصل مشورت را تحکیم و به عنوان یک سنت پسندیده آن را تأیید می کند. ممکن است مشورت در پاره ای از موارد نتایج سودمندی به بار نیاورد، ولی در مجموع، منافع و آثار فردی و اجتماعی آن، به مراتب بیش تر از زیان های آن است. از این رو، نباید

ص: ۲۹

۱- ۱. علی مشکینی، حکومت اسلامی، ۲۴/۱۲/۱۳۵۷، بی نا، بی جا.

۲- ۲. جعفر سبحانی، تاریخ اسلام، وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۶۵، ص ۱۱۱.

۳- ۳. ترجمه تفسیر المیزان، نشر بنیاد علمی و فکری علامه طباطبایی، ج ۴، صص ۱۰۰ و ۱۰۱.

مشورت را به عنوان یک امر زودگذر و موقت تلقی کرد، بلکه باید به عنوان یک برنامه مستمر در جامعه اسلامی حاکم شود تا مردم و حکومت اسلامی، از پی آمدهای شیرین آن بهره مند گردند.

ج) مشورت زن و شوهر در امور خانوادگی

«فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَ تَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا؛ پس اگر [پدر و مادر] بخواهند کودک را [زودتر] از شیر باز گیرند، با مشورت هم این کار را انجام دهند». (بقره: ۲۳۳)

خداوند در این آیه «به پدر و مادر، با همه علاقه و عاطفه ای که به فرزندانشان دارند، اجازه نمی دهد در امر تربیت و پرورش فرزندان استبداد به خرج دهند [و] می فرماید با هم یا با دیگران (متخصص) مشورت کنند. (۱) در واقع، نگرش مکتبی اسلام در مسئله شورا، از چنان ظرافت و ژرفایی برخوردار است که حتی در مسائل بسیار کوچکی همانند «از شیر گرفتن فرزند» هم که در نظر همگان، امری عادی به شمار می رود، دستور می دهد که پدر و مادر با هم مشورت کنند و صیلاح فرزند خود را در نظر بگیرند. این در حالی است که مادر، در شیردادن یا شیر ندادن به فرزندش اختیار تام دارد. به راستی، وقتی اسلام در پرورش فرزند اجازه نمی دهد پدر و مادر مستبدانه رفتار کنند، چگونه «اجازه خواهد داد که در اداره امور کشور و امت _ که با پرورش یک کودک قابل قیاس نیست _ یک یا چند نفر، مستبدانه و بدون شور و مشورت بر آن ها حکومت کنند؟! در حالی که عاطفه حاکم نسبت به مردم، هیچ گاه به اندازه عاطفه پدر و مادر نسبت به

ص: ۳۰

فرزندشان نیست» (۱). بر این اساس، می توان گفت که اسلام با طرح موضوع مشورت در اولین و کوچک ترین نهاد اجتماع (خانواده) بر آن است که روح تفاهم، همدلی و همراهی را در آن حاکم کند و استبداد رأی را عقیم سازد و با تعمیم و گسترش آن تا بالاترین سطح در جامعه و حکومت (ارائه نظر مشورتی در صورت نیاز)، زمینه را برای رشد و ترقی افراد جامعه فراهم آورد بدیهی است وقتی افراد خانواده فرا نگیرند که در امور شخصی و خانوادگی خود مشورت کنند، نمی توانند پیشنهادهای مشورتی خود را در زمینه امور اجرایی و حکومتی در جامعه ارائه دهند.

(د) گفتار و رفتار پیشوایان معصوم علیهم السلام

افزون بر آیات قرآن، رفتار و گفتار پیشوایان معصوم علیهم السلام به ویژه رسول اکرم صلی الله علیه و آلهو امام علی علیه السلام چون آئینه تمام نمایی، بیانگر ارج نهادن آن بزرگواران به اصل الهی شورا است، به گونه ای که تنها در یک مورد پژوهش، یکی از پژوهشگران (۲) اسلامی، موفق به جمع آوری حدود دویست حدیث و روایت از منابع گوناگون از معصومین علیهم السلام در موضوع مشورت شده است. البته به یقین با تلاش بیش تر، به روایات دیگری در مورد مشورت می توان دست یافت.

ص: ۳۱

۱-۱. همان، ص ۴۹.

۲-۲. همان.

به هر حال، همه موارد یاد شده، نشان دهنده جایگاه والای مشورت و شورا در آیین اسلام است و به لطف و عنایت الهی، روزبه روز بیش از گذشته، جایگاه خود را در جامعه اسلامی ما مستحکم تر می کند.

ص: ۳۲

اشاره

در فصل گذشته، با مفهوم، اهداف، پیشینه و اهمیت شورا و مشورت، آشنا شدیم. در این فصل برآنیم که در چه زمینه هایی باید به مشورت پرداخت. آیا مسلمانان می توانند در همه امور اعتقادی، زندگی اجتماعی و مانند اینها به مشاوره پردازند یا امر مشاوره، محدود بوده و حدود آن را شرع مقدس روشن ساخته است. دوم این که با چه افرادی باید مشورت کرد؟ این افراد چه ویژگی هایی باید داشته باشند؟ آیا می توان با هر کس، با هر بینش و اعتقادی که دارد، مشورت کرد؟

در ابتدا باید گفت که اسلام، حدود و شرایطی برای مشورت مقرر فرموده است. از حضرت امام صادق علیه السلام روایت است که فرمود:

مشورت جز با مراعات حدودش صحیح نیست و اگر آن حدود مراعات نگردد، زیان آن مشورت از سودش بیش تر خواهد بود. (۱)

۱. ویژگی موضوع مورد مشورت

در اسلام، موضوع مورد مشورت محدود است؛ یعنی در همه امور نمی توان مشورت کرد. فلسفه محدودیت هم بسیار روشن است؛ زیرا مشورت هنگامی موضوعیت پیدا می کند که حکم و قانون صریحی وجود نداشته باشد. آن جا که نص صریح خدا و رسول الله صلی الله علیه و آله در بیان حکمی از

ص: ۳۳

احکام وجود داشته و قانون و مقرراتی روشن در دست باشد، وظیفه فرد، اجرا و عمل به آن است. در واقع، مشورت در اصول و احکام و حدود شرعی که حکمش در کتاب و سنت آمده و مطابق با فطرت و طبیعت مادی و روحی انسان هاست، کاری لغو و بیهوده به شمار می آید.

علامه طباطبایی رحمه الله در توضیح آیه ۱۵۹ آل عمران می نویسد:

«و شاورَهُمْ فِي الْأَمْرِ» مربوط به امور عامه اجتماعی است و [این که] بعد از جمله «فاستغفر» ذکر شده، به ما می فهماند که مورد هر دو (استغفار و مشاوره) امری واحد است و همان امور اجتماعی است که شأنیت و صلاحیت را برای مشاوره دارند. (۱)

حتی در زمان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله این مسئله برای یاران آن حضرت روشن بود، به گونه ای که وقتی می خواستند اظهار نظر کنند، از آن حضرت می پرسیدند: آیا در این مورد وحی نازل شده است؟ و تنها اگر وحی نازل نشده بود، به اظهار نظر می پرداختند که نمونه آن در جنگ خندق است. وقتی رسول خدا صلی الله علیه و آله درباره صلح با احزاب با سعد بن معاذ و سعد بن عباده، سران دو گروه بزرگ انصار؛ یعنی «اوس» و «خزرج» مشورت کرد، آنان گفتند: «اگر خداوند در این باره چیزی به شما وحی نکرده است، از ایشان اطاعت نمی کنیم و با شمشیر با ایشان مقابله می کنیم تا این که خداوند میان ما و ایشان حکم فرماید. پس رسول خدا صلح را رها کرد». (۲)

ص: ۳۴

۱- ۱. ترجمه تفسیر المیزان، ج ۴، ص ۱۰۱.

۲- ۲. شیخ عباس قمی، کحل البصر، قم، مؤسسه نشر الکتب المذهبیه، ص ۱۰۶.

بنابراین، مشورت در هر موضوعی درست نیست، بلکه در موارد خاصی به آن نیاز داریم و آن، مواردی است که در قرآن و سنت نیامده باشد. به تعبیری بهتر، مشورت در امور اجرایی مصداق می‌یابد، نه در احکام و فرمان‌های الهی. حتی در این عرصه، شخص پیامبر تنها پیام‌رسان است و حق دخل و تصرف در احکام الهی را ندارد تا چه رسد به مردم. مردم تنها می‌توانند در چگونگی اجرای برنامه‌های اسلام، در زمینه‌های تربیتی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و مانند این‌ها مشاوره کنند و البته این مشورت و تصمیم‌گیری نیز باید در محدوده قوانین اسلامی بوده و با آن منافاتی نداشته باشد؛ چنان‌که امام علی علیه السلام می‌فرماید: «هیچ اطاعتی از مخلوق، در نافرمانی پروردگار روا نیست.»^(۱) با این حساب، تصمیمی قابل احترام و اجراست که با احکام الهی و حاکمیت الله و نظام اسلامی منطبق باشد.

۲. مرحله‌ای بودن مشورت

اشاره

خداوند در قرآن به رسول خود، حضرت محمد صلی الله علیه و آله می‌فرماید:

وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ.

و در کار[ها] با آنان مشورت کن و چون تصمیم گرفتی، بر خدا توکل کن. (آل عمران: ۱۵۹)

از این آیه، چنین برداشت می‌شود که هر امر مشورتی، به ترتیب دارای سه مرحله شور، عزم و توکل است که در این مبحث، جداگانه به آن‌ها می‌پردازیم.

ص: ۳۵

«و شاورْهُمْ فِي الْأَمْرِ؛ در امر با آنان مشورت کن». (آل عمران: ۱۵۹)

در دستور بالا که به صورت جمع مطرح شده و مختص پیامبر هم نیست، خداوند به حاکم اسلامی امر می فرماید که بر مردم مَنّت نهاده و در اموری که حکم قاطعی در میان نیست، زمینه ای فراهم آورد و از آنان در امور اجرایی نظرخواهی کند. به یقین، در این مرحله، افراد می توانند آزادانه به بحث و تبادل نظر پرداخته، نبوغ، استعداد، تجربه ها و طرح های پیشنهادی خود را ارائه دهند، ولی هرگز نمی توانند آن را به حاکم اسلامی تحمیل کنند، اگرچه در اکثریت باشند؛ چون حاکم اسلامی، مسئول پاسخ گویی به تصمیم های خویش در پیشگاه خداوند و امت است و مشاوران چنین وظیفه ای ندارند. اگر قرار باشد حاکم اسلامی مطابق با رأی اکثریت یا اقلیت رفتار کند و مصلحت را در نظر نگیرد، به هیچ وجه نمی توان او را در پیشگاه خدا و مردم پاسخ گو شمرد.

ب) مرحله عزم

«فَإِذَا عَزَمْتَ؛ هنگامی که تصمیم گرفتی». (آل عمران: ۱۵۹)

پس از مرحله شور، مرحله «عزم» است که به صورت مفرد ذکر شده و نشان از آن دارد که در تصمیم نهایی و اجرای آن، باید اراده واحدی به کار آفتد؛ زیرا در غیر این صورت، هرج و مرج پدید خواهد آمد. مرحله عزم، مرحله سرنوشت سازی است؛ زیرا در این مرحله، شک، دودلی و ترس از شکست به سراغ انسان می آید و باید حق را از ناحق، صلاح را از فساد و زیبا را از نازیبا تشخیص داد. بر حاکم اسلامی است که در این مرحله، با مطالعه ای همه جانبه بر روی نظریات موافقان و مخالفان و پرهیز از هرگونه

انعطاف و نرمش، آن چه به مصلحت است تشخیص دهد و با قاطعیت، تصمیم نهایی را بگیرد و همگان نیز باید آن را بپذیرند و با جان و دل اجرایش کنند.

در سیره رسول خدا صلی الله علیه و آله می خوانیم که ایشان در موارد گوناگون، بر خلاف رأی مشاوران عمل کرده اند. به عنوان مثال، «در ماجرای صلح حدیبیه، مشرکان از ورود پیامبر و مسلمانان به مکه برای انجام مراسم عمره ممانعت به عمل آوردند. حضرت با اصحاب به مشورت پرداخت. عده ای مانند ابوبکر، مقداد و اسید بن خضیر، بر جنگ و مقاتله با مشرکان نظر دادند و مسلمانان نیز با حضرت بیعت کردند تا در برابر مشرکان بایستند. (۱) پس از مدتی، پیامبر مصلحت را در صلح دید و برخلاف نظر اکثریت مسلمانان، با مشرکان مکه صلح کرد. اگرچه برای عده ای گران آمد، ولی پس از مدتی، اعتراف کردند که در اسلام، پیروزی و فتوحی بزرگ تر از صلح حدیبیه رخ نداده است.» (۲)

بر این اساس، اگرچه در مرحله شور، افراد آزادانه می توانند به اظهار نظر پرداخته و درباره موضوع مطرح شده نظر مخالف یا موافق بدهند، تصمیم گیری نهایی با حاکم اسلامی است.

ج) مرحله توکل

ص: ۳۷

-
- ۱- ۱. محمد بن عمر واقدی، المغازی، با اندکی تلخیص عام الکتب، ۱۴۰۴ ه. ق، ج ۳، ج ۲، صص ۵۸۰ - ۵۸۱.
  - ۲- ۲. همان، صص ۶۰۹ - ۶۱۰.

«فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ؛ وَبِرِخْدَا تَوَكَّلْ كَن». (آل عمران: ١٥٩)

آخرین مرحله مشورت پس از شور و عزم، توکل بر قادر یکتاست؛ «چون پس از مشورت و عزم، امر و انجام آن به هر صورت از اختیار و اراده انسان بیرون می رود و در مجرای مشیت الهی قرار می گیرد.»^(١) توکل، نشانه اعتقاد عمیق به خداوند متعال است که از ایمان قوی سرچشمه می گیرد. در واقع، انسان بهترین تکیه گاه و بزرگ ترین پشتیبان را برای خود می گزیند؛ زیرا از قدرت و توانایی انسان مأیوس است چنان که جبرئیل در پاسخ پرسش رسول خدا صلی الله علیه و آله که پرسید: توکل بر خداوند چیست؟ فرمود:

حقیقت توکل این است که یقین داشته باشی مخلوق نه می تواند زیانی به تو برساند و نه می تواند چیزی به تو ببخشد و نه آن را از تو باز دارد و در عمل، مأیوس از خلق بودن است.^(٢)

البته باید توجه داشت که در توکل باید ابتدا وسایل و اسباب پیروزی را فراهم آورد و سپس به خدا توکل کرد.

گفت آری گر توکل رهبر است***این سبب هم سنت پیغمبر است

گفت پیغمبر به آواز بلند***با توکل زانوی اشتر بیند

ص: ٣٨

١-١. سید محمود طالقانی، کتاب نقد، ش ٨، گزاره سوم، ص ٣٠٦.

٢-٢. بحارالانوار، ج ٧٧، ص ١٠.

۳. ویژگی های مشاور

اشاره

از دیدگاه اسلام، با هر کس نمی توان مشورت کرد؛ زیرا ماهیت مشورت عبارت است از: «اجتماع اشخاصی برای بیان عقاید و نظریه های خود درباره موضوعی که بدیهی نبوده و امری است نظری. در حقیقت، اعضای مورد مشورت می خواهند واقعیت موضوع مورد مشورت را _ که از نظر ابتدایی پوشیده است _ روشن سازند و بهترین راه حل آن موضوع را برای دفع ضرر یا جلب منفعت برای مردم ارائه دهند. مسلّم است که مشورت به این معنا و با هدفی که از آن منظور شده است، بدون توجه به شعور و درک و معلومات و تقوای اعضای مشورت، به طور قطع نامعقول است».(۲)

کسی که شرایط مشورت را نداشته باشد، چیزی هم برای بیان و اظهار نظر به نفع انسان ها نخواهد داشت و این با هدف و غایت مشورت که به دست آوردن بهترین عقیده و نظر برای مصالح مردم بوده، مغایر است. در این زمینه، آیات قرآن و گفتار پیشوایان معصوم علیهم السلام بسیار راه گشاست که در ادامه بحث از آن بهره گرفته، ابتدا به ویژگی های افراد مناسب مشورت و سپس به ویژگی های افراد نامناسب مشورت خواهیم پرداخت.

الف) افراد مناسب برای مشورت

اشاره

ص: ۳۹

۱- ۱. مثنوی معنوی ، ص ۴۶.

۲- ۲. «علامه محمدتقی جعفری و شوراها»، کتاب نقد ، ش ۸ ، گزاره ۲، ص ۲۱۲.

امام صادق علیه السلام در حدیثی ارزشمند، ویژگی های افراد شایسته مشورت را چنین بیان می کند:

مشورت جز با مراعات حدودش صحیح نباشد و اگر آن حدود مراعات نگردد، زیان آن از سودش بیش تر خواهد بود. شرط اول [این که مشورت شونده] فردی عاقل و خردمند باشد. شرط دوم آن است که انسانی آزاد و فردی پای بند به مذهب باشد. شرط سوم، اهل صداقت و دلسوز باشد. شرط چهارم، از اسرار و رمز و حدود کار مورد مشورت آگاهی داشته، اهل راز و سرنگهدار باشد. در چنین شرایطی، امور شورا تمام و خیرخواهی کامل می شود. (۱)

البته این که چرا چنین افرادی شایسته مشورتند، دلایلی دارد که با کمک گرفتن از گفتار دیگر پیشوایان معصوم علیهم السلام به آن می پردازیم.

یک _ خردمند

امام علی علیه السلام فرموده است:

با صاحبان خرد مشورت کن تا از لغزش و پشیمانی ایمن گردی. (۲)

خردمندان، از آن جهت شایسته مشورتند که افرادی مثبت و حقیقت جو هستند و به دور از هر گونه احساس، اوهام و آرزوها، با چشم دل به موضوع ها و مسائل می نگرند و تا هنگامی که تمام جوانب آن را به صورت شایسته بررسی نکرده و به خوبی و بدی و همین طور سود و زیان آن

ص: ۴۰

۱- ۱. بحارالانوار، ج ۷۲، ص ۱۰۲.

۲- ۲. عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی، شرح غررالحکم و دررالکلم، مقدمه و تصحیح: سید جلال الدین حسینی، تهران، ۱۳۷۳، ج ۴، ص ۱۷۹.

نیاندیشیده اند، درباره آن سخنی به میان نمی آورند و تصمیمی نمی گیرند. در واقع، آنان کسانی هستند که هر چیز را به جای خود می نهند. مرزهای دوستی و دشمنی، نرمش و خشونت، محبت و نفرت و... را از هم شناخته و هر یک را در جای خود به دقت انجام می دهند. از این رو، مشاوره با آنان می تواند راه گشا بوده و اسباب پیروزی را برای مشورت کننده فراهم آورد.

خرمند اگر بود دین درست*** مر او را بود کیش و آیین درست

بُود بهترین یار، شو همدمش*** غنیمت شمار، ای برادر دَمش (۱)

دو_ پرهیزکار و درست کردار

رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله فرموده است:

با پرهیزکاران مشورت کنید. آن ها کسانی هستند که آخرت را بر دنیا ترجیح می دهند و کارهای شما را بر امور خویش مقدم می دارند. (۲)

پرهیزکاران، افراد با ایمانی هستند که صفات نیک را به زیبایی در وجود خود نهادینه کرده اند. آن ها خود را از هر گونه آلودگی و زشتی دور نگه می دارند و با شناخت زیبایی های واقعی، در مسیر سعادت و رستگاری گام برداشته، از هیچ کوششی در این مسیر فروگذار نیستند. از آن جا که پرهیزکاران خود از گمراهی نجات یافته اند، همواره علاقه مندند دیگران را در این زمینه یاری کنند. آن ها حتی حاضرند برای جلب رضایت خدا، حلّ

ص: ۴۱

۱- ۱. عطاءالله مجدی، هزار گوهر، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۸، چ ۲، ص ۱۲۱.

۲- ۲. شورا در قرآن و حدیث، ص ۸۲.

مشکلات دیگران را بر امور خود ترجیح دهند. خداوند در قرآن، به زیبایی چهره افراد مؤمن و پرهیزکار را از دیگران متمایز ساخته و مشورت آنان را با یکدیگر می ستاید:

وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ * وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ * وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ. (شورا: ۳۷ - ۳۹)

و کسانی که خود را از گناهان بزرگ و زشت کاری ها به دور می دارند و چون به خشم درمی آیند، درمی گذرند و کسانی که [ندای] پروردگارشان را پاسخ [مثبت] داده و نماز برپا کرده اند و میانشان مشورت است و از آن چه روزی شان داده ایم، انفاق می کنند و کسانی که چون ستم بر ایشان رسد، یاری می جویند [و به انتقام برمی خیزند].^(۱)

بنابراین، می بینیم که افراد با ایمان، بهترین صفات اخلاقی را دارند و امور خود را با مشورت و هم اندیشی پیش می برند.

سه _ افراد خیر خواه

رسول خدا صلی الله علیه و آله در حدیثی دل نشین، درباره مشورت با افراد خیر خواه فرموده است:

مشورت با انسان عاقل خیر خواه، مایه رشد و برکت و توفیقی است از سوی خدا. پس هرگاه شخص خیر خواه عاقل، نظر مشورتی داد، از مخالفت با آن پرهیز که سختی به دنبال خواهد داشت.^(۲)

ص: ۴۲

۱- ۱. علامه جعفری رحمه الله صفت های یاد شده در این دو آیه را از ویژگی های مشاور بر شمرده است. کتاب نقد، ش ۸، گزاره ۲، ص ۲۱۲.

۲- ۲. بحار الانوار، ج ۷۲، ص ۱۰۲.

خیرخواهان، افراد صادق و صالحی هستند که خداوند توفیق خدمت و لیاقت گره گشایی بی منت امور و مشکلات مردم را به آنان بخشیده است. آنان پاک کردن غبار اندوه از چهره انسان های دیگر را برترین شادی خود و موجب خشنودی خدا می دانند. در واقع، عبادت خدا را در خدمت به هم نوعان می شمارند. از این رو، آن چه برای خود نمی خواهند، برای دیگران هم نمی پسندند و آن چه در توان دارند، در سفره اخلاص قرار داده و از هرگونه راهنمایی برادرانه و دل سوزانه دریغی ندارند.

بنابراین، نه تنها باید مشورت و هم نشینی با افراد خیرخواه را سرلوحه زندگی قرار داد، بلکه به فرموده رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله، نظر مشورتی خیرخواهانه آنان را پذیرفت و از مخالفت با آن پرهیز کرد.

چهار _ دانا و کاردان

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرموده است:

با عالمان صالح مشورت کنید. (۱)

منظور از عالمان صالح، افراد اهل فن، دانش و معرفتند که نسبت به رُموز امور آگاهی کامل داشته و به آن چه می گویند، عمل می کنند. آنان، ستارگان نورافشانی هستند که نه تنها در پرتو دانشی که در وجودشان شعله ور است، خود روشن هستند، بلکه به دیگران نیز از دانش خود روشنایی و آگاهی می بخشند. آرا و اندرزهای این بزرگواران، همیشه

ص: ۴۳

گره گشا و حیات بخش است و به زیبایی، راه را از بی راهه و شاهراه را از پرتگاه می نمایانند و به همین جهت، شایسته مشورتند.

چو خواهی به کاری تو شورا کنی*** نکوتر که با مرد دانا کنی

گرت خصم باشد، چو عاقل بود*** بسی بهتر از یار جاهل بود(۱)

پنج _ راز نگهدار

رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرموده است:

المستشار مؤتمن؛ مشاور، مورد اطمینان است.(۲)

این جمله زیبا، بیانگر این موضوع است که یکی از ملاک های لازم برای شخص مشاور، مورد اطمینان بودن اوست تا بتوان اسرار و رازها را با او در میان گذاشت؛ زیرا افرادی که اقدام به مشورت با دیگران می کنند، برآند تا با در میان گذاشتن امر یا مشکل خود با افراد مورد اعتماد و امین، بهترین راه حل را چاره جویی کنند. اگر مشاور امین و رازنگهدار نباشد و نتواند رازی را که با او در میان گذاشته شده حفظ کند، ممکن است به جای تسهیل امر، مشکل را پیچیده و حل آن را دشوار سازد.

شش _ دور اندیش

امام علی علیه السلام فرموده است:

مشورت با شخص دوراندیش و دل سوز، [موجب] پیروزی است.(۳)

ص: ۴۴

۱- ۱. هزار گوهر، ص ۶۳.

۲- ۲. بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۱۰۱.

۳- ۳. شرح غررالحکم و دررالکلم، ج ۶، ص ۱۴۶.

مشورت با افراد دوراندیش، بدان جهت سفارش شده است که این گونه افراد، با پرهیز از هرگونه شتاب زدگی در تصمیم گیری، با هوشیاری و دقتی که در بررسی امور دارند، می توانند با تجزیه و تحلیل دقیق مسائل، تا حدّ ممکن احتمال های آینده را پیش بینی و مشورت کننده را به عواقب آن آگاه سازند. در نتیجه، او را به تصمیم گیری صحیح راهنمایی کنند و پیروزی را برایش ارمغان بیاورند.

نباشد از آن دوراندیش تر***نه در راه عقل و خرد پیش تر

کز امروز کارش به فردا نماند***وفا را به پیمان به آخر رساند(۱)

هفت _ با تجربه

امام علی علیه السلام فرموده است:

برترین افراد برای مشورت، شخص دارای تجربه فراوان است.(۲)

بهره گیری از توان فکری افراد با تجربه، سبب می شود که کوتاه فکری ها، ندانم کاری ها و حسرت و پشیمانی به سراغ انسان نیاید؛ زیرا افراد با تجربه،

ص: ۴۵

۱- ۱. هزار گوهر، ص ۱۹.

۲- ۲. شرح غررالحکم و دررالکلم، ج ۲، ص ۴۵۶.

پستی و بلندی های دنیا و تلخی و شیرینی زندگی را بسیار دیده و چشیده اند. از این رو، از آرای پخته و اندیشه ای ژرف و قوام یافته برخوردارند. آنان می توانند انسان را از خطاها مصون بدارند و به راستی ها و درستی ها رهنمون شوند.

به طور مسلم، کسانی که با چنین افرادی به مشورت می نشینند، از تجربه های ارزشمند آنان بهره مند شده و راه را بر روی هر گونه اشتباه خواهند بست.

چو از تجربت پند گیرد کسی*** چشد سرد و گرم جهان را بسی

به تحقیق، او را خرد رهبر است*** خرد بر سر آدمی افسر است(۱)

ب) افراد نامناسب برای مشورت

اشاره

همان گونه که مشورت با افراد مثبت و ارزنده در پیشرفت امور و برنامه ها کارساز است، به همان اندازه و شاید هم بیش تر، مشورت با افراد منفی و ناشایست که نقاط ضعف آشکاری دارند، زیان بخش است. بر این اساس، باید از مشورت با افرادی که صفات ناپسند روحی و اخلاقی دارند، به طور جدی پرهیز کرد. شاعر چه زیبا گفته است:

دلا نزد کسی بنشین که او از جان خیر دارد*** به زیر آن درختی رو که او گل های تر دارد

در این بازار عطاران، مرو هر سو چو بی کاران***

ص: ۴۶

به دکان کسی بنشین که در دکان شکر دارد

نه هر کلکی شکر دارد، نه هر زیری زبَر دارد***نه هر چشمی نظر دارد، نه هر بحری گهر دارد(۱)

پیشوایان معصوم علیهم السلام در گفتارهای ارزشمند خود، چهره افراد نامناسب مشورت را ترسیم کرده اند که به آن می پردازیم.

یک _ بخیل

امام علی علیه السلام فرموده است:

بخیل را در مشورت کردن دخالت نده، که تو را از نیکوکاری باز می دارد و از تنگ دستی می ترساند.(۲)

شخص بخیل یا تنگ نظر، به هیچ وجه شایسته مشورت نیست؛ زیرا او به جهت دل بستگی زیاد به مال دنیا، خودش را گم کرده است؛ «یعنی خودش شده پول و ثروت. آدمی که پول و ثروت برای او اصالت پیدا می کند و هدف می شود، به تعبیر روان شناسی امروز، در پول تثبیت و تحکیم می شود. از جان، حیات، سلامت و عمر خویش برای پول سرمایه می گذارد، ولی از پول حاضر نیست برای سلامت و سعادت و حتی عمر خودش» مایه بگذارد.(۳)

ص: ۴۷

۱- ۱. جلال الدین مولوی بلخی، دیوان شمس تبریزی ، بر اساس نسخه فروزان فر، تهران، قطره، ۱۳۸۱، ج ۱، ص ۳۱۸.

۲- ۲. نهج البلاغه ، نامه ۵۳، ص ۵۷۱.

۳- ۳. مرتضی مطهری، فلسفه اخلاق ، قم، صدرا، ۱۳۶۶، ص ۱۷۷.

به همین جهت، کسی که خودش را گم کرده و در حصار مادیات گرفتار آمده و از آن هم بهره مند نمی شود، نمی تواند به دنبال نیکوکاری و رهایی دیگران از مشکلات و گرفتاری ها باشد. حتی این فرد می کوشد دیگران را نیز از کارهای نیک باز دارد. او از عجیب ترین انسانهای روی زمین است؛ زیرا در حالی که می تواند آسوده باشد، به دست خود، خویشتن را می آزارد و از آن چه باید سود ببیند، زیان می برد. حضرت علی علیه السلام در بخشی دیگر، درباره فرد بخیل می فرماید:

از بخیل درشگفتم! به فقری می شتابد که از آن گریزان است. سرمایه ای را از دست می دهد که برای آن تلاش می کند. پس در این جهان چون درویشان زندگی می کند و در آن جهان چون توانگران حساب پس می دهد. (۱)

تو را باید از بخل بودن به دور*** کز آن دشمنی زاید و شر و شور

کند آشکارا عیوب تو را*** بیالاید اخلاق خوب تو را (۲)

دو _ ترسو

امام علی علیه السلام می فرماید:

ترسو را در مشورت کردن دخالت نده، که در انجام کارها روحیه تو را

ص: ۴۸

۱- ۱. نهج البلاغه ، حکمت ۱۲۶ ، ص ۶۵۵.

۲- ۲. هزار گوهر ، ص ۲۶.

سست می کند. (۱)

افراد ترسو نیز به هیچ وجه شایسته مشورت نیستند؛ زیرا مشاور ترسو، به جهت ترس، قدرت و شجاعت بیان حقایق را ندارد. از این رو، با بزرگ نمایی جنبه های مختلف خطر، راه خروج را بر مشورت کننده تنگ می کند، انسان را از شفاف بینی محروم ساخته و او را به بیراهه می کشاند.

سه - حریص

امام علی علیه السلام فرموده است:

حریص را در مشورت کردن دخالت نده، که حرص را با ستم کاری در نظرت زینت دهد. (۲)

حریص، از افرادی است که شایسته مشورت نیست. او همواره با حرص و ولع، مشورت کننده را به اموری که دارای زیان اُخروی است، تشویق و ترغیب می کند و با پیش کشیدن آرزوهای دور و دراز دنیایی، فکر انسان را تباه می کند، او را به بردگی و وابستگی دنیا و گرداب هلاکت و نیستی می کشاند.

حریص از بگیرد تمام جهان***شود مالک او بر زمین و زمان

فقیر است بیچاره از فرط آن***

ص: ۴۹

۱- ۱. نهج البلاغه، نامه ۵۳، ص ۵۷۱.

۲- ۲. همان.

چهار_ احمق

امام علی علیه السلام فرموده است:

با احمق مشورت مکن...؛ که او خود را برایت به رنج اندازد و به مقصودت نرساند.(۲)

دوستی با افراد کم عقل و مشورت با آنانی که ضعف فکری دارند، می تواند مانع از رشد فکری انسان شود؛ زیرا فرد احمق، بدون فکر و دقّت، زبان به سخن می گشاید و از آن جا که دوراندیشی و آگاهی لازم را ندارد، با تمام زحمت و رنجی که به خود می دهد، در نهایت آسیب می رساند. او گرچه هدف خیرخواهانه ای دارد و مثلاً می خواهد خدمتی کند، ولی آبروریزی به بار می آورد. می خواهد صلح و صفا ایجاد کند، ولی به آتش اختلاف دامن می زند. می خواهد نیکی کند، ولی به بدی کشیده می شود. بنابراین، به هیچ وجه چنین فردی را نباید به عنوان مشاور و دوست خود انتخاب کرد.

بود صُحبت احمق آزار جان*** مبادا تو را نیزه سازد، روان

مکن رنجه خود را در این رهگذر***

ص: ۵۰

۱- ۱. هزار گوهر، ص ۲۷.

۲- ۲. حسین بن شعبه حرانی، تحف العقول، انتشارات عملیه اسلامیة، ص ۳۶۶.

پنج - دروغ گو

امام علی علیه السلام فرموده است:

با بسیار دروغ گو مشورت مکن؛ زیرا او مانند سراب است؛ دور را به تو نزدیک و نزدیک را از تو دور می سازد.(۲)

فطرت انسان، با راستی و درستی سرشته شده و از دروغ بیگانه است. البته برخی انسان ها به دلایل گوناگون، از جمله ترس، حقارت، خود کم بینی و...، دست از راستی کشیده و به دامن دروغ پناه می آورند. آنان سراب گونه با دور نمایاندن واقعیت ها، از سویی، سبب ناامیدی انسان در امور دست یافتنی گشته و با بزرگ نمایی باطل، سبب طمع ورزی در امور دست نیافتنی می گردند. هم چنین بذر کینه، نفاق و دشمنی را در سینه مردم می افشانند.

شخص دروغ گو همیشه با دروغ های خود، در فکر فریب دادن مردم است؛ کارهای خوب را به صورت کارهای بد و کارهای بد را به صورت کارهای خوب وانمود می کند. بنابراین، مشورت و معاشرت با افراد دروغ گو، نتیجه ای به جز فریب خوردن و رویگردان شدن از کارهای خوب نخواهد داشت.

مبادا شود کاذب یار و دوست***که با خوی بد برگند از تو پوست

ص: ۵۱

۱- ۱. هزار گوهر.

۲- ۲. شرح غررالحکم، ج ۶، ص ۳۱۰.

ڪند بر تو نڙديڪ، او راه دور***ڪند دور، نڙديڪ آن بي شعور(۱)

ص: ۵۲

۱-۱. هزار گوهر، ص ۱۴۴.

به طور مسلم، اگر شور و مشورت با رعایت حدود و ویژگی های آن انجام پذیرد، آثار مثبت و نتایج ارزشمندی از نظر فردی و اجتماعی به همراه خواهد داشت. آثار و برکت مشورت به حدی است که پیامبر با آن دانش لدنی و درجه عصمت، به مشورت مکلف شده است (آل عمران: ۱۵۹). البته این سخن، بدان معنا نیست که شاید آن بزرگوار و دیگر پیشوایان معصوم علیهم السلام نیازی به مشورت داشته اند. روایت است وقتی آیه شریفه «وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ»^(۱) نازل شد، رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «خدا و رسولش از مشاوره بی نیاز هستند، ولی آن را در این اُمت قرار داد تا رحمتی برای آن ها باشد. بنابراین، کسی که مشورت کند، رُشدی را از دست نداده و کسی که آن را ترک کند، از گمراهی مصون نخواهد ماند.»^(۲) در واقع، مشورت معصومین علیهم السلام، نشانه لطف آن بزرگواران به اُمت و کرامت آن هاست که شاعر گران مایه، مولوی، به زیبایی آن را به نظم کشیده است:

اُمِرِ شاورهم پیمبر را رسید***گرچه رأیی نیست رأیش را ندید (مزید)

ص: ۵۳

۱- ۱. آل عمران، ۱۵۹.

۲- ۲. الدرالمنثور، ج ۲، ص ۱۵۹.

در ترازو جو رفیقِ زر شده است***نی ز آنک جُو چو زر گوهر شده است

روح قالب را کنون همره شده است***مدتی سگِ حارس در گه شده است(۱)

به یقین، با مطالعه عمیق در منبع وحی و اندیشه دقیق در گفتار و کردار پیشوایان معصوم علیهم السلام، بهتر می توان به اهداف مقدّس و آثار مشورت آن بزرگواران پی برد.

۱. الگو واقع شدن مشورت معصومین علیهم السلام

خداوند در آیه «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ» رسول خدا و در همان راستا، پیشوایان معصوم علیهم السلام را به عنوان الگویی کامل، جامع و معقول برای جامعه اسلامی مطرح می کند؛ زیرا آنان همه استعدادهای وجودی خویش را به فعلیت رسانیده و شخصیت الهی خویش را در پرتو وحی شکوفا کرده اند. به همین جهت، نه تنها در زمان حیات، در دل ها و جان ها نفوذ می کند، بلکه پس از حیات نیز رفتار و گفتارشان سرمشق و الگوی دیگران می شود.

بنابراین، ممکن است یکی از اهداف مقدّس پیشوایان معصوم علیهم السلام از مشورت، این باشد تا مردم با هر مقام و منزلتی، مشورت را برای خود نقص و ننگ ندانند و با دوری از تکبر و خودبینی، آن را به عنوان یک سنت پسندیده بپذیرند و به کار بندند.

ص: ۵۴

۲. از بین بردن استبداد رأی

در هر جامعه ای، خودرأیی و خودسری، از بزرگ ترین آفت هاست که در صورت حاکم شدن بر جامعه، می تواند با نادیده گرفتن شخصیت مردم، بهترین سرمایه و پشتوانه حکومت را از دست زمام دار خارج کند و سیر انحطاط جامعه را تسریع بخشد، به گونه ای که بهترین افراد و محکم ترین نظام ها در صورت فرو افتادن در دام استبداد، به هلاکت می رسند. این حقیقتی است که چنین بر زبان امام علی علیه السلام جاری شده است:

هر کس تنها به رأی خویش تکیه کند، هلاکت می گردد و هر کس با صاحب نظران مشاوره کند، در عقل هایشان شریک شود. (۱)

به واقع، خودمحوری و بی توجهی به آرای دیگران، مانند چوب خشک و بدون انعطاف است که به محض خم شدن می شکند، ولی احترام به نظر دیگران، همانند فنری است که انسان، هر آن می تواند آن را به هر سویی که بیش تر مفید است، خم کند و از آن بهره مند شود. در سیره حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله آمده است که فرمان حضرت مَطاع بود و بی درنگ اجرا می شد و یاران آن حضرت بارها می گفتند که به حضرت ایمان قاطع دارند و اگر فرمان دهد، حاضرند خود را در دریا یا در آتش بیافکنند. با تمام این اوصاف، آن بزرگوار به شیوه مستبدان و خودکامگان رفتار نمی کرد. ایشان در اموری که از خداوند دستوری نرسیده بود، با یاران خویش در جنگ و

ص: ۵۵

صُلح مشورت می کرد و آرای آنان را محترم می شمرد. حتی گاه نظر آن ها را بر رأی خود ترجیح می داد. نمونه آن در جنگ اُحد است (۱) که خداوند این روش پیامبر و مهربانی او را با یاران در آیه زیر تأیید می کند و باز هم می خواهد که با آنان مشورت و سپس به خدا توکل کند:

فِيمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ لَئِن لَّهْمَ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ. (آل عمران: ۱۵۹)

پس به [برکت] رحمت الهی، با آنان نرم خو [و پرمهر] شدی و اگر تندخو و سخت دل بودی، همانا از پیرامون تو پراکنده می شدند. پس از آنان در گذر و برایشان آموزش بخواه و در کار[ها] با آنان مشورت کن و چون تصمیم گرفتی، بر خدا توکل کن.

روش امام علی علیه السلام نیز همین گونه بود؛ چنان که می بینیم در خطابه ای جالب و تاریخی، در مقابل هزاران نفر می فرماید:

با من چنان که با پادشاهان سرکش سخن می گویند، حرف نزنید و چنان که از آدم های خشمگین کناره می گیرند، دوری نجوید و با ظاهرسازی با من رفتار نکنید و گمان مبرید اگر حقی به من پیشنهاد دهید، بر من گران آید یا در پی بزرگ نشان دادن خویشم؛ زیرا کسی که شنیدن حق یا عرضه شدن عدالت بر او مشکل باشد، عمل کردن به آن، برای او دشوارتر خواهد بود. پس، از گفتن حق یا مشورت در عدالت خودداری نکنید؛ زیرا خود را برتر از آن که اشتباه کنم و از آن ایمن باشم، نمی دانم؛ مگر آن که خداوند مرا حفظ کند. (۲)

ص: ۵۶

۱-۱. در مبحث مشورت پیامبر صلی الله علیه و آله در فصل اول شرح داده شده است.

۲-۲. نهج البلاغه، خطبه ۲۱۶، ص ۴۴۵.

بنابراین، ملاحظه می شود پیشوایان معصوم علیهم السلام بر آن بودند تا در قالب گفتار ارزشمند یا رفتار پسندیده، زمینه های استبداد را از میان برداشته و استبدادی نبودن حکومت خود را به مردم و جهانیان اعلام کنند.

۳. کرامت بخشیدن به اُمت

وجود مشورت در هر جامعه ای، سبب می شود که افراد آن جامعه، در خود احساس استقلال رأی و بزرگی کنند و در عوض، نبود آن می تواند شخصیت افراد را از بین ببرد و رشد افکار را متوقف سازد، به گونه ای که شایستگی زندگی واقعی را از دست بدهند و به مردگانی متحرک بدل شوند.

رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید: هنگامی که زمام داران شما نیکانتان و توانگران شما، سخاوت مندانتان باشند و کارهایتان به مشورت انجام شود، روی زمین از زیرزمین برای شما بهتر است. [؛ یعنی شایسته زندگی و بقا هستید]، ولی اگر زمام دارانتان بدان و توانگران بخیل باشند و کارها به مشورت برگزار نشود، در این صورت، زیرزمین از روی آن برای شما بهتر است. (۱)

همان گونه که از کلام گهربار رسول خدا صلی الله علیه و آله برداشت می شود، آن حضرت سخت به مشورت زمام داران در امور با مردم تأکید دارد و آن را مایه حیات می داند. به همین جهت، آن حضرت می کوشید با شخصیت دادن به اُمت مسلمان، آنان را برای پیشبرد اهداف مقدس اسلام تربیت کند. اُمت هم وقتی احترام رهبر را به خود احساس می کردند، حاضر می شدند که والاترین جان فشانی را در راه اهداف مقدس انجام دهند، به گونه ای که

ص: ۵۷

وقتی در جنگ بدر به مشورت با ایشان پرداخت، گفتند: «اگر بگویی از میان دریا عبور کنید، همانا همراه تو این کار را می‌کنیم و به شما نمی‌گوییم آن گفتاری را که قوم موسی علیه السلام گفتند: «تو و خدایت بروید جنگ کنید، ما این جا نشسته ایم»، (۱) بلکه می‌گوییم: برو، پس ما با تو و در پیش تو هستیم و از سمت راست و چپ با دشمن می‌جنگیم» (۲).

در ادامه روش رسول خدا صلی الله علیه و آله، دیگر پیشوایان معصوم علیهم السلام هم به پیروی از آن بزرگوار کوشیدند زبردستان خود را متوجه این امر سازند که به آنان بی‌اعتنا نیستند و برای رأی و نظرشان ارزش و احترام قائلند؛ چنان که امام موسی کاظم علیه السلام حتی با غلام سیاه خود به مشورت می‌پرداخت. حسن بن جهم گوید: «نزد امام رضا علیه السلام بودیم، پس، از پدرش صحبت به میان آمد. آن حضرت فرمود: با این که عقلش خیلی زیاد بود، با غلام سیاهی از غلامانش مشورت می‌کرد. به او گفته شد: آیا با مثل چنین شخصی مشورت می‌کنی؟ فرمود: چه بسا خداوند تبارک و تعالی حل مشکلی را بر زبان او قرار داده باشد» (۳).

در حالت های امام صادق علیه السلام هم می‌نویسند که آن بزرگوار، با فضیل بن یسار _ که یکی از یاران ایشان بود _ مشورت کرده است. فضیل بن یسار

ص: ۵۸

۱- ۱. مائده، ۲۴.

۲- ۲. المغازی، ج ۱، ص ۴۸ با تلخیص.

۳- ۳. بحار الانوار، ج ۲، ص ۱۰۱.

گفت: «امام صادق علیه السلام یک بار از من در امری مشورت خواست. گفتم: آیا شخصی همانند شما، با شخصی همانند من مشورت می کند؟ فرمود: آری، زمانی که از تو تقاضای مشورت کنم، چنین چیزی محقق می شود».^(۱)

بنابراین، رفتار پیشوایان معصوم علیهم السلام بیانگر این مهم است که یکی از اهداف آن بزرگواران از مشورت، شخصیت دادن و کرامت بخشیدن به افراد جامعه اسلامی بوده است تا جایگاهشان را در امور اجتماعی بیابند.

۴. آماده ساختن جامعه برای تصمیم گیری در شرایط دشوار

شاید یکی دیگر از اهداف مشورت معصومین علیهم السلام، آماده کردن افراد جامعه اسلامی برای تصمیم گیری از راه مشورت برای روزهای سخت و مواقع حساس باشد؛ یعنی مردم به گونه ای تربیت یابند که بتوانند در هر زمان و هر مکان، در برابر مشکلات پیش آمده تصمیم گیری کنند و موانع را از میان بردارند.

در این زمینه، مرور یک حادثه تاریخی بر روشنی موضوع می افزاید. به گواه تاریخ، در سال هشتم هجرت، رسول خدا صلی الله علیه و آله برای سرکوبی مزاحمان تبلیغ اسلام، سپاهی سه هزار نفری را به سرزمین موته، در نزدیکی مرزهای روم فرستاد، ولی پیش از اعزام، پس از سفارش های لازم، سه فرمانده را به شرح زیر برای آنان انتخاب کرد:

ای مجاهدان! پسر عمم، جعفر بن ابی طالب، فرمانده شماست. اگر او

ص: ۵۹

کشته شد، پرچم را زیدبن حارثه برمی دارد و سپاه را هدایت می کند و اگر او نیز کشته شد، فرماندهی سپاه از آن عبدالله بن رواحه است و اگر او نیز کشته شد، شما یک نفر را از میان خود [با مشورت] به عنوان فرمانده برگزینید و به نبرد مشغول شوید. (۱)

سپاه اسلام راه شام را در پیش گرفت. در راه آگاه شدند که هرقل، پادشاه روم با یکصد هزار سرباز در آن حدود اردو زده است. این خبر در مرحله نخست، سپاه اسلام را از پیشرفت بازداشت، ولی در نهایت، فرماندهان سلحشور اسلام تصمیم گرفتند به راه خود ادامه دهند و با دشمن روبه رو شوند. جنگ سختی در گرفت و هر سه فرمانده رشید اسلام با جان فشانی های فراوان، یکی پس از دیگری به شهادت رسیدند. «در این هنگام، سپاه اسلام بدون فرمانده ماند و باید بر اساس راهنمایی پیامبر رفتار [و مشورت] می کردند. مردی به نام ثابت بن ارقم، پرچم را برداشت و رو به سربازان کرد و گفت: برای خود فرماندهی برگزینید. نیروهای اسلام خواستند مقام فرماندهی را به خود او بسپارند، ولی وی نپذیرفت. آن گاه خالد بن ولید را که تازه اسلام آورده بود، برای فرماندهی برگزیدند. لحظه ای که خالد به فرماندهی برگزیده شد، لحظه بسیار حساسی بود. او برای نجات سپاه اسلام، به یک تاکتیک نظامی دست زد و نیمه شب که سیاهی همه جا را فرا گرفته بود، به نقل و انتقال نیروها پرداخت. این انتقال تا سپیده صبح ادامه داشت. خالد دستور داد نیمه شب به نقطه ای دور بروند و با دادن شعار لا إله إلا الله به اردوگاه بازگردند تا از این راه، دشمن تصور کند که نیروهای

ص: ۶۰

امدادی به مسلمانان رسیده و آنان تقویت شده اند. سرانجام پس از سه روز مقاومت، سپاه اسلام با چنین تدبیر خاصی عقب نشینی کرد و به مدینه بازگشت»^(۱).

در واقع آن چه در این واقعه تاریخی مهم می نماید، بینش و آینده نگری ژرف رسول خداست که با آموزش و تربیت خود، مسلمانان را بر آن داشت تا با انتخاب خالد در آن زمان، بهترین راه حل را برای رهایی از مهلکه بیابند و نشان داد که معصومین علیهم السلام از مشورت خود اهدافی والا دارند.

۵. فراهم آوردن زمینه برای بروز استعدادها و تبلور تجربه های سازنده

بیش تر مردم ترجیح می دهند دیگران به جای آن ها فکر کنند و به خود زحمت اندیشیدن نمی دهند. از این رو، در جوامع دیکتاتوری، به نسبت جوامع آزاد، نادانی بیش تر نمود می یابد. بر پیشوایان مصلح و اداره کنندگان امور امت اسلامی است که زمینه را برای تفکر افراد جامعه و برانگیختن حس کنجکاوی آنان فراهم آورند تا در پرتو بحث و گفت و گو، به شناخت حقایق ترغیب شده و در نهایت، رشد فکری در جامعه ایجاد شود؛ زیرا بنا به فرموده رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله: «هیچ قومی مشورت نکرد، جز آن که به بهترین امور هدایت یافت»^(۲).

ص: ۶۱

۱- ۱. تاریخ اسلام، ص ۱۷۷.

۲- ۲. الدرالمنثور، ج ۲، ص ۱۵۹.

همین طور در پرتو مشورت، جامعه از خمودی و جمودی رهایی و به پویایی و بالندگی می رسد و استعدادهای توان مند و خلاق و افکار جدید متولد می شود. بنا به فرمایش علی علیه السلام: «برخی از آرا را به برخی دیگر بزنید، تا بهترین آرا متولد شود».^(۱) نمونه بروز استعدادها و تبلور تجربه های مفید را در جنگ های پیامبر و از سوی یاران آن حضرت به روشنی می توان دید؛ از جمله طرح سلمان فارسی در جنگ خندق یا طرح های نظامی حُباب بن منذر^(۲) در جنگ بدر، بنی قریظه و بنی نضیر.

به عنوان مثال، وقتی به دستور پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله در جنگ خندق شورای دفاعی تشکیل شد، «برخی پیشنهاد کردند که به شیوه «قلعه داری» از مدینه دفاع کنند و از فراز برج ها و نقاط مرتفع، با دشمن نبرد کنند. ناگفته پیداست این نقشه در شرایطی مفید است که سپاه دشمن زیاد نباشد و گرنه در مقابل یک سپاه سیل آسا که همه چیز را در برابر خود نابود می سازد، برج و بارو چندان کارساز نیست. سلمان فارسی که با فنون رزمی ایرانیان آشنایی کامل داشت، نقشه ارزنده ای طرح کرد. او گفت: مصلحت این است که در اطراف شهر خندق ژرفی کنده شود تا از پیشرفت دشمن به داخل مدینه جلوگیری به عمل آید و سپس با ساختن برج ها و لنگرها در

ص: ۶۲

۱- ۱. شرح غررالحکم ، ج ۲، ص ۲۶۶.
۲- ۲. برای آگاهی از نبوغ حُباب در جنگ ها نک: به فصل مشاوره های رسول خدا صلی الله علیه و آله در کتاب شورا در قرآن و حدیث.

اطراف خندق و با پرتاب تیر و سنگ، از عبور دشمن از خندق جلوگیری به عمل آید»^(۱).

پیشنهاد سلمان به اتفاق آرا تصویب گردید و این طرح دفاعی، توانست نقش مؤثری در حفظ مدینه ایفا کند و کارشناسان امور نظامی قریش را به شگفتی وا دارد. بنابراین، به خوبی می بینیم که معصومین علیهم السلام چگونه با گستردن سفره مشورت، زمینه ای را فراهم می آوردند تا افراد خلاق و با تجربه، نبوغ و تجربه های خود را ارائه کنند تا جامعه از آن بهره مند گردد.

۶. شناخته شدن افراد صادق از مدعیان دروغین

گرچه آزمایش افراد نمی تواند از اهداف مشورت واقعی باشد، ولی می تواند معیاری برای شناخته شدن افراد خیرخواه و صادق از مدعیان دروغین به شمار آید. حضرت علی علیه السلام در این باره می فرماید:

با دشمنان خود مشورت کن تا از رأی آن ها مقدار دشمنی شان و جایگاه هایی را که مقصدهای ایشان است، بدانی.^(۲)

در این گفتار دل نشین، مولا علی علیه السلام مشورت با دشمنان را اگر برای آگاه شدن از مقدار دشمنی باشد، جایز می داند. معصومین علیهم السلام هم در صورت ضرورت، از مشورت به عنوان ابزاری برای معرفی دوستان و دشمنان خود بهره می گرفتند. در این مورد، بیان نمونه هایی می تواند گویای

ص: ۶۳

۱-۱. تاریخ اسلام، ص ۱۳۴.

۲-۲. غررالحکم و دررالکلم ج ۲، ص ۲۳۲.

نمونه اول، جنگ اُحد است. وقتی رسول خدا صلی الله علیه و آله شیوه مقابله با دشمن را به شورا گذاشت، رأی عبدالله بن اُبی، سردسته منافقان مدینه بر این بود که زنان را در نقاط مرتفع جای دهند تا آنان از آن جا دشمن را سنگ باران کرده و خود در کوچه های مدینه از شهر دفاع کنند، ولی وقتی که رأی خویش را در اقلیت دید، به بهانه این که پیامبر نظر جوانان را بر نظر سالمندان ترجیح داده، با گروهی از منافقان از همراهی رسول خدا صلی الله علیه و آله خودداری ورزید و بدین وسیله، بر منافق بودن خود تأکید کرد» (۱).

نمونه دوم، جنگ بدر است. در جلسه مشورتی که رسول خدا صلی الله علیه و آله تشکیل داده بود، حضرت بر آن بود که میزان دوستی و وفاداری یاران خویش، به ویژه انصار را که با آن حضرت پیمان دفاعی بسته بودند، بیازماید. از این رو، وقتی نظر مشورتی انصار را خواست، سعد بن معاذ، رئیس قبیله اوس چنین گفت: «ای رسول خدا! ما به تو ایمان آورده و تو را تصدیق کرده ایم و گواهی می دهیم که هر چه آورده ای، حق است و بر همین اساس با تو عهد و پیمان داریم که بشنویم و فرمان برداری کنیم. ای رسول خدا! حرکت کن و سوگند به کسی که تو را به حق فرستاده است، اگر پهنای این دریا را بپیمایی و در آن فرو روی، ما نیز پشت سر تو خواهیم آمد و حتی یک نفر از ما تخلف نخواهد کرد. برای ما هیچ دشوار نیست که فردا با دشمن روبه رو شویم که ما در جنگ، سخت شکیبا و

هنگام برخورد با دشمن، پا برجا و ثابت قدم هستیم. امیدواریم خداوند رفتاری از ما به تو نشان دهد که چشمت را روشن کند»^(۱).

این گونه بود که رسول خدا و دیگر پیشوایان معصوم علیهم السلام با معیار مشورت، میزان دوستی و وفاداری دوستان و دشمنی و بی وفایی دشمنان را می آزمودند و آنان را از یکدیگر تفکیک می کردند تا افراد در تشخیص شایستگیان تردید نکنند. آن بزرگواران با دادن اختیارات به افراد شایسته، در راه پیشبرد اهداف و آرمان های والای اسلام گام برمی داشتند و امکان سوء استفاده را از افراد فرصت طلب و منافق می گرفتند.

۷. تربیت و تقویت رشد سیاسی مردم

یکی دیگر از اهداف مشورت معصومین علیهم السلام تقویت و رشد سیاسی مردم در برابر رهبران سیاسی بود تا بتوانند در سرنوشت اجتماعی خویش سهمیم باشند و کسی نتواند خود را سرپرست آنان سازد و برایشان ستم روا دارد.

طه حسین در مورد مشورت امام علی علیه السلام می نویسد:

علی علیه السلام امور مردم را علنا اداره می کرد و در هر امر بزرگ و مهمی، با آنان مشورت می کرد و اگر در امری مخالفت می کردند، رأی آن ها را می پذیرفت و بدان عمل می کرد و همین امر سبب می شد که آنان گستاخ تر شوند.^(۲)

نمونه این گستاخی را در قضیه درخواست طلحه و زبیر برای مشورت

ص: ۶۵

۱- ۱. المغازی، ج ۱، صص ۴۸ و ۴۹.

۲- ۲. طه حسین، علی و فرزندان، برگردان: محمدعلی شیرازی، تهران، انتشارات گنجینه، ۱۳۵۴، ص ۱۸۷.

می توان دید. آنان پس از بیعت با امام علی علیه السلام، به او اعتراض کردند که چرا در اداره امور با آنان مشورت نمی کند. امام در پاسخ فرمود:

... هیچ نیازی به فکر و رأی شما و دیگران ندارم. هنوز چیزی پیش نیامده که حکم آن را ندانم و نیاز به مشورت شما و دیگر برادران مسلمان داشته باشم. اگر چنین بود، از شما و دیگران روی گردان نبودم. (۱)

همین طور در قضیه قیس بن عباد، رگه هایی از گستاخی می توان دید. «قیس کارگزار امام علی علیه السلام در مصر بود. شایعات و مدارک، بر گرویدن او به معاویه دلالت داشت. امام علی علیه السلام در مورد قیس با یاران خویش مشورت کرد. همگی بر این عقیده بودند که قیس به معاویه گرویده است و باید هر چه زودتر عزل شود. نظر امام بر این بود که قیس چنین خیانتی مرتکب نشده و بهتر است باقی بماند. در نهایت، علی علیه السلام به رأی یاران خود عمل کرد و قیس را عزل کرد. او که از استانداران با کفایت بود، به مرکز آمد و گله و شکایت کرد و در نهایت معلوم شد که نظر علی علیه السلام درست بوده و نباید او عزل می شد.» (۲)

گرچه گستاخی مردم در نمونه هایی مانند قضیه قیس بن عباد برای معصومین علیهم السلام گران تمام می شد، آن بزرگواران که خود آموزگاران دل سوز و راهنمایانی مشفق برای جامعه بودند، با بصیرت و ژرف اندیشی

ص: ۶۶

-
- ۱- ۱. نهج البلاغه، خطبه ۲۰۵، ص ۴۲۷.
  - ۲- ۲. موسی نجفی، تأملات سیاسی در تاریخ تفکر اسلامی، تهران، پژوهشکده علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، پاییز ۱۳۷۷، ج ۱، ج ۴، ص ۱۰۲.

خاص خود، به مبتدی بودن شاگردان خویش در دخالت در امور آگاهی کامل داشتند. آن بزرگواران می کوشیدند با فراهم آوردن زمینه و امکان تمرین مشورت، اصل شورا را تحکیم بخشند تا آنان بتوانند شجاعت بیش تری به دست آورند و در آینده، در برابر انحراف های حاکمان سیاسی بایستند و از انحطاط جامعه پیش گیری کنند.

۸. پیش گیری از انتقادهای بی جا

پیشوایان معصوم علیهم السلام با آن که نظرشان در هر موردی درست بود، با این حال برای جلب همکاری بیش تر و به تأیید رسانیدن صلاح و مصلحت خود، با افراد به مشاوره می پرداختند تا ضریب موفقیت طرح های خویش را فزونی بخشند و از انتقادهای بی جا در صورت شکست احتمالی پیش گیری کنند؛ زیرا آنان در تمام مراحل تصویب و اجرای طرح ها نقش داشتند و در نتایج آن نیز دخیل بودند. به همین جهت، حضرت علی علیه السلام وقتی آهنگ عزیمت به شام کرد، مهاجران و انصار را فرا خواند و فرمود:

بی گمان شما کسانی هستید که نظراتان محترم، خردتان ارجمند، سخنانتان حق و کردار و رفتارتان نیکوست. اکنون آهنگ آن کرده ایم که سوی دشمن خود و شما رهسپار شویم، پس نظر مشورتی خود را اعلام دارید. (۱)

در واقع، هدف امام علی علیه السلام از این درخواست، به تأیید رسانیدن مصلحت خویش است. در هر حال، مَهر تأیید انجام امور از سوی مردم، سبب می شد آنان همواره در شادی ها و غم ها، و پیروزی و شکست ها، در

ص: ۶۷

کنار معصومین علیهم السلام باشند و از هر گونه جان فشانی دریغ نورزند. برای نمونه، وقتی علی بن یقطین با نامه ای مخفیانه، امام موسی کاظم علیه السلام را از تهدید موسی بن مهدی عباسی آگاه کرد، آن حضرت، صبح هنگام، «اهل بیت و شیعیان خود را حاضر ساخت و ایشان را از جریان با خبر ساخت و به ایشان گفت: نظرتان در این باره چیست؟ آن ها گفتند: نظرم آن است که خودت را از این جبار و ستمگر دور نگهداری، ولی ما در هر حال با شما هستیم»^(۱).

این گونه بود که پیشوایان معصوم علیهم السلام با مشورت، افزون بر پیش گیری از انتقادهای بی جا، مردم را با خود در پیشبرد اهداف مقدس اسلام همراه می ساختند و روشن است که اگر مردم کاری را مورد تأیید خود بدانند، خیلی بیش تر و بهتر در انجام آن می کوشند تا کاری که به آن ها دستور داده شود.

ص: ۶۸

۱-۱. همان، ص ۶۲.

جایگاه شورا

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، با الهام از اندیشه و باورهای دینی، افزون بر پذیرش حاکمیت مطلق خداوند بر انسان و جهان، جامعه اسلامی را مظهر حاکمیت الهی تلقی می کند و مردم را حاکم بر سرنوشت اجتماعی و سیاسی خویش می داند؛ چنان که در اصل هفتم به صراحت به این موضوع اشاره شده است:

حاکمیت مطلق بر جهان و انسان از آن خداست و هر انسانی را بر سرنوشت اجتماعی خویش حاکم ساخته است. هیچ کس نمی تواند این حق الهی را از انسان سلب کند یا در خدمت منافع فرد و گروهی خاص قرار دهد. (۱)

به طور دقیق، در راستای تحقق حاکمیت ملت بر سرنوشت خویش، دولت ملزم می شود زمینه آن را فراهم سازد و از تمامی امکانات در راه رسیدن به آن بهره گیرد. یکی از راه های تحقق این مهم، اجرای قانون شوراهاست که یک فصل کامل از قانون اساسی به آن پرداخته و از آن به عنوان یکی از ارکان مهم تصمیم گیری یاد شده است:

طبق دستور قرآن کریم «و أمرهم شوری بینهم و شاورهم فی الامر»، شوراها، مجلس شورای اسلامی، شورای استان، شهرستان، شهر، محل، بخش، روستا و نظایر این ها از ارکان مهم تصمیم گیری و اداره امور کشورند. (۲)

ص: ۶۹

۱-۱. قانون اساسی، اصل ۵۶.

۲-۲. همان، ص ۲۸.

در قانون اساسی، شوراهای افزون بر شرکت در فرآیند تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری، از اختیارات و صلاحیت‌های اجرایی چندی، از جمله عزل و نصب شهردار در شهر و ده‌دار در روستا برخوردارند. مردم نیز با انتخاب افراد با صلاحیت و با حق انتخابی که دارند، می‌توانند در تعیین سرنوشت خویش سهم‌باشند.

انواع شورا و ساختار آن

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، به جز شوراهایی که مانند مجلس شورای اسلامی، شورای نگهبان، شورای امنیت ملی و... به عنوان ارگان‌های عالی قدرت و نهادهای اصلی نظام معرفی شده‌اند، در اصل یک‌صدم، از شوراهای ده، بخش [شهرک]، شهر، شهرستان، استان و در اصل یک‌صد و دوم، از شورای عالی استان‌ها و هم‌چنین در اصل یک‌صد و چهارم، از شوراهای اصناف و واحدها نام برده شده است. براساس «ماده یکم قانون تشکیلات شوراهای اسلامی مصوب نهم آذرماه یک‌هزار و سیصد و شصت و یک»،^(۱) پس از شورای اسلامی بخش، شورای اسلامی محل [محلّه _ منطقه] نیز اضافه شده است که بدین ترتیب، تعداد شوراهای پیش‌بینی شده در قانون، به‌تئ شورا می‌رسد که به غیر از شوراهای اصناف و واحدهاست که ویژگی خاص خود را دارند و در واحدهای تولیدی، کشاورزی، آموزشی،

ص: ۷۰

۱- ۱. دادگستری جمهوری اسلامی ایران، مجموعه قوانین سال ۱۳۶۱، تهران، روزنامه جمهوری اسلامی ایران، صص ۱۰۳- ۱۱۴.

اداری و خدماتی تشکیل می شوند. بقیه شوراهای ساختاری مخروطی شکل دارند که در رأس آن ها شورای عالی استان ها قرار می گیرد و براساس ماده واحده اشاره شده، مجلس شورای اسلامی در حکم مافوق شورای عالی استانها به شمار می آید.

«سیستم مخروطی شوراهای در برگیرنده همه اقشار مردم و منطقی ترین سلسله مراتب تصمیم گیری و انجام وظایف و مسئولیت های قانونی است و مردم می توانند با پیمودن سلسله مراتب، عادلانه در قدرت عروج کنند و زمینه برای بالا آمدن افراد با استعداد و فعال در مدارج قدرت فراهم آید»^(۱).

جدول زیر نوع شورا، تعداد اعضای اصلی و علی البدل را با توجه به میزان جمعیت نشان می دهد.^(۲)

نوع شورا

میزان جمعیت

اعضای اصلی

اعضای علی البدل

شورای اسلامی روستا (ده)

با جمعیت ۱۵۰۰ نفر

۳ نفر

۲ نفر

شورای اسلامی روستا (ده)

با جمعیت بیش از ۱۵۰۰ نفر

۵ نفر

۳ نفر

شورای اسلامی شهرک (بخش)

دویست تا هزار خانواری

۳ نفر

-
- ۱-۱. عباسعلی عمید زنجانی، فقه سیاسی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۶، ج ۱، ص ۴۶۷.
  - ۲-۲. مرکز آموزش سیاسی وزارت کشور، جزوه آشنایی با شوراهای اسلامی، آبان ماه ۱۳۷۷، ص ۸.

شورای اسلامی شهرک (بخش)

دویست تا هزار خانواری

۳ نفر

۲ نفر

شورای اسلامی شهرک (بخش)

بیش از هزار خانواری

۵ نفر

۳ نفر

شورای اسلامی شهر

با جمعیت تا ۵۰ هزار نفر

۵ نفر

۳ نفر

شورای اسلامی شهر

با جمعیت ۵۰ هزار نفر تا ۲۰۰ هزار نفر

۷ نفر

۴ نفر

با جمعیت ۲۰۰ هزار نفر تا یک میلیون نفر

۹ نفر

۵ نفر

با جمعیت بیش از یک میلیون نفر

۱۱ نفر

۹ نفر

شهر تهران

۱۵ نفر

۶ نفر

در جدول بالا، به تعداد نمایندگان شورای عالی استان ها، شورای اسلامی شهرستان، منطقه و محله اشاره نشده که بدین شرح است:

۱. شورای عالی استان ها، از نمایندگان منتخب شوراهای اسلامی استان تشکیل می گردد و هر استان، یک نماینده در آن خواهد داشت.

۲. شورای اسلامی شهرستان، از نمایندگان منتخب شورای شهر و شورای بخش تشکیل می گردد و هر کدام، یک نماینده خواهند داشت و در صورتی که جمعیت شهر از سیصد هزار نفر بیش تر شود، به ازای هر دویست هزار نفر، یک نماینده در شورای شهرستان خواهند داشت.

۳. شورای اسلامی منطقه، از میان نمایندگان شورای محلات تشکیل می گردد و شورای اسلامی محله نیز که کوچک ترین واحد شوراها در

ص: ۷۲

محدوده شهر است، متشکل از هفت نفر با انتخابات مستقیم رسمی و رأی مستقیم مردم تشکیل می گردد. (۱)

این شوراها، دارای دو نوع شرح وظایف هستند: شرح وظایف کلی که شامل ۲۱ مورد است و شرح وظایف اختصاصی که برای شورای ده، نه فقره؛ شورای بخش، هشت فقره؛ شورای شهر، شش فقره؛ شورای شهرستان، دو فقره؛ شورای استان، پنج فقره و شورای عالی استان، نه فقره است که قانون گذار برای آن ها معین کرده است. (۲)

چگونگی اجرای اصل شورا

اشاره

در مورد چگونگی یا کیفیت اجرای اصل شورا در قانون اساسی، دو روش را می توان تصور کرد:

۱. شورا به عنوان بازوی مدیریت

شورا در این نقش، کارکردی مشورتی و در مواردی نقش نظارتی دارد و از مسئولیت مبرا است. تصمیم گیری نهایی، با مدیریت است و شورا نمی تواند مانع جریان عملی مدیریت باشد. از مصادیق برجسته شورا با کارکرد مشورتی، شورای مجمع تشخیص مصلحت نظام است که از اعضای صاحب نظر تشکیل شده و شخص رهبر آن ها را تعیین می کند. این شورا، به جهت گستردگی، پیچیدگی و اهمیت امور در «تعیین سیاست های کلی

ص: ۷۳

۱- ۱. همان، ج ۱، ص ۴۶۶.

۲- ۲. برای آگاهی از شرح وظایف کلی و اختصاصی شوراها نک: فقه سیاسی، ج ۱، صص ۴۷۳ _ ۴۷۶.

نظام» که بر اساس اصل ۱۱۰ قانون اساسی بر عهده رهبر گذاشته شده، به رایزنی و مشاوره با رهبری می پردازد. رهبر در بیش تر موارد، با اعتمادی که به تصمیم مجمع دارد، از تصمیم آن بهره جسته و آن را به اجرا می گذارد. با این حال، «اگر در مواردی خاص، رهبری تصمیم مجمع تشخیص مصلحت نظام را برخلاف مصلحت تشخیص دهد یا در میان اقلیت و اکثریت مجمع، دلایل اقلیت را ترجیح دهد، در چنین مواردی به تشخیص خود عمل خواهد کرد»^(۱).

شاید گفته شود براساس بند ۸ اصل یکصد و دهم باید «حل معضلات نظام که از طریق عادی قابل حل نیست، از طریق مجمع مصلحت نظام» انجام پذیرد. در پاسخ باید گفت: رهبری حق دارد و بلکه موظف است بر اساس تشخیص خود عمل کند؛ زیرا:

الف) از نظر شرع و قانون، او حاکمی است که به طور مستقیم، مسئولیت اداره جامعه را بر عهده داشته و در پیشگاه خداوند و مردم، در مورد رفتار و تصمیم های خویش پاسخ گو است.

ب) مشاوره با مجمع، محدود به اموری است که رهبری به آن ارجاع می دهد.

ج) «این امر، به معنای لزوم تبعیت رهبری از رأی اکثریت مجمع نیست، بلکه به معنای لزوم مشورت با این مجمع است و میان «لزوم مشورت» و

ص: ۷۴

نمونه دیگر این نوع شوراهای شوراهایی است که بر اساس اصل ۱۰۴ قانون اساسی، در واحدهای تولیدی، صنعتی، کشاورزی، آموزشی، اداری و خدماتی تشکیل می‌گردد که از نمایندگان واحدهای بالا- ترکیب یافته است. این شوراهای در راه تأمین قسط اسلامی، همکاری در تهیه برنامه‌ها و ایجاد هماهنگی در پیشرفت امور فعالیت دارند و تصمیم‌گیرنده نهایی در آن‌ها، رئیس یا مدیر واحد مربوطه است. این شوراهای افزون بر کارکرد مشورتی، نقش نظارتی هم دارند و می‌توانند در صورت دیدن موارد خلاف، اخطار داده یا از راه مراجع قانونی، مدیریت را مورد بازخواست قرار دهند.

۲. شورا به عنوان مقام تصمیم‌گیرنده

شورا در این نقش، تصمیم‌گیرنده و جایگزین مدیریت فردی و عهده‌دار مسئولیت‌ها و وظایف است. مصداق این گونه شوراهای شوراهایی مانند مجلس شورای اسلامی، شورای نگهبان، شورای امنیت ملی، شورای عالی دفاع، شورای وزیران و شوراهای اسلامی شهر و روستاست که به اتفاق و اکثریت آرا تصمیم‌گیری می‌کنند و برخی از آنان، از جمله شوراهای شهر و روستا، قدرت اجرایی نیز دارند؛ مانند عزل و نصب شهردار در شهر و دهدار در روستا.

این گونه شوراهای، اگرچه به ظاهر در بسیاری از امور سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری مستقل عمل می‌کنند، براساس اصل پنجاه و هفتم قانون اساسی، رهبر بر عملکرد آن‌ها اعمال نظر می‌کند:

ص: ۷۵

قوای حاکم بر جمهوری اسلامی ایران، عبارتنند از: قوه مقننه، قوه مجریه و قوه قضاییه که زیر نظر ولایت مطلقه امر و امامت امت، بر طبق اصول... عمل می کنند. (۱)

اهداف شورا در قانون اساسی

اشاره

همان گونه که گذشت، اهداف کلی مشورت، پرهیز از پی آمدهای خودمحموری، تک روی، خودکامگی و تنگ نظری، رسیدن به غنای فکری و تولد فکر جدید از هم اندیشی و دست یابی به توافق جمعی است، ولی این اهداف کلی را می توان به صورت مشروح تر و به تناسب موارد کاربرد اصل شورا، به تفصیل تبیین کرد. از این رو، با تلفیق «اصول یکصدم، یکصدویکم و یکصدوچهارم» (۲) قانون اساسی و با تجزیه و تحلیل آن ها، می توان به اهداف زیر دست یافت:

۱. جلوگیری از تبعیض و برقراری قسط اسلامی

در اسلام، حاکمیت منحصر به خداست و یکی از صفات خداوند عدل

ص: ۷۶

۱-۱. قانون اساسی ، ص ۵۱.

۲-۲. اصل یکصدم: « برای پیشبرد سریع برنامه های اجتماعی، اقتصادی، عمرانی، بهداشتی، فرهنگی، آموزشی و سایر امور رفاهی، از طریق همکاری مردم با توجه به مقتضیات محلی اداره امور هر روستا، بخش، شهر، شهرستان یا استان، با نظارت شورایی به نام شورای ده، بخش، شهر، شهرستان، یا استان صورت می گیرد...». اصل یکصدویکم: «به منظور جلوگیری از تبعیض و جلب همکاری در تهیه برنامه های عمرانی و رفاهی استان ها و نظارت بر اجرای هماهنگ آن ها،... شوراها استان ها تشکیل می شود». اصل یکصدوچهارم: «به منظور تأمین قسط اسلامی و همکاری در تهیه برنامه ها و ایجاد هماهنگی در پیشرفت امور، در واحدهای... شوراها تشکیل می شود».

است و او خود مکرر در قرآن(۱) به عدل و نیکی امر فرموده است. از این رو، حکومتی که از حاکمیت الله ناشی می شود، باید در راه گسترش عدالت در جامعه گام بردارد، به گونه ای که در بهره مندی از امکانات، میان دورترین نقاط و نزدیک ترین نقاط به مرکز حکومت، تفاوتی نباشد. به ویژه این موضوع در کشور ما، به جهت گستردگی جغرافیایی و وجود فرهنگ های بومی و محلی، از اهمیت ویژه ای برخوردار است. در گذشته شاهد بودیم مناطق دور از مرکز، از امکانات مرکز محروم بودند و درآمدهای سرشاری که از مناطق آنان به دست می آمد، بیش تر صرف آباد کردن مناطق مرکزی می شد و مناطق دوردست، دچار محرومیت های بی شماری بودند. بر این اساس، دولت اسلامی می تواند با بهره گیری از دل سوزان محلی در شوراها، هر ده، بخش، شهر، شهرستان و استان، در ایجاد تعادل و توازن میان مناطق از نظر توزیع عادلانه ثروت و امکانات عمومی، خدمات و دیگر امور رفاهی گام های اساسی بردارد.

۲. سرعت بخشیدن به کارها

از اهداف دیگر شوراها، سرعت بخشیدن به امور و افزایش کارآیی اداری است. به یقین، با اجرای سیستم غیر متمرکز و انتقال بخشی از مسئولیت ها به شوراها، به ویژه شوراهای محلی و شهر و روستا، از بار مسئولیت سنگین دولت کاسته شده و یک نظام اداری کارآ و منظم در راه حمایت از نیازهای محلی ایجاد می گردد که می تواند از تحمیل هزینه های اضافی بر دولت و

ص: ۷۷

دوباره کاری‌ها پیش‌گیری کند. از سوی دیگر، برطرف کردن موانع و هموار ساختن راه اجرای هر برنامه برای پیشرفت منطقه با توجه به مقتضیات، تابع شرایطی است. «شوراها می‌توانند در رفع این موانع و هموار کردن راه اجرای این برنامه‌ها، به جریان امور کشور سرعت بخشیده و همگونی و هماهنگی لازم را میان مناطق و استان‌های مختلف برای اجرای صحیح برنامه‌های دولت به وجود آورند و دولت را در رسیدن به هدف نهایی‌اش، که همان یکسان اجرا شدن برنامه‌های مختلف در سطح کشور است، یاری دهند»^(۱).

۳. نظارت اجتماعی

بر دولت اسلامی است که با تدبیر و سازمان‌دهی گسترده، بر همه امور حکومتی نظارت و اشراف داشته باشد. به ویژه در مورد کارگزاران حکومت، باید تلاش و جدیت بیش‌تری به کار برد تا آنان، از مدار قانون و حکم خداوند خارج نشوند و آن‌گونه که اسلام طراحی کرده است، به اداره حکومت پردازند. شوراها، به عنوان وجدان بیدار و چشم تیزبین امت و همین‌طور بازوان پرتوان دولت، می‌توانند در دور افتاده‌ترین مناطق کشور، بر جریان اداره امور و اجرای برنامه‌ها و دستورهای دولتی نظارت کامل داشته باشند. بدین ترتیب می‌توان از به وجود آمدن جریان‌های انحرافی در داخل دستگاه‌های دولتی و تبعیض و گرایش‌های نادرست در مدیریت، از قبیل تنگ‌نظری، اختلاس، رشوه، اسراف، تبذیر، بوروکراسی، ناراضی‌تراشی،

ص: ۷۸

۱- ۱. عباسعلی عمید زنجانی، فقه سیاسی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۶، ج ۱، ص ۴۶۲.

دیوان سالاری و جریان های نفوذی ضد انقلاب پیش گیری کرده و زمینه را برای سالم سازی محیط اداری و فعالیت نیروی انسانی فراهم آورد. در صورت تحقق این امر، نتایج خجسته ای هم چون اعتماد هر چه بیش تر مردم به زمام داران و تقویت بنیان های حکومت و امنیت عمومی به همراه می آید.

۴. هدایت و رهبری برنامه های محلی

یکی دیگر از اهداف شوراهای هدایت و رهبری برنامه های محلی است. در حقیقت، همان گونه که نمایندگان سراسر کشور در مجلس شورای اسلامی، مصالح کشور را در چارچوب قانون اساسی در نظر گرفته و به شور و تصمیم گیری و برنامه ریزی می نشینند، شوراهای نیز در شهرها، بخش ها و روستاهای کشور، مجلس محلی تشکیل می دهند و با توجه به مصالح، شرایط و مقتضیات محلی، به تصمیم گیری، اجرا و نظارت بر امور می پردازند. اهمیت این موضوع وقتی آشکار می شود که یادآور شویم پس از پیروزی انقلاب اسلامی و با دگرگونی ارزش ها در این مناطق به ویژه مناطق روستایی و عشایر، از جمله کاهش قدرت خان ها، خلأ مدیریتی شدیدی به وجود آمده بود. در این میان، نیاز به وجود مدیریت و رهبری محلی و آشنا به مقتضیات و شرایط جمعی بیش تر احساس می شد.

۵. بهره گیری از همکاری مردم

هر قدر دولت مترقی، با کفایت بوده و از برنامه های جامع و حرکت آفرین برخوردار باشد، بدون همکاری مردم، توان انجام همه اموری را که بر دوش گرفته، ندارد. ماهیت برخی از مسئولیت ها چنان است که همواره ظرفیت دولت برای انجام آن ها محدود است. حوزه های آموزش و پرورش، بهداشت و درمان، تأمین اجتماعی و آموزش عالی از آن جمله اند. شوراهای

این امکان را فراهم می سازند که محدودیت های مالی، زمانی و فنی دولت، از راه همکاری مردم و امکانات موجود در منطقه، رفع و بسیاری از مسئولیت ها به خود مردم سپرده شود و بر حجم توان دولت در خدمت رسانی افزوده گردد.

۶. ایجاد هماهنگی برای پیشرفت امور

از اهداف دیگر شوراها، هماهنگی و همکاری با مؤسسه ها، دستگاه های دولتی و سازمان های تابعه برای پیشرفت امور است. شوراها در نقش هماهنگ کننده، نه تنها به عنوان رقیب یا مزاحم بر دستگاه های دولتی مطرح نیستند، بلکه ماهیت کار آنان به گونه ای است که به عنوان مکمل، به تکمیل کار دستگاه های دولتی می پردازند. در واقع، شوراها به عنوان نهادی مردمی، با حضوری سبز در عرصه های مختلف، کمبودها را جبران کرده و دولت را در انجام وظایفشان یاری می رسانند.

ضوابط حاکم بر فعالیت شوراهای اسلامی

اشاره

قانون گذار، فعالیت شوراهای اسلامی را در چارچوب قانون مجاز دانسته و چند اصل کلی را بر آن حاکم ساخته است، به گونه ای که با تلفیق اصول سه گانه (اصل یکصدم، یکصدوپنجم و یکصدوششم)^(۱) یک اصل کلی به این شرح به دست می آید:

ص: ۸۰

۱- ۱. اصول یکصدم: «...حدود وظایف و اختیارات شوراها، ... باید با رعایت اصول وحدت ملی و تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی و تابعیت حکومت مرکزی باشد. اصل یکصدوپنجم: «تصمیمات شوراها نباید مخالف موازین اسلام و قوانین کشور باشد». اصل یکصدوششم: «انحلال شوراها، جز در صورت انحراف از وظایف قانونی ممکن نیست. ...شورا در صورت اعتراض به انحلال، حق دارد به دادگاه صالح شکایت کند».

شوراها، نهادی مستقل و مردمی می باشند که باید از حکومت مرکزی تبعیت کرده و فعالیت آنان نه تنها نباید مغایر با اصول وحدت ملی، تمامیت ارضی و نظام جمهوری اسلامی باشد، بلکه در حفظ و تقویت آن بوده و مصوبات آن باید کامل با شرع و موازین مقدس اسلام مطابقت داشته باشد.^(۱)

با تجزیه و تحلیل این اصل کلی، درمی یابیم که ضوابط زیر بر شوراهاى اسلامی حاکم است:

۱. رعایت اصول نظام جمهوری اسلامی

رعایت اصول نظام جمهوری اسلامی، به مفهوم پذیرفتن نظام و وفاداری به آن است. شوراها براساس این ضابطه کلی که خود در برگیرنده ضوابط دیگری است، باید در چارچوب قانون اساسی کشور فعالیت کنند و از نقض قانون اساسی یا ضدیت با نظام جمهوری اسلامی پرهیزند.

۲. پیروی از حکومت مرکزی

شوراها از آن جهت که داخل یک کشور و یک دولت شکل می گیرند، خواه ناخواه باید همه عوامل چهارگانه تشکیل دهنده (سرزمین، مردم، دولت و حاکمیت) را پذیرفته و از آن پیروی کنند. به همین جهت، براساس قانون تشکیلات شوراهاى اسلامی، «وابستگان تشکیلات به احزاب، سازمان ها و گروهک های که غیرقانونی بودن آن ها از طرف مراجع ذی صلاح اعلام شده و کسانی که به جرم اقدام بر ضد جمهوری اسلامی ایران محکوم شده اند»،^(۲)

ص: ۸۱

۱-۱. برداشت کلی نویسنده از اصول یکصدم، یکصد و پنجم و یکصد و ششم.

۲-۲. مرکز آموزش سیاسی وزارت کشور، جزوه آشنایی با شوراهاى اسلامی، آبان ۱۳۷۷، ص ۱۲.

جهت نمایندگی برای شوراها صلاحیت ندارند؛ زیرا وجود چنین گرایش هایی، نقض تابعیت حکومت مرکزی و ردّ حاکمیت دولت جمهوری اسلامی ایران است.

۳. حفظ وحدت ملی

در هر کشوری، وحدت ملی از عوامل معنوی تشکیل دهنده قدرت ملی به شمار می آید و بر همه افراد جامعه است که بیش از هر چیز، خود را عضوی از ملت دانسته و با دیگران احساس وحدت کنند. شوراها نیز به عنوان نهادی مردمی، از دیگران جدا نیستند.

بنابراین، نه تنها فعالیت شوراها و مصوباتشان نباید با اصل وحدت ملی منافاتی داشته باشد و خدشه ای بر آن وارد سازد، بلکه باید در راه تقویت و تحکیم این وحدت و ایجاد برادری و برابری میان قومیت ها و ملیت های تشکیل دهنده باشد. در اصل نهم قانون اساسی بر این مسئله، تأکید و از وظایف اساسی دولت و آحاد ملت معرفی شده است:

در جمهوری اسلامی ایران، آزادی و استقلال و وحدت و تمامیت ارضی کشور، از یکدیگر تفکیک ناپذیرند و حفظ آن ها، وظیفه دولت و آحاد ملت است. (۱)

۴. حفظ یکپارچگی سرزمین

حفظ سرزمین و یکپارچگی آن و همین طور پرهیز از تجزیه طلبی، از عوامل مهمی است که در اصل نهم قانون اساسی بر آن تأکید شده و به عنوان یک اصل خدشه ناپذیر، باید بر برنامه ها و فعالیت های شوراها حاکم باشد. هیچ

ص: ۸۲

شورایی در هیچ نقطه ای از کشور، نباید به بهانه حفظ و تقدم مصالح منطقه، استان و نظایر آن، یکپارچگی سرزمین و قلمرو حاکمیت دولت جمهوری اسلامی ایران را خدشه دار سازد و زمینه های تجزیه کشور را فراهم آورد.

۵. هماهنگی مصوبه ها با موازین اسلامی

شوراها از آن جهت که با عنوان شوراهاى اسلامى در کشور به فعالیت می پردازند، باید در تمام مراحل تصمیم گیری و عمل، موازین شرع مقدس اسلام را رعایت کنند و آن را به عنوان یک ضابطه مکتبی، بر فعالیت های خود حاکم سازند. در اصل یکصدوپنجم قانون اساسی، به صراحت بر این موضوع تأکید شده است:

تصمیمات شوراها، نباید مخالف موازین اسلام و قوانین کشور باشد. (۱)

در پایان این فصل، لازم است با توجه به مباحثی که درباره شورا مطرح گردید، یادآور شویم با تمام توجه و اهمیتی که اسلام به شورا قائل است، ولی نظام حکومت اسلامی، با دموکراسی های رایج در دنیا تفاوت اساسی دارد؛ زیرا در اسلام، حکومت مردم، جدا از حکومت خدا مطرح نیست. خداوند در قرآن مجید، خطاب به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَىكَ اللَّهُ؛ ما این کتاب را به حق بر تو نازل کردیم، تا میان مردم به [موجب] آن چه خدا به تو آموخته، داوری کنی». (نساء: ۱۰۵)

بنابراین، وقتی بر اساس این آیه مبارک، رسول خدا صلی الله علیه و آله موظف می گردد تا بر اساس آن چه خداوند به او آموخته است، حکومت کند، تکلیف شورا و اعضای آن نیز مشخص است. در واقع، شورا در نظام

ص: ۸۳

حکومتی اسلام زیر مجموعه نظام امامت و ولایت اُمت قرار می گیرد و در غیر این صورت، شورای اسلامی در کار نخواهد بود.

ص: ۸۴

نهال نوپای شورا، به جهت کوتاهی حیات و اندکی تجربه و هم چنین وجود دلایل متغیر و پیچیده روابط اجتماعی، با آفات متعددی روبه روست که توجه نکردن به آن ها، می تواند به ریشه های اصلی شورا آسیب جدی و جبران ناپذیری وارد سازد و آن ها را از رشد و بالندگی باز دارد. اینک مهم ترین این آفات را برمی شماریم:

۱. کم رنگ شدن روحیه اسلامی

شوراهای اسلامی باید فضای سالمی داشته باشند، به گونه ای که روح حاکم بر جمع اعضای آن، نشان دهنده صمیمیت، برادری، یکرنگی، ملاحظت، رحمت، اخلاص و ایمان باشد. در این صورت، آن ها می توانند بدون تحقیر یکدیگر، به همه نظرها، به ویژه نظر مردم و کسانی که از طرف آنان نمایندگی دارند، توجه کنند، انتقادهای سازنده را بپذیرند و با جامع نگری، آن چه را رعایت کامل مصالح انتخاب کنندگان خود است، در نظر بگیرند و اعمال کنند. بدیهی است در صورتی که این روح جمعی بر شورا حاکم نباشد، شوراهای اسلامی از نیرنگ های پنهان و آشکار و دسیسه بازی های سیاسی در امان نمی مانند و متحمل آسیب های جدی خواهند شد.

۲. خودمحوری و حزب محوری (سیاست زدگی)

از اهداف مهم شکل گیری شوراها در نظام جمهوری اسلامی ایران، توزیع قدرت، افزایش سطح تصمیم گیری، آماده سازی زمینه مشارکت مردم در عرصه های مختلف برای پیشرفت سریع امور، برقراری قسط و عدالت و در نهایت، ترجیح منافع عمومی بر منافع فردی است. البته گاه ممکن است

برخی از اعضای شوراهای، به دلیل تمایل های فردمدارانه و دخالت دادن مسائل گروهی و جناحی، درصدد تقویت قدرت خود برآیند، به گونه ای که به تمام فعالیت های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با دیدی سیاسی بنگرند.

«شورا در این حالت، به جای تبیین تفکر «چه چیزی»، تفکر «چه کسی» را اولویت می دهد. این جوّ سیاسی یا نوعی سیاست زدگی، در صورت غلبه بر رفتارهای مردم، همانند بوی کارخانجات شیمیایی یا بیمارستان، حالت عادی پیدا می کند که افراد تا پس از مدتی متوجه آن نمی شوند»^(۱).

اگر شورا دچار سیاست زدگی شود، همانند ماشین پر سر و صدایی است که شعار فراوانی می دهد، ولی عمل و حرکتی از آن دیده نمی شود. تداوم این روند، باعث اتلاف انرژی و منابع عمومی شده، مردم را نسبت به عملکرد شورا، دل سرد و بی تفاوت می کند. اعضای شورا باید به این باور برسند که شورا، جایگاه درگیری های سیاسی نیست، بلکه مکان مقدّس تبلور مسئولیت اجتماعی مردم است که باید از سوی معتمدان و انتخاب شدگان آنان اعمال شود.

۳. فراموشی وظایف اصلی و توجه به مسائل جانبی (عمل زدگی)

براساس قانون، شوراهای چه در سطح شهرها و چه در سطح روستاها، وظایف متعددی را بر عهده دارند. در کنار این وظایف، آن ها مسئولیت برخی اهداف را نیز به عنوان وعده انتخاباتی در برابر مردم بر عهده گرفته اند. تمام این وظایف و مسئولیت ها، مجموعه گسترده ای از

ص: ۸۶

۱- ۱. نقی وحید مهدی نیا، مدیریت در شوراهای، تبریز، احرام، پاییز ۱۳۷۸، چ ۱، ص ۱۸۱.

فعالیت های مختلف را ایجاد می کند. در این شرایط، توجه بیش از اندازه به مسائل اجرایی و جزئیات برنامه ها و طرح ها سبب دور شدن از وظایف اصلی و درگیر شدن با مسائل جانبی می گردد که می توان آن را از جمله آسیب های جدی شورا دانست که به طور کلی، «عمل زدگی»، نام می گیرد. این امر هر از گاهی موجب می شود که برخی مسائل پیش پا افتاده و ساده، به مسائلی پیچیده و مهم تبدیل شوند و هم انرژی و تلاش اعضا و هم منابع مردم، در حد همان مسائل ساده و غیرضروری صرف شود. تداوم این روند، به کاهش کارآیی و پویایی شورا خواهد انجامید. (۱)

۴. مشخص نبودن جایگاه قانونی

اختصاص جایگاهی ویژه در هر نهاد حکومتی به تصمیم گیری ها و تصمیم سازی ها، باعث می شود که آن نهاد، به طور شایسته به خدمت رسانی پردازد و از سردرگمی در انجام وظیفه رهایی یابد. شوراها با وجود این که بخشی از ساختار حکومتی را تشکیل می دهند، شکل گیری شان به گونه ای است که جایگاه چندان مشخصی ندارند؛ زیرا نهاد شورا، زمانی در ایران پا به عرصه وجود نهاد که بستر لازم ذهنی، عملکردی، قانونی و تخصصی برای فعالیت آن آماده نبود. بدین ترتیب، همه دستگاه های اجرایی، جای خود را باز کرده بودند و دولت وظایف تعیین شده و قانونی شوراها را در غیاب آن ها انجام می داد. تشکیلات خاصی در این زمینه ایجاد نشده و در

ص: ۸۷

فعالیت‌ها و برنامه‌های محلی، منطقه‌ای و ملی میان دستگاه‌های اجرایی و شوراهای تفکیکی به وجود نیامده بود. همین امر، مشکلات فراوانی را برای شوراهای به وجود آورده است که از آن جمله می‌توان به تداخل وظایف، تضاد قانونی و تعدد مراکز تصمیم‌گیری در امور شهری اشاره کرد. به عنوان مثال، از وظایف شوراهای اسلامی شهر، فعالیت در امور شهری است، ولی در شرایط کنونی، گستره فعالیت آن فقط در عرصه شهرداری‌هاست و قوانین کنونی، حتی در حیطه شهرداری هم اختیار تصمیم‌گیری کامل را به شوراهای تفویض نکرده‌اند. نمونه این مسئله، در طرح‌های شهری است. «نظام تصمیم‌گیری در تهیه طرح‌های شهری ایران در مرکز و تمام طرح‌ها به تصویب شورای عالی شهرسازی می‌رسد. سپس از طریق وزارت کشور، برای اجرا به شهرداری‌ها ابلاغ می‌شود. شوراهای و شهرداری‌ها، در فرآیند تصویب و تهیه طرح‌ها مشارکت ندارند. از این جهت، طرح‌ها در اجرا با مشکل روبه‌رو می‌شوند، در صورتی که در بسیاری از کشورهای پیشرفته، شهرداری‌ها خود اقدام به تهیه و تصویب طرح‌ها می‌کنند و تنها به منظور هماهنگی عمومی، طرح‌ها را به تصویب حکومت مرکزی می‌رسانند» (۱).

به یقین، این گونه تداخل وظایف، باعث می‌شود که شورا نتواند به صورت شایسته، به ایفای نقش پرداخته و به وظایف قانونی خود عمل کند و در نتیجه، توان پاسخ‌گویی کافی به انتظارات مردم را نخواهد داشت.

ص: ۸۸

۵. مشخص نبودن ساختار و تشکیلات

قانون گذار در مورد ساختار و تشکیلات شوراهای اسلامی، قانون و مقررات خاصی وضع نکرده و چگونگی آن را بر عهده شوراهای نهاده است. در هر حال، ساختار سازمانی شوراهای باید به گونه ای باشد که به سادگی در ارتباط با مردم باشد و به اداره امور مراجعه کنندگان بپردازد.

اگر شوراهای، به ویژه در شهرهای بزرگ، به برپاساختن دستگاه های عریض و طویل و پیچ در پیچ اداری بپردازند، به تدریج فلسفه وجودی شان که براساس قانون اساسی، سرعت بخشیدن به توسعه اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و... است، به جای خدمتگزاری به مردم، در دام بوروکراسی و تشکیلات گرفتار خواهد آمد که در نهایت، سردرگمی و دل سردی مردم را از شوراهای به همراه خواهد داشت.

۶. نقش تخریبی رسانه ها

رسانه ها و مطبوعات می توانند با برنامه های تبیینی خود، در شفاف سازی و پی گیری امور شوراهای و هم چنین آموزش و مشارکت مردم نقشی محوری داشته باشند. البته گاه دیده می شود که برخی رسانه ها و مطبوعات، با وارد شدن به مباحث حاشیه ای و کشاندن برخی چالش های سیاسی به عرصه عمل شوراهای، خواسته یا ناخواسته، به تخریب شوراهای می پردازند و مردم را از عملکرد شوراهای نا امید می کنند. حتی گاه در برخی موارد، بعضی از نمایندگان شوراهای، با تحت تأثیر قرار گرفتن از مسائلی که مطبوعات و رسانه ها مطرح می کنند، وارد مباحث حاشیه ای شده یا با توسل به رسانه ها،

درصدد برمی آیند که خواسته های فردی و جناحی خود را بر تصمیم های جمعی تحمیل کنند یا مسائل خارج از موضوع شورا را مطرح سازند.

بنابراین، بر اعضای محترم شوراهاست که از وارد شدن به مباحث حاشیه ای که رسانه ها به عرصه عمل شوراها می کشانند، خودداری ورزند و با رفتار و گفتار خود، برای این گونه رسانه ها خوراک تهیه نکنند که در این صورت، آن ها را از انجام وظایف اصلی باز خواهد داشت.

۷. انتظار زیاد مردم و فشار شورا بر دولت

شوراها در برابر دولت و مردم، رابطه متقابل و پیچیده ای دارند. شوراها افزون بر آن که در ارتباط مستقیم با مردم هستند، با دولت نیز ارتباط گسترده ای دارند؛ چنان که بدون آن ها، جایگاه مشخصی نخواهند داشت.

دولت شوراها مردم

در مورد رابطه متقابل مردم و شوراها باید گفت اگر انتظارات مردم و وعده های اعضای شورا، به شکل واقعی و عقلایی مطرح نشود، می تواند آسیب های مؤثری به عملکرد شوراها وارد کند. برای مثال، اگر اعضای شورا در نشست ها، گفت و گوها و شعارهای انتخاباتی، وعده هایی به مردم بدهند که سطح توقع و انتظار مردم را بیش از حد وظایف تعریف شده، بالا ببرد و آن ها در کوران کار و فعالیت، نتوانند به خواسته ها و وعده های داده شده جامه عمل بپوشانند، فشار نامتعارفی به شوراها وارد خواهد شد و آنان مجبور می شوند آن را از دو راه «فشار» و «نفوذ» به دستگاه های اجرایی انتقال داده و اعمال قدرت کنند.

گفتنی است این شیوه‌ها، افزون بر این که غیرقانونی بوده و شوراها را به سمت گسترش شیوه‌های غیرقانونی و جناح‌بندی‌های سیاسی ترغیب می‌کند، می‌تواند به تشنج آفرینی بیانجامد و دسته‌بندی‌های سیاسی را به سطوح پایین جامعه نیز بکشد.

افزون بر آن، ماهیت رابطه دولت و شوراها، با ماهیت رابطه مردم و شورا به کلی متفاوت است؛ زیرا «هم دولت و هم شوراها، ذاتاً در مقابل مردم پاسخ‌گویند و این امر، موجب می‌شود انتظارات متقابل دولت و شوراها، یک حالت مکمل داشته باشد. این انتظارات از طرف دولت، مسئولیت‌پذیری، کمک به تحقق اهداف، توسعه منطقه‌ای، رعایت قوانین ملی [و اسلامی] و هماهنگی با سیاست‌های کلان توسط شوراهاست. در مقابل، شوراها نیز انتظار دارند دولت در مورد کمک‌های مالی، اختیارات بیش‌تر و فراهم کردن تسهیلات قانونی نسبت به شوراها توجه نشان دهد».^(۱)

بنابراین، وقتی دولت احساس کند شورا به جای تسهیل و تسریع امور، با اعمال قدرت، قصد اشکال‌تراشی دارد، فشار و نفوذ شورا را تحمل نخواهد کرد. تحمل‌ناپذیری دولت، ممکن است حکومت را به سوی پذیرش شکلی از شورا بکشاند که در قالب ساخت قدرت دولت معنا یابد. در این صورت، شوراها دیگر کارکردهای پیش‌بینی شده را از دست خواهند داد.

ص: ۹۱

۸. شناخت ناکافی مردم از حوزه شورا

موفقیت شوراها، به مشارکت همه جانبه مردم در عرصه های گوناگون امور بستگی دارد؛ چنان که امام خمینی رحمه الله می فرمود:

بدون مردم نمی شود کار کرد و موفقیت حاصل نمی شود.^(۱)

این مشارکت باید به گونه ای باشد که مردم در تمام فرآیند برنامه ریزی، انتخاب اهداف، اجرای برنامه ها و ارزیابی چرخه، فعالانه حضور داشته باشند؛ زیرا در غیر این صورت، دچار آسیب های جدی خواهند شد.

کالبد شکافی موضوع، حکایت از این دارد که مردم ایران، به علت نداشتن انس و الفت تاریخی با اداره امور از راه شورا، با این مسئله بیگانه هستند و در قرون متمادی و دوران پیش از انقلاب، تنها تماشاچیان منفعل در برابر تصمیم گیری های آمرانه حکومت ها بوده اند. مهم تر آن که آن ها، به طور مستقیم و غیرمستقیم، نقشی در حکومت نداشته اند و اداره امور و مجریان آن را دولتی دیده اند و درنهایت، فرهنگ مشارکت به بار نشسته است. مقطع جاری، به جز دوره اول شورا، اولین تجربه جدی مردم است. چنین بستر تاریخی نامأنوس، یک شبه دگرگون نمی شود و از دست دادن این عادت، به آگاهی و شناخت از وضعیت جدید، به ویژه در نقاط دورافتاده نیاز دارد.

اگر مردم حوزه شورا را همزاد دولتی بودن تلقی کنند، با این که کوچک ترین خطا و سوء مدیریت و اهمال در این حوزه ها به حساب دولت گذاشته خواهد شد، موجب می شود که شوراها نتوانند بار سنگین مسئولیت

ص: ۹۲

۱- ۱. صحیفه نور، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمه الله، ج ۱۷، ص ۱۵.

را به تنهایی به سر منزل مقصود برسانند. در نتیجه، مشکلات فراوانی را پدید خواهند آورد.

۹. ناهمگونی شورا و احتمال ناکارایی آن

از ویژگی های شوراهای اسلامی، رعایت حدود به ویژه موضوع اعضا و معتمدان به شورا است. در اسلام، شورا، اعتماد به رأی خواص است، نه عوام؛ یعنی ترکیب شورا باید از کارشناسان و اهل فن باشد. از سوی دیگر، شورا یک امر مدیریتی و به طور کامل کارشناسانه است. اعمال روش های مدیریتی سنتی، خدا منشانه و ریش سفیدانه، امور را با چالش های جدی روبه رو خواهد ساخت. از این رو، برای دست یابی به یک شورای محلی و منطقه ای پویا و عملی، باید اعضای شورا، افراد صاحب نظر، کارشناس و دارای تحصیلات عالی باشند. گرچه صرف داشتن مدرک تحصیلی، بر شناخت مسائل دلالت نمی کند، برخورداری از دید کارشناسی و اعتقاد به آن می تواند در بررسی امور مربوطه مفید باشد و سطح کارآمدی شورا را در رسیدن به اهداف و جایگاه واقعی آن افزایش دهد. البته اگر ترکیب شورا به گونه ای باشد که افراد، سابقه حضور در مجامع و امور اجرایی و مدیریتی را نداشته باشند و سطح آگاهی ها و تحصیلات آنان به نسبت کم باشد، نتیجه چنین ترکیبی برای شورا، فاجعه انگیز خواهد بود.

در حال حاضر، بررسی شرایط انتخاب شوندگان، بیانگر آن است که اکثریت قریب به اتفاق شهروندان با کم ترین میزان آگاهی، می توانند عضو شورا شوند و بیش تر کسانی هم که انتخاب می شوند، به دلیل دانش، توانایی و تخصصشان نیست؛ بلکه بیش تر به جهت وجهه اجتماعی آنان است.

انتخاب این گونه افراد افزون بر این که سبب ناهمگونی و کاستی در عملکرد شوراهای می شود _ چون نمی توانند به مطالبات مردم پاسخ دهند _ باعث از بین رفتن اعتماد مردم به نهاد شورا و خود می گردد و این به معنای از دست رفتن فرصت طلایی خدمت رسانی به مردم به وسیله شورا است.

۱۰. کمبود نرم افزار

برای هدایت هر پدیده جدید به جایگاه مناسب و واقعی آن، نیازمند آموزش، پژوهش و قانون هستیم که در فرهنگ امروزی، از آن به «نرم افزار» تعبیر می شود. شورا نیز به عنوان پدیده ای جدید در ساختار حکومت اسلامی ایران، از این قاعده بیرون نیست.

شوراها در حیطه آموزش، در سه بُعد: انتخاب شدگان، مردم و مسئولان دولتی، نیازمند آموزش هستند. هر اندازه در مراحل اولیه به این آموزش ها اهمیت بیش تری داده شود، حرکت شوراها روان تر خواهد شد. در حیطه پژوهش نیز شوراها، با متغیرهای اجتماعی و سیاسی بسیاری روبه رو هستند و آثار متقابلی را در این زمینه خواهند داشت. شورا برای بررسی آثار عملکرد، درک صحیح نیازها و گره گشایی از امور مردم و دولت و همین طور ارائه خدمات بهتر و توسعه آن ها، نیازمند توجه به پژوهش است. افزون بر این دو، ضروری ترین عامل تحرک شوراها، قانون است.

«شوراها به وسیله قانون ایجاد شده و در یک چارچوب قانونی فعالیت می کنند. باید و نبایدهای حکومت، از طریق قانون و مقررات برای شوراها تعریف می شود. این قانون، همواره در برخورد با مسائل، موضوع ها و شرایط جدید، نیازمند رفع نواقص و اشکال های موردی است و بدون آن،

شوراها جایگاه تضعیف شده ای خواهند داشت» (۱).

بنابراین، ابزار نرم افزاری، عامل توسعه و رونق بخشی حرکت شوراها در جامعه است و فقدان یا نقصان آن، می تواند از اثربخشی شوراها بکاهد.

۱۱. تعصب و گرایش های محلی و منطقه ای

تعصب و گرایش های محلی و منطقه ای، از آسیب های دیگری است که می تواند آسیب های جدی بر پیکر نهاد شورا وارد سازد؛ زیرا در این حالت، منافع و اهداف محلی و منطقه ای، بر اهداف ملی و ارزشی اسلام پیشی گرفته و شوراها به صورت دولت های محلی و منطقه ای، به رقابت با دولت می پردازند. این مسئله، نه تنها با اصل یکصدم قانون اساسی که شوراها را به پیروی از حکومت مرکزی ملزم کرده، مغایر است بلکه دولت را از انجام برنامه ها و وظایفش بازخواهد داشت. این مسئله در کشورهایی که دارای فرهنگ های گوناگون و شرایط جغرافیایی مختلف هستند، به شکل حادثری امکان ظهور دارد.

۱۲. امکان تشدید تضادهای سیاسی

اگر میان شوراها و نمایندگان دولت، در مورد موضوع های خاص حوزه عمل شوراها، اختلاف فکری پیش آید، در صورت بی توجهی و همکاری نکردن دو طرف، ممکن است دامنه اختلاف ها، به عرصه مسائل سیاسی نیز کشیده شود و به تشدید تضادهای سیاسی بیانجامد. این نوسان های سیاسی

ص: ۹۵

و اجتماعی می تواند هزینه های پیش بینی شده برای توسعه مناطق را افزایش دهد و به همبستگی اجتماعی آسیب وارد سازد که این موضوع، با ضوابط حاکم بر شوراها مغایر است. افزون بر آن، سبب می شود که وقت و انرژی اعضای شورا و مسئولان، در مسائل حاشیه ای و غیرواقعی صرف شود و در نهایت، اثربخشی شوراها و اعتماد مردم را از بین ببرد.

۱۳. بی توجهی به محدودیت ها

شوراها از نظر قانونی، مالی، فنی، نیروی انسانی، کارآیی اداری، نظارت بر طرح ها و...، توان، ظرفیت و محدودیت خاصی دارند. بی توجهی به این محدودیت ها و تراشیدن مخارج و سرمایه گذاری های بیش از توان درآمدی در قلمرو حوزه های شورا، می تواند روند رشد و توسعه را مختل ساخته و تصویری ناخوشایند از ناکارآمدی شوراها را نمایان سازد که نتیجه آن، کاهش اعتبار شوراها در دید مردم و نظام سیاسی است.

بنابراین، از اصلی ترین وظایف اعضای شوراها، شناخت محدودیت در حوزه عملکردی و تلاش برای رفع محرومیت و محدودیت از آن است.

۱۴. نداشتن تمایل سیاسی

از دیدگاه سیاسی، شوراها نوعی توزیع قدرت در سطوح پایین جامعه تلقی می شوند. این توزیع قدرت، به یقین در مسیر حرکت و رشد، نیازمند اختیار، انتقال امکان و فراهم شدن ابزارهای تصمیم گیری و اجرایی در سطح شهرها و روستاهاست. در این حالت، اگر تمایل سیاسی برای تأمین این نیازها وجود نداشته باشد، شوراها به شکل کلیشه ای و دستوری تبدیل می شوند و فرآیند مشارکت مردم را مختل می سازند. این تمایل، نه تنها باید در سطح

مسئولان حکومتی و قانون گذاری باشد، بلکه در سطوح سازمان های محلی [و منطقه ای] نیز باید فراهم باشد؛ زیرا کمبود آن، می تواند به کاهش کارآیی برنامه ها و فعالیت های شوراهای بیانجامد. (۱)

به یقین، توجه به این مجموعه آسیب ها و آفات، می تواند از افتادن شوراهای در مسیرهای انحرافی و مشکل آفرین پیش گیری کند و مایه های خیر و برکت واقعی را برای نظام اسلامی ایران فراهم آورد.

فصل ششم: راهکارهای پیشنهادی

اشاره

برای پیشرفت کارآیی و دستیابی شوراهای به جایگاه واقعی خود، راهکارهایی به شرح ذیل ارائه می گردد:

۱. نهادینه کردن مشارکت مردمی

اشاره

در اسلام، هیچ فرد بی مسئولیتی نمی تواند وجود داشته باشد، بلکه همه درباره سرنوشت خود و دیگران در برابر خداوند مسئولند. در واقع، مردم باید از هر فرصتی برای رشد و پیشرفت خود و دیگران در عرصه های

ص: ۹۷

گوناگون زندگی بهره گیرند و شورا، نهادی است که می تواند این بستر رشد را آماده سازد.

برای رسیدن به این هدف ارزشمند، شایسته است زمینه مشارکت مردم فراهم آید؛ یعنی مشارکت نهادینه شود، به گونه ای که مردم از زمان انتخاب افراد مورد اعتماد خود در شورا، در تمام مراحل برنامه ریزی، اجرا، پی گیری و نظارت بر آن ها، خود را سهم دانسته و از هیچ کوششی برای تحقق اهداف شورا و رسانیدن آن به جایگاه واقعی اش دریغ نورزند.

بدیهی است با نهادینه شدن مشارکت مردم در شوراهای، بسیاری از موانع و مشکلات اجتماعی و اقتصادی که فراروی جامعه اسلامی و دولت مردان آن است، از میان برداشته خواهد شد. البته باید دانست که نهادینه کردن مشارکت به سادگی امکان پذیر نیست و به برنامه ریزی و آشنایی به رموز کار نیاز دارد که به مهم ترین آن ها می پردازیم.

الف) اطلاع رسانی

اطلاع رسانی به مردم، یکی از ضرورت های زمان و نیز نشانه احترام به نظر و خواست آن هاست. به ویژه این موضوع، به دلیل ماهیت مردمی بودن شورا، به طور جدی تر مطرح است. موضوع اطلاع رسانی، جریانی دو سویه است. در یک سوی این جریان، اعضای شورا قرار دارند که دست کم باید از دیدگاه ها، چشم داشت ها و خواست های مردم آگاه باشند و در سوی دیگر، شهروندان هستند که حق دارند از عملکرد نمایندگان خود آگاهی یابند.

شوراها اگر بخواهند از روزمرگی و سکون نجات یابند و به پویایی برسند و رسالت واقعی خود را انجام دهند، به برقراری ارتباط با لایه های

مختلف مردم نیاز دارند. با این ارتباط، اعضای شورا می توانند به وظایف خود عمل کنند. هر اندازه این ارتباط قوی تر باشد، اطلاع رسانی نیز بهتر انجام خواهد پذیرفت. اگر این روابط متقابل با شفافیت اطلاع رسانی همراه باشد، به بهبود عملکرد شوراها کمک خواهد کرد و از هر گونه سوء تعبیر، برداشت ناقص و ایجاد ذهنیت های منفی و بی اساس جلوگیری می کند. چشم داشت های مردم و شوراها را تعدیل خواهد بخشید و هماهنگی مستحکمی میان این دو ایجاد خواهد کرد.

آن چه در امر اطلاع رسانی باید به آن توجه شود، ماهیت کار اطلاع رسانی در این حوزه است؛ حوزه ای که «در سطح گسترده ای با مردم در ارتباط است. ابزارهای اطلاع رسانی قادرند شورا را به معنای واقعی به میان آحاد مردم بکشانند و از فاصله به وجود آمده میان شورا و مردم بکاهند و منتخبان را در تحقق خواسته های مردم یاری رسانند. به عنوان مثال، گاهی مصوبه ها و تصمیم هایی در شورا گرفته می شود [که] در کوتاه مدت، شاید منفی ارزیابی و با واکنش مخالفان روبه رو شود، ولی در درازمدت، به نفع شهر و شهروندان خواهد بود. در این گونه موارد، اطلاع رسانی صحیح می تواند در تحقق اهداف و هموارسازی و آماده سازی مسیر شورا نقش به سزایی ایفا کند».^(۱)

اطلاع رسانی در این نقش، می تواند از راه توسعه مطبوعات محلی، تقویت برنامه های صدا و سیما در مناطق گوناگون، ایجاد ایستگاه های

ص: ۹۹

محلی، پخش بولتن های شهری در زمینه برنامه شورا، برپایی جلسه های همیشگی با مردم، طراحی ساختار پیشنهاد مردمی، ایجاد روابط عمومی فعال، بهره گیری از اینترنت و... انجام پذیرد و بر مشارکت مردمی تأثیرگذار باشد.

ب) اعتمادسازی

امام علی علیه السلام در نامه ای به یکی از فرمانداران خود می نویسد:

بکوش تا خوش بینی من به شما استوار باشد و نظرم دگرگون نشود.^(۱)

این کلام دل نشین، روشنگر این موضوع است که اعتماد، مایه خوش بینی است. به واقع، اعتماد، بنیان و پیش شرط اساسی هر گونه تعامل اجتماعی سالم، مانند همکاری، رقابت، هم زیستی، مشارکت و تلاش برای بهروزی اجتماع است. در فضایی که بی اعتمادی بر آن حاکم باشد، هم گرایی اجتماعی با بحران جدی روبه رو خواهد شد. به تجربه ثابت شده است که وجود بی اعتمادی در خانواده ها، به از هم پاشیدگی بنیان خانواده؛ در شرکت ها به خروج سهام داران و در حکومت ها، به تضعیف سیاسی و درنهایت، فروپاشی آن ها می انجامد.

بنابراین، با توجه به مطالبی که در مورد اعتماد گفته شد، شوراها هم برای جلب مشارکت مردم، ناگزیر از اعتمادسازی هستند. آن ها برای رسیدن به این مطلوب، باید از هر تصمیم یا عملی که موجب آسیب و تضعیف اعتماد مردم می شود، خودداری کنند و موانع اعتمادسازی را از میان برداشته

ص: ۱۰۰

یا آن را به حداقل برسانند تا جو اعتماد و تفاهم بر روابط مردم و شورا حاکم شود.

ج) آموزش فرهنگ مشارکت

برای ایجاد مشارکت مردمی در شوراها، به آموزش فرهنگ مشارکت نیازمند هستیم. مشارکت نهادینه مردم در برخی کشورها، نتیجه تلاش همیشگی و بلندمدت مردم و مسئولان آن جاست. در این کشورها، فرهنگ مشارکت، از دوران تحصیل به متون درسی و در میان خانواده ها راه یافته و مردم در قالب صدها برنامه مشارکتی، آموزش می بینند و اهمیت دخالت در تمامی ابعاد سرنوشت خویش را با همه وجود حس کرده اند.

این رویداد خجسته، در کشور اسلامی ما با وجود پایگاه های قدرتمند مذهبی که ترویج دهنده تفکر مشارکتی اسلامی هستند، می تواند به شکل گسترده تر، ولی متفاوت تر از کشورهای دیگر رخ دهد و صدها سازمان و گروه اجتماعی کاری داوطلبانه را در میان زنان خانه دار، نوجوانان و جوانان متعهد و نیز توده های میلیونی مردم پدید آورد. این به شرطی رخ خواهد داد که بخواهیم مبانی مشارکت را برای مردم تبیین کرده و راه های مشارکت را توسعه دهیم. هم چنین باید از نهادهای ارتباطی جامعه، مانند: صدا و سیما، مطبوعات، آموزش و پرورش، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، وزارت علوم تحقیقات و فناوری بخواهیم که بیش از گذشته، به وظیفه و رسالت خود در این زمینه عمل کنند. جالب این که ما الگویی ارزشمند هم چون بسیج مستضعفان را از مشارکت داوطلبانه و میلیونی مردم در عرصه های مختلف اجتماعی، از جمله دفاع از ارزش ها و سازندگی در پیش رو داریم.

امام علی علیه السلام در نامه معروف خود به مالک اشتر، اهمیت نظارت بر امور کارگزاران حکومتی را چنین یادآور می شود: رفتار کارگزاران را بررسی کن. افرادی راست گو و باوفا بر آنان بگمار؛ که مراقبت و بازرسی پنهانی تو از کار آنان، سبب امانت داری و مهربانی مردم خواهد شد. (۱)

بر این اساس، نظارت، پادزهر فساد در شکل های گوناگون امور حکومتی است و شورا هم نمی تواند از این قاعده بیرون باشد. اگر این نظارت، نظارتی مردمی و خارج از حیطه نظارت های دولتی باشد، موجب خواهد شد تا اعضای شورا، افزون بر رعایت عدالت و برابری، بیش تر منافع مردم و خواسته های به حق آن ها را در حیطه وظایف خود مورد توجه قرار دهند.

در بخش نظارت بر عملکرد شوراها، نقش احزاب مردمی و سازمان های غیردولتی (NGO) به عنوان بدنه کارشناسی و متخصصان داوطلب، بدون وابستگی به دولت، می تواند بسیار مفید و ارزنده باشد؛ زیرا «در تمام دنیا، نقش NGO ها در بهبود مسائل شهری، شامل مسائل زیست محیطی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، بسیار شایان توجه است. کمک های لازم به این گونه تشکل ها، به منزله سرمایه گذاری عمرانی است که می توان با استفاده از توان تخصصی NGO ها همانند دیگر کشورها، محرومیت را

ص: ۱۰۲

کاهش داد»^(۱). به یقین، احزاب مردمی و تشکل‌های غیردولتی می‌توانند با نظارت همیشگی خود بر عملکرد شوراها و همین‌طور آموزش مردم در راستای پرسشگری نسبت به چگونگی ارائه خدمات، نقش مفید و مؤثری را ایفا کنند. البته این گفتار در صورتی صحیح است که از این تشکل‌ها نیز سوء استفاده نشود؛ زیرا امکان آسیب‌پذیری آن‌ها نیز وجود دارد.

۲. حاکم کردن روح اسلامی بر فعالیت‌های شورا

دمیدن روح اسلامی به کالبد فعالیت شوراها می‌تواند موفقیت شوراها را در خدمت‌رسانی به مردم تضمین کند. برای تحقق این امر، شورا باید شایسته‌ترین، مؤمن‌ترین و مخلص‌ترین افراد را در خود جای دهد تا با حفظ حرمت جامعه اسلامی و بنندگان خدا، بار دیگری بر دوش آن مردمی نباشند که با امید آزادی، استقلال و حکومت اسلامی، راه‌های پرپیچ و خم و توان‌فرسایی را پشت سر نهاده‌اند. منتخبان در شورا نباید از آن، نام و پُلی برای رسیدن به اهداف دنیایی خود بسازند و برای موفقیت احتمالی آن، به هر کار غیرصادقانه و غیرمردمی دست زنند، بلکه برعکس، باید در ارتباط با مردم بوده و با ارائه راهکارهای عملی و به‌کار بستن تصمیم‌های درست، در پی حل مشکلات اساسی مردم باشند. شاید در این زمینه، اُسوه قرار دادن ویژگی و روحیه اعضای شوراها، اسلامی‌اوائل انقلاب کارساز باشد که به‌طور خودجوش و طبیعی و نه به‌صورت یک مجموعه قالبی پیش‌ساخته، از میان توده مردم برخاستند. عضویت در آن شوراها، نه انتخابی بود و نه

ص: ۱۰۳

انتصابی و هیچ کس به منظور تصدی یک مقام، اشغال یک پست، اعمال طرز تفکر خاص، تقویت یک جناح، تضعیف گروه های دیگر و...، به عضویت این شوراها در نمی آمد، بلکه هدف، تنها کار برای اسلام، کمک به بندگان خدا و پیشبرد اهداف انقلاب بود و اعضای شورا، از آنچه در توان داشتند، دریغ نمی ورزیدند.

۳. به کارگیری رهنمودهای رهبری

خداوند در قرآن می فرماید: «وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ...؛ و بدین گونه، ما برخی از آنان را به برخی دیگر آزمودیم». (انعام: ۵۳)

بر اساس این آیه، مسئولیت ها و برتری های دنیایی، ملاک برتری حقیقی نیست، بلکه ابزاری برای آزمایش است که باید سرافراز و سربلند از عهده آن بیرون آمد. شورا نیز می تواند یکی از این عرصه های آزمایش باشد که اعضای آن باید به این مسئله توجه داشته باشند و آن را عرصه ای برای خدمت رسانی قرار دهند. به همین منظور، جا دارد که شوراهای سراسر کشور، رهنمودهای معمار انقلاب، امام خمینی رحمه الله و مقام معظم رهبری مدّ ظله العالی را سرلوحه حرکت مردمی خود قرار دهند و به دور از دغدغه ها و چالش های سیاسی، راهی را بپیمایند که در آن، اساسی ترین نیازهای مردم را دریابند و با مشارکت پویا و مؤثر در نهضت خدمت رسانی، خدمت خالص و بی منت خود را که مردم بزرگوار ما چشم به راه آن هستند، ارائه کنند. در این زمینه، مقام معظم رهبری چه زیبا فرمود که:

وعده و ادعا برای قانع کردن مردم، کافی و کارآمد نیست. مردم وفادار ما، تشنه عمل و صداقتند و هر جا از آن نشانی ببینند، همدلی و همکاری و

وفاداری خود را نثار می کنند. (۱)

باری خدمت الهی به منصفه ظهور نخواهد رسید، مگر با:

رعایت ویژه محرومان، آلوده نشدن به اسراف و هدر ندادن بیت المال با تجملات زاید و سفرها و مراسم غیرلازم و در یک کلمه، رعایت تقوا و تدبیر و پشتکار و بهره گیری از دانش و تجربه. (۲)

۴. آگاهی به وظایف و دانش روز

امام علی علیه السلام فرموده است:

هیچ حرکت و کاری نیست، مگر این که در انجام آن، به آگاهی و آشنایی و معرفت نیازمند باشی. (۳)

براساس این فرمایش گهربار، آگاهی به وظایف و دستیازی به دانش روز و مهارت های فکری و عملی، می تواند در هر امری گره گشا باشد. شورا هم به عنوان یک مجموعه فراگیر و ملی که کارکرد آن مبتنی بر تصمیم جمعی و رأی اکثریت است، از این آگاهی و شناخت ناگزیر خواهد بود؛ زیرا باید با به کار گرفتن مهارت ها و راهکارهایی بتواند این فراگیری را حفظ و سگان این کشتی را _ که گسترده ترین و قوی ترین نهاد مردمی است _ به

ص: ۱۰۵

۱-۱. متن پیام مقام معظم رهبری زید عزه به مناسبت آغاز به کار شوراهای شهر و روستا، برگرفته از: روزنامه کیهان، ش ۱۷۶۴۴، ۶ اردیبهشت ۱۳۸۲.

۲-۲. همان.

۳-۳. بحارالانوار، ج ۷۷، ص ۲۶۹.

سوی ساحلی که ناخدایش از پیش در نظر گرفته، هدایت کند و پاسخ گوی خواسته های به حق مردم باشد.

به یقین، کم ترین حُسن مسلح شدن این نهاد مدنی به ابزار علمی و عملی در حیطه وظایف، تضمین هر چه بیشتر کارگشایی و برطرف ساختن مشکلات مردم خواهد بود و در این زمینه، برگزاری آموزش های کوتاه مدت پیش و پس از آغاز فعالیت داوطلبان نمایندگی شوراها، می تواند مفید و مؤثر باشد.

۵. حمایت مادی و معنوی دولت

در هر نظام سیاسی، دولت نقش اساسی را در شکل گیری و توسعه نهادهای نوپا بر عهده دارد. امروزه، شوراها از نهادهای نوپا در جامعه ما به شمار می آید و برای گستردگی حوزه فعالیت خود، نیازمند حمایت های بی دریغ دولت است. به یقین، حمایت های دولت در ابعاد مادی و معنوی می تواند عامل مؤثری در جلب اعتماد مردم به عملکرد و برنامه های شورا باشد. هم چنین می تواند امکان بهره برداری بهینه و بیش تر از امکانات و ابزارهای دولتی را _ که در اختیار سازمان ها و نهادهای دولتی قرار دارد _ فراهم آورد و با تأمین اعتبار کمبود منابع مالی شوراها را جبران کند و از وابستگی مالی شوراها به سازمان ها و نهادهای دولتی بکاهد و آن ها را به خودکفایی و استقلال رأی نزدیک تر کند. هم چنین آنان را در تهیه و اجرای طرح های محلی و منطقه ای یاری رساند و در نهایت، مردم را نسبت به عملکرد شوراها خوش بین سازد.

ص: ۱۰۶

۶. بهره‌گیری از نظریه‌های کارشناسان و پژوهشگران

گرچه از ویژگی‌های اعضای شوراهای اسلامی، کارشناسی و صاحب‌نظر بودن در امور است، به جهت گستردگی حوزه فعالیت، اعضای شورا نمی‌توانند در همه حیطه‌ها کارشناس باشند. از سوی دیگر، در حال حاضر، شوراها از نظر سطح تحصیلات و تخصص ناهمگون هستند و امکان ناکارایی آن‌ها وجود دارد. به همین جهت، شایسته است شوراهای محترم، بستری را فراهم سازند که بتوانند از وجود کارشناسان، دانشگاهیان و صاحب‌نظران بهره‌مند شوند، هم‌چنان که رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌می‌فرماید: «در همه صنایع و حرفه‌ها، از اهلش یاری بجوئید»^(۱). آن‌ها حتی می‌توانند با تأسیس سازمانی همانند مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، از پژوهش‌های پژوهشگران تغذیه‌فکری کنند.

بدیهی است مشارکت دانشگاهیان و نخبگان در تصمیم‌گیری‌های شورا، موجب نگاه واقع‌بینانه، افزایش نظارت و کاهش دخالت شورا در امور اجرایی گشته، موفقیت شورا را دوچندان می‌کند و فصل‌جدیدی از کارآمدی را برای شوراها رقم خواهد زد.

۷. اصلاح و بازنگری قانون شوراها

با این که «قانون شوراها تا سال ۱۳۵۷ در هفت مرحله بازنگری شده است»^(۲)

ص: ۱۰۷

۱-۱. ابن شهر آشوب مازندرانی، تفسیر متشابه القرآن، ۱۳۲۸، ج ۲، ص ۱۲۳.

۲-۲. همشهری، ش ۳۰۱۶، ۹ فروردین ۱۳۸۲، ص ۹.

هنوز به دلیل شفاف نبودن قوانین، تداخل وظایف و محدود بودن اختیارات، توانایی پاسخ‌گویی به انتظارات مردم را ندارد و آن‌ها را با تعارض‌های فراوانی روبه‌رو می‌سازد.

بنابراین، بهتر است مجلس شورای اسلامی و دولت، با اصلاح و بازنگری دوباره قانون شوراها و پرهیز از آزمون و خطاهای گذشته، ابزار و امکانات خدمت‌رسانی بهتر را برای افراد جامعه فراهم آورد. هم‌چنین با به اجرا در آوردن بخش‌های دیگر قانون شوراها، از جمله شوراهای شهرستان و عالی‌استان، به تکمیل حلقه‌های گم‌شده شوراها پردازند. بدیهی است هر اندازه دولت برای شفاف‌سازی قانون شوراها گام بردارد، به همان میزان، از برداشت‌های فردی از قانون می‌کاهد و گامی اساسی در راه نهادینه شدن مردم‌سالاری دینی و افزایش میزان مسئولیت‌پذیری مردم برداشته، مشکلات و گرفتاری مسئولان و دولت را کاهش می‌دهد.

۸. پیش‌گیری از سیاست‌زدگی

شایسته است برای پیش‌گیری از سیاست‌زدگی یا به تعبیری، جلوگیری از خودمحوری و حزب‌محوری، «اعضای محترم شوراها به تدوین یک آرمان مشترک میان خود و مردم دست زنند تا با جهت‌گیری فکری هماهنگ و بلندمدت، زمینه هم‌بستگی عمومی میان مردم و نسل‌های آینده را فراهم سازند و از تبدیل شدن اختلاف‌نظرها به تضادهای سیاسی میان احزاب و جناح‌ها، بکاهند و از آسیب‌های احتمالی پیش‌گیری کنند»^(۱).

ص: ۱۰۸

۹. پرهیز از عمل زدگی

به یقین، برای پرهیز از عمل زدگی شوراهای، اعضای آن‌ها نیازمند داشتن نگرش ساختاری به مسائل از راه ایجاد یک نظام جامع ارزیابی، کنترل همیشگی برنامه‌ها، ارتباط با مردم و نظرسنجی افراد هستند. تحقق این نگرش، مستلزم توجه گسترده به امر برنامه‌ریزی و طراحی برنامه‌ها و پروژه‌های مختلف خدماتی و اجرایی است. ممکن است بدون این امر و صرفاً با تکیه بر دیدگاه حسی و نظری، شوراهای در یک مسیر توسعه غیر واقعی هدایت شود که در نهایت، موجب صرف منابع، اعتبارها و بودجه‌های متعدد، بدون کسب اهداف واقعی و مؤثر خواهد گردید. (۱)

۱۰. به کارگیری نوآوری برای رفع محدودیت‌ها

برای این که شوراهای از دام محدودیت‌ها رهایی یابند، موفقیتشان تا حدود زیادی با به کارگیری روش‌های ابتکاری پیوند دارد. به ویژه این امر در محیط‌های متغیر و ناشناخته، از ضریب موفقیت بیش‌تری برخوردار است. برای مثال، در زمینه اعتبارهای مالی، وقتی دولت نمی‌تواند به تمام درخواست‌های اعتباری شوراهای جامه عمل بپوشاند، می‌توان با به کارگیری راهکارهایی هم‌چون کنترل هزینه‌ها، افزایش دقت در توجیه اقتصادی پروژه‌ها، ایجاد درآمدهای جدید، افزایش بهره‌وری از امکانات و سرمایه‌های

ص: ۱۰۹

عمومی، ایجاد یک برنامه مالی تدوین یافته یا تهیه بودجه بندی برنامه ای و مشخص ساختن اولویت ها، بر بسیاری از مشکلات مالی پیروز شد.

ص: ۱۱۰

(۱)

مشورت می کرد شخصی با کسی *** کز تردد و زهد وز محبسی

گفت ای خوش نام، غیر من بجو *** ماجرای مشورت با او بگو

من عدویم مر تو را، با من مپیچ *** نبود رأی عدو پیروز هیچ

رو کسی جو که تو را هست دوست *** دوست بهر دوست، لاشک خیر جوست

من عدویم چاره نبود کز منی *** کز روم با تو نمایم دشمنی

من تو را بی هیچ شکی دشمنم *** من تو را کی ره نمایم، رهزنم

هر که باشد هم نشین دوستان *** هست در گلخن میان بوستان

هر که با دشمن نشیند در زمن *** هست او در بوستان، در گولخن

چون که کردی دشمنی، پرهیز کن ***

ص: ۱۱۱

گفت می دانم تو را ای بوالحسن*** که تویی دیرینه دشمن دار من

لیک مرد عاقلی و معنوی*** عقل تو نگذاردت که کژ روی

طبع خواهد تا کشد از خصم کین*** عقل بر نفس است بند آهنین

آید و منعش کند، وا داردش*** عقل چون شحنه است در نیک و بدش

عقل ایمانی چو شحنه عادل است*** پاسبان و حاکم شهر دل است

مشورت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

امر «شاوهم»، پیامبر را رسید*** گرچه رأیی نیست، رأیش را ندید

در ترازو جو رفیق زر شده است*** نی از آنکه جو زر گوهر شده ست

روح، قالب را کنون همره شده ست*** مدتی سگ حارس در گه شده ست (۱)

هدف مشورت

ص: ۱۱۲

مشورت ادراک و هوشیاری دهد*** عقل ها مرعقل را یاری دهد

گفت پیغمبر بکن ای رای زن*** مشورت «کالمستشار مؤتمن»^(۱)

مشورت کن با گروه صالحان*** بر پیمبر امر «شاورهم» بدان

«امرهم شوری» برای این بُود*** کز تشاور، سهو و کز کم تر بود

این خَردها چون مصابیح انور است*** بیست مصباح از یکی روشن تر است^(۲)

پوشاندن رأی از اغیار در مشورت

^(۳)

مشورت دارند سر پوشیده خوب*** در کنایت با غلط افکن مشوب

مشورت کردی، پیغمبر بسته سر*** گفته ایشانش جواب و بی خبر

در مثالی بسته گفت رأی را***

ص: ۱۱۳

۱-۱. همان، ۱۰۷۸.

۲-۲. همان، ص ۵۲.

۳-۳. همان، ۱۴۱.

تا نداند خصم از سر پای را

او جواب خویش بگرفتی از او*** و از سؤالش می نبردی غیر بو

مشورت؛ چگونه و با که؟

مشورت در کارها واجب شود*** تا پشیمانی در آخر کم بُود

گفت امت مشورت با کی کنیم*** انبیا گفتند با عقل ایمم (۱)

مشورت با نفس خود گر می کنی*** هر چه گوید، کن خلاف آن دنی

گر نماز و روزه می فرمایند*** نفس مکار است، مکاری زایدت

مشورت با نفس خویش اندر فعال*** هر چه گوید، عکس آن باشد کمال

بر نیایی با وی و استیز او*** رو بر یاری بگیر آمیز او

عقل قوت گیرد از عقل دگر*** نی شکر کامل شود از نی شکر (۲)

گر بود آب روان بر بنددش*** و ربود جبر زمان بر خنددش

ص: ۱۱۴

۱-۱. عقل سالم و دست نخورده.

۲-۲. همان، ص ۲۸۲.

عقل را با عقلِ یاری، یار کن***آمرهم شوری بخوان و کار کن(۱)

پرهیز از پشیمانی

(۲)

بود آدم دیده نور قدیم***موی در دیده بُود کوه عظیم

گر در آن آدم به کردی مشورت***در پشیمانی نگفتی معذرت

ز آن که با عقلی چو عقلی جفت شد***مانع بدفعلی و بد گفت شد

رو بجو یار خدایی را تو زود***چون چنان کردی، خدا یار تو بود

عقل، با عقل دگر دو تا شود***نور افزون گشت، ره پیدا شود

دو بیتی ها

مشورت را زنده ای باید نکو***که تو را زنده کند و آن زنده کو

ای مسافر با مسافر رأی زن***ز آن که پایت لنگ دارد رای زن(۳)

ص: ۱۱۵

۱-۱. همان، ص ۷۶۲.

۲-۲. همان، صص ۱۸۷ و ۱۸۸.

۳-۳. همان، ص ۶۷۵.

مولوی

ص: ۱۱۶

هر که بی مشورت کند تدبیر***غالبش بر غرض نیاید تیر

بیخ بی مشورت که بنشانی*** بر نیارد به جز پشیمانی(۱)

سعدی

با یکی دو کس مشاوره کن***در اموری که بر خطر بینی

با یکی آینه پیش رو بینی*** با دو تا آینه پشت سر بینی(۲)

دخالت ندادن افراد بخیل، ترسو و حریص در مشورت

(۳)

دنائت پیشه مرد با بخالت*** مده در مجلس شورت دخالت

به هر کاری که خواهی کردن اقبال*** کند از بخل، در آن کار اخلاص

زییم فقرت آرد دل به رنجش*** نگه دست تو را دارد زبخشش

نه در بخشندگی خود دست دارد***

ص: ۱۱۷

۱- ۱. مجله پیوند، ش ۲۴۱، ص ۲۳.

۲- ۲. کلیات سعدی، با مقدمه فروغی، تهران، افکار، ۱۳۷۹، چ ۲، ص ۷۴۰.

۳- ۳. محمدعلی انصاری، آیین جهاننداری، بر اساس عهدنامه مالک اشتر اسفند ۱۳۴۴، ص ۲۸.

نه بخشنده به حال خود گذارد

به خویش آن مرد ترسو راه مگذار*** طمع کار از در خود دور می دار

چون در کارها سُستت نماید*** ز ترست در درون در می گشاید

حریص از بخل و حرص و آزمندی*** کِشد در خواری ات از ارجمندی

فروزان در درونت آتش آزر*** نماید با ستم کاری ات انباز

به هم این ترس و حرص و آزر یارند*** سه خوی مختلف با هم به کارند

چو این، هر سه به یک جا گرد گردید*** از آن گردد شک و تردید تولید

به حق بنده شود در بدگمانی*** دهد نسبت به یزدان ناتوانی

دگر او را مقدر می نداند*** به سُویِ سوء ظنّ زان خود کشاند

تو بر این هر سه خود امان بیافشان*** ز حُسن ظنّ تو کل کن به یزدان

که او از فضل دارد کامکارت*** به هر کاری مدد کار است و یارت

ص: ۱۱۸

میان توده افرادی نجینند*** وزیرانی خردمند و لبیند
به دور استند از هر زشت کاری*** از آثام و گنّهشان قلب، عاری
به مردم خوش رثوف و مهربانند*** پناه و یاور ملت زجانند
نه تنها از ستم خود دست شستند*** که انگشت ستم کاران شکستند
نه اموال یتیمان را ستانده*** نه اشک از چشم مظلومی فشانده
به گوهر مهر آسا تابناکند*** به دل آینه سان بی عیب و آکند
همه با تو به میل و مهربانی*** به تو هم عهد و اندر هم عنانی
ز جام مهر تو، همواره مستند*** اجانب پیششان دورانند و پستند
وزیر از این چنین اشخاص بگزین*** به خلوت با چنین افراد بنشین

ص: ۱۱۹

بده تشکیل مجلس گاه و بی گاه*** بکن شورا بدین اشخاص آگاه

نکوتر باز از اینان آن وزیر است*** که در گفتار حق بر تو دلیر است

چو دل سوز است بَهرِ ملک و ملت*** نترسد از تو و آن شأن و شوکت

متون ادبی

فرصت طلایی مشورت

برای این که حسرت فرصت ها را نخوریم، بجاست فرصتی بیابیم که اندیشه ها را در آن حَرس و یخ های جمودی فکر را آب کنیم؛ به گونه ای که پرده های ابهام را کنار زده و پنجره های نور و روشنایی را به روی خود باز کنیم تا انوار درخشان به چشم درونمان، روشنایی و شفافیت بخشند. به یقین، مشورت می تواند این فرصت طلایی را برای همگان فراهم آورد و به فکرها روشنگری بخشد و همواره به آن چه حق است، رهنمون باشد. (۱)

ما انسان ها، هر کدام یک برکه ایم

ما انسان ها، هر کدام یک برکه ایم؛ برکه هایی جدا از هم. حتی اگر عقل کل هم باشیم، باز برکه ایم. اگر آرزوی پیوستن به دریا را نداشته باشیم، اندک اندک، خشکی های خودمحوری و تنگ نظری اطرافمان را احاطه کرده،

ص: ۱۲۰

طراوت و شادابی را از ما خواهند گرفت و به تدریج، در باتلاق خود کامگی که خود ساخته ایم، فرو خواهیم غلتید.

ما انسان ها، هر کدام یک برکه ایم، ولی می توانیم با پیوند به هم، دریایی بی کران شویم؛ دریایی با شکوه و با طراوت، به دور از تعفن و مرداب بودن، دریایی که صدف پرور و گوهرزاست.

آن چه در زیبایی دریا بیش تر چهره می نماید، برخورد امواج کوچک و آفرینش امواج خروشان و تحول زاست. زندگی اجتماعی نیز بدین گونه است. وقتی اندیشه های بزرگ و تحول زا ایجاد می شوند که اندیشه های کوچک با هم درآمیزند. در این مطلوب، شورا می تواند آب باریکه ای باشد که این بستر را هموار می سازد. (۱)

شورا، هنگامه آزمون دیگر

فراموش نکنیم که دنیا، با تمام پستی ها و بلندی ها و خوش و ناخوشی هایش، محل آزمون است. انسان همیشه و همه جا در نقش های گوناگون در امتحان است. زمانی با زن و فرزند، گاهی با ثروت و شهرت و هنگامی با پُست و مقام و قدرت. مهم آن نیست که در کدام نقش و هنگامه باشیم، مهم آن است که صعود و سقوط و موقعیت های اجتماعی، ما را از گوهر وجود خویش غافل نسازد. «چه بسا کسی با نعمت هایی که به او رسیده، به دام اُفتد و با پرده پوشی بر گناه، فریب خورد و با ستایش شدن

ص: ۱۲۱

آزمایش گردد؛ خدا هیچ کس را همانند مهلت دادن نیازمود»^(۱).

مسئولیت شورا نیز نقش و هنگامه ای دیگر برای آزمونی دیگر است. زمانی می توان سربلند و سرافراز از عهده این آزمون بیرون آمد که خود را در اختیار مطامع^(۲) هوس ها و دام های اغواگر شیطان قرار ندهیم و در پرتو تزکیه و تهذیب اسلامی، خویشتن را وقف خدمت به خلق کنیم و کام تشنه آنان را از جام عمل سیراب سازیم^(۳).

مشورت، فرهنگ اسلام

مشورت، فرهنگ اسلام است. فرهنگ اندیشه و خردورزی است. فرهنگ ارزش گذاری به شخصیت انسان و پاسداری از ارزش ها و سنت های نیکوست. فرهنگ پیروی از بهترین اسوه های بشری محمد صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام است. فرهنگ پیش گیری از آفت ها و آسیب های فردی و اجتماعی است. فرهنگ هم اندیشی و گفت و گو، به دور از هرگونه عناد و ستیزه جویی است. فرهنگی که در دنیای آشوب زده امروز، انسان ها سخت بدان نیازمندند و می توانند با وجود اختلاف فرهنگی، قومی و نژادی، از این خوان گسترده و پر نعمت الهی، برای حل اساسی ترین مشکلات سیاسی و

ص: ۱۲۲

۱- ۱. نهج البلاغه، حکمت ۱۱۶.

۲- ۲. طعمه ها.

۳- ۳. نگارنده.

شورا در گفتار بزرگان

امام خمینی رحمه الله

لزوم وجود شورا: این شوراها باید باشد. در شهرها، بعد هم در سایر نقاط. ان شاء الله تأسیس بشود و سرنوشت هر شهرستانی، هر شهری که آن شوراها در آن هست، با خود این شوراهاست که از طرف مردم تعیین می شوند. (۲)

هدف شورا: شوراها محترم _ که در سراسر کشور هستند _ آن ها هم برای خدمتگزاری به روستاها و محرومین و طبقه ای که از سالیان دراز در زحمت بوده اند و برای آن ها هیچ کاری نشده بود، انجام خدمت می دهند. (۳)

اهمیت شورا: خیال نکنید شورای شهر یک چیز آسانی است، یک چیز کمی است. (۴) شورای شهر، یعنی همه کارهای شهر دست اینهاست؛ شهرداری را هم تعیین می کنند، کارهای دیگر شهر را اینها انجام می دهند، نظارت در بازار، نظارت در همه جا دارند. (۵)

ص: ۱۲۳

۱-۱. نگارنده.

۲-۲. صحیفه امام، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمه الله، چ ۳، ج ۱۰، ص ۲۵۰.

۳-۳. همان، ج ۱۷، ص ۷۸.

۴-۴. همان، ج ۱۰، ص ۲۵۱.

۵-۵. همان، ج ۱۰، ص ۲۵۲.

ویژگی منتخبان شورا: اول این که مؤمن باشند؛ مؤمن به این نهضت باشند و شرقی و غربی نباشند. انحرافات مکتبی نداشته باشند تا این که کارهایی که می کنند، برای نفع ملت، برای نفع خود شهرستان باشد. (۱)

باید آقایانی که در شورا هستند... تمام سوابق آن ها... بعد از انقلاب... ضمن انقلاب و... قبل از انقلاب... بررسی بشود به این که اینها مردمی هستند که به انقلاب عقیده دارند، متعهد به اسلام هستند و برای خدمت به این توده های مستضعف که همیشه محروم بودند، آمده اند خدمت کنند. (۲)

توجه کنند که در شوراها، یک وقت افراد نفوذی از منحرفین به صورت اسلام و به صورت مقدّس مآبی وارد نشوند. اینها که شیاطین هستند، همان طوری که شیطان به شکل های مختلف وارد می شود و انسان را گول می زند، اینها هم همان شیطان ها هستند و به صورت های مختلفی وارد می شوند. (۳)

لزوم همکاری مردم: مردم گمان نکنند شوراها شهر می تواند کار را انجام دهد. شورای شهر هفت نفر، ده نفر، از خود همین مردمند... این بسته به این است که مردم با این شوراها و با این اشخاص که می خواهند خدمت

ص: ۱۲۴

۱- ۱. همان.

۲- ۲. همان، ج ۱۷، ص ۷۸.

۳- ۳. همان.

کنند،... [همکاری] کنند. تا کمک ملت نباشد، کاری انجام نمی گیرد. (۱)

مقام معظم رهبری (زید عزه)

— تشکیل شوراهای، یکی از موفقیت های بزرگ جمهوری اسلامی است. (۲)

— خداوند را شاکر هستم [که] یک نهاد دیگر برای خدمت به مردم تأسیس شد و ملت ایران، یک گام دیگر به تحقق قانون اساسی نزدیک شد. (۳)

— مردم باید شرکت در انتخابات شوراهای را جدی بگیرند و به این انتخابات توجه کنند و در آن شرکت نمایند. (۴)

— امیدواریم تشکیل شوراهای جدید در سرتاسر کشور، به آغاز مسابقه خدمت به مردم تبدیل شود و همه مسئولان، در هر رده و مقامی، با حضور در این رقابت اصلی و رسمی، وظایف خود را در قبال مردم به بهترین نحو انجام دهند. (۵)

ص: ۱۲۵

۱-۱. همان، ج ۱۰، ص ۲۳۱.

۲-۲. سلام، ۱۲ دی ماه ۱۳۷۷، ص ۱.

۳-۳. اطلاعات، ش ۲۲۷۵۶، ۷ اردیبهشت ۱۳۸۲، از پیام مقام معظم رهبری به آغاز کار نخستین دوره شورای شهر و روستا.

۴-۴. سلام، ۱۲ دی ماه ۱۳۷۷، ص ۵.

۵-۵. هفته نامه شما، ش ۳۰۵، ۲۴ اسفندماه ۱۳۸۱.

— شوراهای... سراسر کشور، باید امانت دار باشند.(۱)

— شوراهای اسلامی شهر و روستا، باید از اولین روزِ آغاز به کار، بدون هدر دادن حتی یک روز، مسابقه در خدمت رسانی را آغاز کنند.(۲)

آیت الله سید محمود طالقانی رحمه الله

— از نظر قرآن و از نظر اسلام، هر خانه یک مرکز شورایی می باشد. هر دهکده و هر گروهی، باید در کارشان یک شورایی داشته باشند.(۳)

— وجود شورا، مهم تر از اصل آرایبی است که از شورا بیرون می آید.(۴)

— شورا،... پایه اجتماع اسلامی است.(۵)

— از همه خواهران و برادران در همه کشور تقاضا می کنم که به این امر مسئله شوراها اهمیت بدهند و بدانند سرنوشتشان دست خودشان است.(۶)

— یک سوره به اسم شورا است. مسلمان ها! هر کس که صدای مرا در

ص: ۱۲۶

۱-۱. همان.

۲-۲. اطلاعات، ش ۲۲۷۵۶، ۷ اردیبهشت ۱۳۸۲.

۳-۳. کتاب نقد ۸، ص ۳۰۸.

۴-۴. همان، ص ۳۰۷.

۵-۵. همان، ص ۳۰۴.

۶-۶. همان، ص ۳۰۹.

داخل و خارج کشور می شنود، راه اصلاح و حرکت و تکامل انقلابی یک کشوری، منحصر به همین است. (۱)

— من پیام خاصی در مورد شوراها ندارم، پیام من پیام انقلاب است،... پیام قرآن است؛ یعنی اولین مسئله برای یک ملتی که در مقابل طغیان و ظلم قیام کرده، همین است که مردم احساس کنند که در سرنوشت خودشان دخالت دارند. (۲)

سیدمحمد خاتمی

— شوراها، هسته اصلی مردم سالاری دینی در جامعه هستند. (۳)

— مسئولان نظام، امیدهای زیادی به کارآمدی [شوراها] دارند. (۴)

— تدابیر ایجاد نهاد شوراها در قانون اساسی، برای مقابله با آسیب های آینده انقلاب بود. (۵)

— شوراها، زمینه بسیار مناسبی برای خدمت به مردم دارند. (۶)

ص: ۱۲۷

۱-۱. همان، ص ۳۰۹.

۲-۲. همان، ص ۳۰۶.

۳-۳. کیهان، ش ۱۷۶۴۶، ص ۲.

۴-۴. همان.

۵-۵. همان.

۶-۶. همان.

— کار شوراها، کار سیاسی نیست و شوراها و شهرداری ها نباید سیاسی کار کنند و باید تنها تخصصی کار کنند. (۱)

علامه محمدتقی جعفری رحمه الله

شورا و مشورت، از اصول بدیهی و ضروری اسلام است که تردید در آن ناشی از بی اطلاعی یا غرض ورزی های نابکارانه است. (۲)

— اگر محصول مشورت، مخالف واقع هم بوده باشد، ضرری بر ارزش مشورت وارد نمی آورد. (۳)

— اصل مشورت، نعمت بزرگ خداوندی برای انسان هاست؛ آنان را به خود متکی می سازد و از داشتن استعدادها و امکانات و نیروهای سازنده آگاه می نماید. (۴)

— خداوند با اصل مشورت، اثبات می کند که این موجود (انسان) شایسته زندگی است. (۵)

ص: ۱۲۸

۱-۱. همان.

۲-۲. کتاب نقد ۸، ص ۲۹۶.

۳-۳. همان.

۴-۴. همان، ص ۲۹۸.

۵-۵. همان.

آیت الله ناصر مکارم شیرازی

هم فکری و مشورت، اثر اعجاز آمیزی دارد... هر فکر جرقه ای دارد که در فکر دیگری نیست. هنگامی که این جرقه ها به هم ترکیب شوند، شعله فروزانی ایجاد می کنند که هر تاریکی در پرتو آن روشن می گردد. (۱)

آیت الله جعفر سبحانی

تبادل نظر و برخورد آرا با یکدیگر، افکار را بارور می سازد و انسان را به نتیجه کامل و رأی درست می رساند؛ هم چنان که از برخورد سیم های مثبت و منفی، نور و حرارت تولید می شود. (۲)

ص: ۱۲۹

۱- ۱. ناصر مکارم شیرازی، یکصد و پنجاه درس زندگی، قم، انتشارات نسل جوان، ۱۳۶۸، ص ۱۲۴.

۲- ۲. جعفر سبحانی، مبانی حکومت اسلامی، برگردان: داود الهامی، مؤسسه علمی و فرهنگی سیدالشهدا، ۱۳۷۰، ص ۴۵۱.

پیشنهادهای کلی

اگرچه شورا در اسلام پیشینه ای به قدمت خود این آیین دارد و از اساسی ترین مسائل و از ارکان اجتماع اسلامی است، اجرای آن در قالب یک نهاد اجتماعی، دست کم در کشور ما، یک پدیده جدید به شمار می آید که باید به شیوه ای شایسته به مردم شناسانده شود و برای موفقیت خود به عنوان یک نهاد اجتماعی، به همکاری همگان نیاز دارد. در این زمینه، امروز نقش محوری وسایل ارتباط جمعی به ویژه صدا و سیما در شکل گیری نهادهای اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و تقویت و تضعیف آن ها به جهت دارا بودن ابزارهای کارآمد، برای همه مردم آشکار است.

بنابراین، از وظایف اساسی این رسانه مردمی است که به موفقیت شوراهای، به عنوان یک نهاد اجتماعی جدید کمک کند؛ زیرا موفقیت شوراهای، بیانگر موفقیت نظام جمهوری اسلامی ایران در اداره جامعه به وسیله حکومت دینی است. از این رو، در این بخش، نکته هایی را یادآور می شویم که امیدواریم مورد توجه برنامه سازان محترم قرار گیرد.

۱. حمایت بی دریغ از شوراهای

نوپا بودن نظام شورایی، بیانگر آن است که این نهال نوپا، برای رسیدن به رشد و بالندگی، به فرصت و حمایت همه جانبه و رفع موانع فراوی نیاز دارد. بر این اساس، برنامه ها و تحلیل های صدا و سیما باید به گونه ای باشد که با پرهیز از بزرگ نمایی کاستی های شورا، از کشاندن مسائل حاشیه ای به عرصه عمل شوراهای خودداری کرده و حمایت های لازم را از برنامه های

نظام شورایی کشور به عمل آورد. البته منظور از حمایت از شورا، حمایت از جناح بندی ها و باندهایی ها نیست که متأسفانه در برخی موارد دیده می شود، بلکه هدف، حمایت از برنامه های سازنده و دستاوردهای موفق شورا است که خدمتگزاران صادق، در نقاط دور و نزدیک کشور انجام می دهند. مسلّم است حمایت از آن ها، موجب دلگرمی همه خدمتگزاران کشور خواهد بود.

۲. تسهیل ارتباط مردم و شورا

رسانه های گروهی به ویژه صدا و سیما می توانند با اطلاع رسانی، ارتباط متقابل مردم و شورا را تسهیل کنند تا به آگاهی دو طرف از اهداف، خواسته ها، پیام ها و برنامه های مورد نظر همدیگر بیانجامد. در صورت تحقق این امر، چشم داشت های مردم و شوراها تعدیل یافته و هماهنگی اجتماعی مستحکمی ایجاد خواهد شد، به گونه ای که مردم با آگاه شدن از برنامه های شورای خود، در راه تقویت آن ها حرکت می کنند. در مقابل، شوراها نیز از خواسته های مردم و نیاز آن ها آگاهی یافته و براساس آن ها برنامه ریزی و تصمیم گیری خواهند کرد.

۳. نیاز به برقراری ارتباط تنگاتنگ با نهاد شورا و مردم

برای تسهیل ارتباط متقابل مردم و شورا و همین طور انتقال صحیح پیام دو طرف، باید ارتباط تنگاتنگی میان نهاد شورا و مردم برقرار باشد که برای تحقق این مهم، نیاز به اعتماد سازی است. به یقین، اگر رسانه ها، به ویژه صدا و سیما نتوانند اعتماد مردم و شورا را با برقراری ارتباط تنگاتنگ جلب کنند، جریان ارتباط به شکل ضعیف و ناقص ایجاد می شود که نتیجه آن، سوء تفاهم، تحریف و انتقال ناقص پیام خواهد بود.

به یقین، توفیق شوراها، در گرو همکاری و مشارکت مردم است، ولی مردم ما به علت نداشتن انس و الفت تاریخی، با آن ناآشنا هستند. بنابراین، بهتر است بخشی از امکانات صدا و سیما، در مسیر این رویکرد صرف شود و گروه های مختلف مردم، به ویژه جوانان و خانواده ها در قالب برنامه های جذاب، آموزش های لازم را در زمینه مشارکت ببینند.

۵. شفاف سازی برنامه های شورا

در برخی موارد، شاید مصوبه های شورا به گونه ای باشد که در بلند مدت، منافع مردم را تأمین کند، ولی در کوتاه مدت، چندان رضایت بخش نبوده و مردم بخواهند با برنامه های شورا احساسی برخورد کنند. در این زمان، رسانه های جمعی می توانند با پرهیز از پخش برنامه های تهیجی، با روشنگری، به شفاف سازی برنامه های شورا پرداخته و مردم را از منافع آینده طرح آگاه سازند تا به طور معقول، حمایت های لازم از برنامه های شورا به عمل آید.

موضوع های برنامه سازی

۱. برنامه مردم و شورا: صدا و سیما می تواند در راستای اطلاع رسانی و تسهیل ارتباط مردم و شورا، با ساخت برنامه ای هفتگی با عنوان «مردم و شورا»، مردم را در جریان برنامه های شوراهای استان ها و شهرهای مختلف قرار دهد. این برنامه می تواند در هر هفته به یک شهر یا استان اختصاص یابد و مشکلات مردم و دیدگاه های منتخبان شوراها، در قالب گفت و گوها، گزارش ها، میزگردها و... مطرح و پیگیری شود.

۲. پخش زیرنویس: گاهی شنیدن یک جمله زیبا و حکیمانه می تواند اثری اعجازآمیز داشته، فردی را متحول کند. در مورد اهمیت شورا و مشورت و آثار آن در زندگی فردی و اجتماعی، گفتارهای ارزنده ای از پیشوایان معصوم علیهم السلام به یادگار مانده که می تواند در برنامه های صدا و سیما، به ویژه پیش از اخبار سراسری و به مناسبت هفته شورا مورد استفاده قرار گیرد.

۳. تهیه گزارش های مؤثر: گزارش ها از پراثرترین برنامه های صدا و سیما به شمار می آیند. همان گونه که صدا و سیما می تواند به معرفی دستاوردها و عملکردهای موفق شوراهای بپردازد، می تواند با تهیه گزارش های مؤثر و به تصویر کشیدن محرومیت مناطق شهری و روستایی، توجه بیش تر اعضای شوراها را به رفع محرومیت از این مناطق معطوف سازد و اعتماد بیش تر مردم را به این رسانه ملی جلب کند.

۴. برنامه تشکر از شورا: تشکر از شورا، می تواند عنوان برنامه ای باشد که به تلفن های مردم و تشکر آنان از عملکردهای موفق شوراها در نقاط دور و نزدیک اختصاص یابد. این برنامه می تواند برای اعضای محترم شوراهایی که در نقاط دور و نزدیک به صورت صادقانه به خدمتگزاری مشغولند و عملکرد صادقانه آن ها، کم تر در رسانه ها بازتاب یافته است، مایه دلگرمی شود.

۵. اجرای مسابقه های متنوع: مسابقه ها اگر در قالبی زیبا و پرمحتوا اجرا شوند، می توانند از هیجان انگیزترین و آموزنده ترین برنامه های صدا و سیما باشند. فصل اول تا چهارم این نوشتار، زمینه های مختلفی را برای طرح پرسش این مسابقه ها ایجاد می کند که می تواند در سطح آگاهی مردم، به ویژه جوانان از

تاریخچه شورا در اسلام، دلایل مشورت معصومین علیهم السلام، ویژگی های لازم برای منتخبان شورا و اهداف آن در قانون اساسی و موارد دیگر مؤثر باشد. اگر پرسش ها در قالب نمایش مطرح شوند، می تواند جذابیت برنامه را بیش تر سازند.

پرسش های مسابقه ای

۱. در کدام آیه قرآن مجید، پیامبر به مشورت با مردم مأمور شده است؟

الف) آل عمران: ۱۵۹ ب) شوری: ۳۷

ج) نمل: ۲۲ د) قصص: ۲۰

۲. در کدام آیه قرآن، مشورت در بیان ویژگی اخلاقی مؤمنان آمده است؟

الف) بقره: ۲۳۳ ب) شورا: ۳۷

ج) آل عمران: ۱۵۹ د) نمل: ۳۲

۳. پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در کدام جنگ، چگونگی رویارویی با دشمن را به مشورت نهاد؟

الف) جنگ بدر ب) جنگ احد

ج) جنگ تبوک د) جنگ موته

۴. در جنگ بدر، رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله نظر مشورتی چه کسی را پذیرفت؟

الف) سلمان فارسی ب) عباس ابن عبدالمطلب

ج) حباب بن منذر د) ابوذر

۵. مشورت در چه اموری صحیح است؟

الف) در امور اجرایی ب) احکام الهی

ج) فقط در امور نظامی د) هر سه مورد

۶. حدیث «مشورت، عین هدایت است» از کدام معصوم است؟

الف) امام علی علیه السلام ب) امام حسن علیه السلام

ج) امام صادق علیه السلام د) رسول اکرم صلی الله علیه و آله

۷. حدیث «مشورت، مبارک است» از کدام پیشوای معصوم علیه السلام است؟

الف) رسول اکرم صلی الله علیه و آله ب) امام علی علیه السلام

ج) امام صادق علیه السلام د) امام جواد علیه السلام

۸. کدام یک از پیشوایان معصوم علیهم السلام، با غلام خود به مشورت پرداخته است؟

الف) امام محمدباقر علیه السلام ب) امام جعفر صادق علیه السلام

ج) امام موسی کاظم علیه السلام د) امام هادی علیه السلام

۹. کدام یک از فرماندهان اسلام، در جنگ موته با شورا انتخاب شد؟

الف) عبدالله بن رواحه ب) خالد بن ولید

ج) جعفر بن ابی طالب د) زید بن حارثه

۱۰. طرح نظامی کدام شخصیت در شورا، از عوامل مهم پیروزی مسلمانان در جنگ خندق بود؟

الف) حُباب بن منذر ب) مقداد

ج) عباس بن عبدالمطلب د) سلمان فارسی

۱۱. سالروز تأسیس شوراها در ایران چه روزی است؟

الف) ۱۲ اردیبهشت ۱۳۵۸ ب) ۹ اردیبهشت ۱۳۷۸

ج) ۱۸ اسفند ۱۳۷۸ د) ۱۹ اردیبهشت ۱۳۸۲

۱۲. اولین انتخابات شوراهای اسلامی شهر و روستا، در چه سالی در ایران انجام پذیرفت؟

الف) سال ۱۳۷۷ (ب) سال ۱۳۷۸

ج) سال ۱۳۷۹ (د) سال ۱۳۸۰

۱۳. کدام فصل از قانون اساسی، به اصل شوراها پرداخته است؟

الف) فصل چهارم (ب) فصل پنجم

ج) فصل ششم (د) فصل هفتم

۱۴. کدام یک از موارد زیر، از اهداف تأسیس شورا در قانون اساسی است؟

الف) تسریع امور (ب) توزیع قدرت

ج) بهره‌گیری از مشارکت مردم (د) هر سه مورد

۱۵. آیا براساس قانون اساسی، مصوبه‌های شوراهای می‌تواند با احکام اسلام مغایر باشد؟

الف) بلی (ب) خیر

۱۶. آیا براساس قانون اساسی، شوراهای باید تابع حکومت مرکزی باشند؟

الف) بلی (ب) خیر

پرسش‌های مردمی

۱. شما در مورد شورا چه می‌دانید؟

۲. آیا تا کنون در انتخابات شوراهای شهر و روستا شرکت کرده‌اید؟ هدف شما چه بوده است؟

ص: ۱۳۶

۳. از شورای شهر یا روستای خود چه انتظاری دارید؟

۴. آیا در مورد مشورت پیشوایان معصوم علیهم السلام چیزی می دانید؟

۵. آیا می توانید حدیثی درباره مشورت بگویید؟

۶. به نظر شما، نامزدهای نمایندگی شوراهای اسلامی باید چه ویژگی هایی داشته باشند؟

۷. آیا در زندگی خود مشورت کرده اید؟

خیر چرا؟

آری چه نتایجی برای شما داشته است؟

۸. بیش تر می کوشید با چه کسانی مشورت کنید؟

۹. مشورت چه نقشی در موفقیت خانواده می تواند داشته باشد؟

۱۰. به نظر شما، جامعه بدون مشورت، چگونه جامعه ای است؟

۱۱. آیا از عملکرد شورای شهر یا روستای خود راضی هستید؟ چرا؟

۱۲. به نظر شما، شوراها چگونه می توانند مردم را با خود همراه و همگام سازند؟

۱۳. به نظر شما، آیا شوراها نیازی به همکاری مردم دارند؟

۱۴. اگر کسی با شما مشورت کند، چگونه او را راهنمایی می کنید؟

پرسش های کارشناسی

۱. تفاوت نظام شورایی اسلام با دموکراسی های موجود در چیست؟

۲. آیا در اسلام باید میان بحث شورا و مشورت تفکیک قائل شد؟

۳. مشورت در اسلام در چه اموری جایز است؟

۴. مقصود از این که می گویند در شورا، اعتماد به رأی خواص است نه عوام چیست؟

۵. آیا معصومین علیهم السلام نیازی به مشورت داشتند؟ چرا؟

۶. در مفهوم اسلامی شورا، رسیدن به چه مطلبی اهمیت دارد؟

۷. حدود شورا را در اسلام شرح دهید.

۸. امروزه، چه آفاتی شوراها را تهدید می کند؟

۹. شوراها در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، از چه جایگاهی برخوردارند؟

۱۰. رسانه ها در موفقیت شوراها چه اندازه تأثیر دارد؟

۱۱. روابط عمومی فعال تا چه اندازه در موفقیت شوراها مؤثر است؟

۱۲. تخصص در امور شهری یا روستایی، به چه میزان در توان مندی شوراها نقش دارد؟

۱۳. برای مشارکت مردم در امر شوراها، چه اقداماتی می توان انجام داد؟

زیرنویس یا پیام های مجری

سخنان رسول اکرم صلی الله علیه و آله

۱. هیچ قومی مشورت نکردند، جز آن که به بهترین امر هدایت یافتند. (الدرالمنثور، ج ۲، ص ۱۵۹)

۲. وحشتناک ترین تنهایی، خودرأیی است. (بحارالانوار، ج ۶۶، ص ۴۰۹)

۳. کسی که مشورت کرد، پشیمان نگشت. (نهج الفصاحه، حدیث ۲۵۰۹، ص ۶۷۸)

۴. هیچ کس از مشورت بی نیاز نیست. (نهج الفصاحه، حدیث ۱۶۳۷، ص

۵. هیچ کس از پی مشورت هلاک نشود. (نهج الفصاحه، حدیث ۲۲۹۶، ص ۶۴۰)
۶. هیچ کس از مشورت، بدبخت و از خودرأیی، خوش بخت نشد. (نهج الفصاحه، حدیث ۲۵۷۰، ص ۶۸۷)
- سخنان امام علی علیه السلام
۱. مشورت کردن، عین هدایت است. (شرح غررالحکم و دررالکلم، ج ۱، ص ۵۲)
۲. هیچ پشتیبانی مانند مشورت وجود ندارد. (نهج البلاغه، حکمت ۵۴)
۳. هر کس تنها به رأی خویش تکیه کند، هلاک گردد. (نهج البلاغه، حکمت ۱۶۱)
۴. مشورت کننده بر جانب رستگاری است. (شرح غررالحکم و دررالکلم، ج ۱، ص ۳۱۹)
۵. گرد آوردن خوبی ها و خیرها در مشورت کردن است. (شرح غررالحکم و دررالکلم، ج ۳، ص ۳۶۸)
۶. کمک کردن یکدیگر با مشورت، خوب یاری کردن است. (شرح غررالحکم و دررالکلم، ج ۶، ص ۱۵۷)
۷. مشورت کردن در کارها، پشت گرمی است. (شرح غررالحکم و دررالکلم، ج ۱، ص ۵۲)
۸. مشورت کردن، آسایش است برای تو و زحمت است برای غیر تو.

(شرح غرالحکم و دررالکلم، ج ۲، ص ۶۶)

۹. صلاح رأی، به خالص بودن مشورت کننده است. (شرح غرالحکم و دررالکلم، ج ۴، ص ۱۹۴)
۱۰. مشورت کردن با دورانیش مهربان، پیروزی است. (شرح غرالحکم و دررالکلم، ج ۶، ص ۱۴۶)
۱۱. هر کس با دیگران مشورت کرد، در عقل های آنان شریک شد. (نهج البلاغه، حکمت ۱۶۱)
۱۲. آن کس که از افکار و آرای گوناگون استقبال کند، صحیح را از خطا خوب شناسد. (نهج البلاغه، حکمت ۱۷۳)
۱۳. ستم کردن بر مشورت جوینده، ستم است و خیانت. (غرالحکم و دررالکلم، ج ۴، ص ۲۷۳)

پیام های کوتاه شورا

(۱)

- هم اندیشی و تدبیر شورا، رمز گشایش کارهاست.
- ارتباط مناسب، پُل پیروزی شورا است.
- حلقه تدبیر، در شورا متجلی است.
- شورا در پرتو نور ولایت بیمه است.
- شورا بدون حدود و حصار، محکوم به آسیب پذیری است.
- تشریفات برای شورا، مشکل ساز و سادگی برای آن چاره ساز است.

ص: ۱۴۰

— شورا جایگاه پرهیزکاران و دانشمندان است، نه پایگاه ناپرهیزگاران و نادانان.

— ضریب موفقیت شورا، در گرو ضریب مشارکت مردم است.

— همدلی و هم آوایی اعضا، رمز پیروزی شورا است.

— جلب اعتماد، زمینه ساز هر گونه مشارکتی است.

— خدمت به مردم، کلید تسخیر قلعه قلب هاست.

— شورا، مولود مدنیت انسان هاست.

— شورا هم بی نیاز از مشاوره نیست.

— شورا وقتی نعمت است که مجمع صفا باشد.

معرفی کتاب برای مطالعه بیش تر

۱. حاکمیت در اسلام، سیدمحمد موسوی خلخالی، تهران، آفاق، ۱۳۶۱.
۲. تنبیه الامه و تنزیه المله، محمدحسین نایینی، شرکت سهامی انتشار.
۳. حکمت اصول سیاسی اسلام، محمدتقی جعفری، بنیاد نهج البلاغه، ۱۳۶۹.
۴. پرتویی از قرآن (جلد ۵)، سید محمود طالقانی، گردآورنده: سید محمد مهدی جعفری، انتشارات اهل قلم، ۱۳۵۸.
۵. چهل حدیث (شورا و مشورت در قرآن)، میثم موسایی، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۴.
۶. قانون گذاری در اسلام، سید محمد تقی مدرسی، سیدمحمد علوی مقدم، کتابخانه طهوری، ۱۳۷۶.
۷. جامعه دینی و جامعه مدنی، احمد واعظی، مرکز نشر آثار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه، ۱۳۸۱.

۸. فقه سیاسی اسلام (جلد ۱)، ابوالفضل شکوری، نشر مؤلف، ۱۳۶۱.

۹. مکتب اهل بیت علیهم السلام، مصطفی نورانی، قم، پیروز.

۱۰. ایدئولوژی و فرهنگ اسلام از دید ژول، ژول لایبوم، مترجم: محمد رسول دریایی، تهران، میثم، ۱۳۵۶.

۱۱. سیره نبوی، مرتضی مطهری، قم، صدرا.

۱۲. اعتصام، گروهی از نویسندگان، شماره ۵۰ _ ۵۲، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی.

ص: ۱۴۲

* قرآن مجید.

* نهج البلاغه، دشتی.

* نهج الفصاحه.

۱. اداره روابط عمومی استانداری قم، جزوه آشنایی با دومین انتخابات شورای اسلامی شهر و روستا، ۱۳۸۰.

۲. استادی، رضا، شورا در قرآن و حدیث، بنیاد فرهنگی امام رضا علیه السلام، انتشارات هجرت، قم، ۱۳۶۰.

۳. انصاری، محمدعلی، آیین جهانداری (به خط حسن هریسی).

۴. بلخی، جلال الدین محمد، دیوان شمس تبریزی، نشر قطره، تهران، ۱۳۸۱.

۵. _____، مثنوی معنوی (با تصحیح نیکلسون)، چاپ اول، انتشارات سیروس،

تهران، ۱۳۷۸.

۶. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، شرح غررالحکم و دررالکلم، مقدمه و تصحیح: سید جلال الدین حسینی، چاپ پنجم،

تهران، مرداد ۱۳۷۳.

۷. حرانی، حسین بن شعبه، تحف العقول، چاپ اول، انتشارات علمیه اسلامی، تهران، ۱۳۵۰.

۸. حسین، طه، علی و فرزندان، مترجم: محمدعلی شیرازی، گنجینه، تهران، ۱۳۵۴.

۹. دادگستری جمهوری اسلامی ایران، مجموعه قوانین سال ۱۳۶۱، تهران، روزنامه جمهوری اسلامی ایران.

۱۰. سبحانی، جعفر، تاریخ اسلام، وزارت آموزش و پرورش، تهران، ۱۳۶۵.

۱۱. _____، مبانی حکومت اسلامی، مترجم: داود الهامی، مؤسسه علمی و

فرهنگی سیدالشهدا، ۱۳۷۰.

۱۲. سعدی، مصلح الدین، کلیات، (با مقدمه فروغی)، چاپ سوم، نشر افکار، تهران، ۱۳۷۹.

۱۳. سیوطی، جلال الدین، الدر المنثور، دارالکتب العلمیه، بیروت، ۱۴۱۱ ه. ق.

۱۴. طباطبایی، محمدحسین، ترجمه تفسیر المیزان، چاپ پنجم، بنیاد فکری علامه طباطبایی، [بی جا]، ۱۳۷۶.

۱۵. عاملی، محمد بن حُر، وسائل الشیعه، طهران، مکتب الاسلامیه، [بی تا].
۱۶. عمید زنجانی، عباسعلی، فقه سیاسی، امیر کبیر، تهران، ۱۳۶۶.
۱۷. قربانی نیا، ناصر، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، چاپ چهارم، نشر سمن، ۱۳۷۹.
۱۸. قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، چاپ ششم، دارالکتب الاسلامیه، تهران، ۱۳۵۴.
۱۹. قمی، شیخ عباس، کحلُّ البصر، مؤسسه نشر الکتب المذهبیه، قم، [بی تا].
۲۰. کارل، الکسیس، انسان موجود ناشناخته، مترجم: عنایت، انتشارات شهریار، تهران، [بی تا].
۲۱. مازندرانی، ابن شهر آشوب، تفسیر متشابه القرآن، ۱۳۲۸ ه. ش.
۲۲. مجدی، عطاءالله، هزار گوهر، چاپ دوم، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۶۸.
۲۳. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، چاپ تهران، [بی جا]، [بی تا].
۲۴. _____، بحار الانوار، مؤسسه الوفا، بیروت، ۱۴۰۳ ه. ق.
۲۵. مرکز آموزش سیاسی وزارت کشور، آشنایی با شوراها، اسلامی، [بی جا]، ۱۳۷۷.
۲۶. مطهری، مرتضی، فلسفه اخلاق، صدر، قم، ۱۳۶۶.
۲۷. مکارم شیرازی، ناصر، یکصد و پنجاه درس زندگی، قم، انتشارات نسل جوان، ۱۳۶۸.
۲۸. ملکی، محمد، شورا در اسلام، نهضت زنان، [بی جا]، ۱۳۵۹.
۲۹. مهدی نیا، نقی وحید، مدیریت در شوراها، چاپ اول، احرار، تبریز، ۱۳۷۸.
۳۰. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، امام خمینی و حکومت اسلامی (۷)، تهران، ۱۳۷۸.
۳۱. _____، صحیفه امام، چ سوم، تهران، ۱۳۷۹.
۳۲. نجفی، موسی، تأملات سیاسی در تاریخ تفکر اسلامی، چاپ اول، پژوهشکده علوم انسانی، تهران، ۱۳۷۷.
۳۳. واقدی، محمدبن عمر، المغازی، چاپ سوم، عام الکتب، ۱۴۰۴ ه. ق.

تحقیقات مرکز پژوهش های اسلامی، با ساختار و ترکیب جدید جهت استفاده برنامه ریزان و برنامه سازان تهیه می شود. بیان نیازها و اعلام رضایت بهره برداران گرامی و همچنین نظرهای سازنده و تجربه های ارزشمند آنان زمینه ارتقای کمی و کیفی جزوات را فراهم می سازد. لذا، مستدعی است پس از مطالعه و ارزیابی کامل، سؤالات زیر را پاسخ دهید و به این مرکز ارسال فرمایید (تکمیل و ارسال پاسخنامه به منزله اعلام وصول و درخواست نشریه آتی خواهد بود) به اهتمام جناب عالی در ارسال سریع پاسخ ها ارج می نهیم و از خداوند متعال توفیق روزافزون شما و همکارانتان را مسئلت می نمایم.

با سپاس

اداره کل پژوهش مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

ردیف عناوین سؤالات سطوح پاسخ

خیلی خوب، متوسط، ضعیف، خیلی ضعیف

۱ شکل و ساختار تحقیق تا چه حدی مناسب است؟

۲ حجم مطلب و موضوعات آن نسبت به اهداف آن چگونه است؟

۳ پژوهش تا چه حد از اتقان و قوت مطالب برخوردار است؟

۴ تازگی مطالب و مفید بودن تحقیق را چگونه می بینید؟

۵ ادبیات و ویرایش متن تحقیق در چه سطحی است؟

۶ تا چه حد توصیه ها و پیشنهادهای برنامه ای می تواند کارگشا باشد؟

۷ میزان بهره وری از این پژوهش را چگونه ارزیابی می کنید؟

۸ بیشتر استفاده را از کدامیک از بخش ها یا فصول داشته اید؟

۹ به غیر از شما چه اشخاص دیگری از این پژوهش استفاده می نمایند؟

۱۰ به نظر شما جای خالی چه نوع مطالبی در این تحقیق دیده می شود؟

۱۱ پیشنهاد شما برای بهتر شدن کیفیت پژوهش ها چیست؟

نام و نام خانوادگی تکمیل کننده فرم مسئولیت

محل خدمت

ص: ۱۴۵

دفتر مرکزی: قم _ بلوار امین، ساختمان صدا و سیما، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، تلفن ۰۲۵۱ _ ۲۹۱۰۶۰۲

دفتر تهران: خیابان ولیعصر(عج)، جام جم، طبقه دوم ساختمان شهید رهبر (رفاه سابق)، تلفن: ۰۲۱ _ ۲۱۶۵۴۴۳

حلقه تدبیر

ویژه نامه شوراهاى اسلامی

ص: ۱۴۶

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ. ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری

۴. صرفا ارائه محتوای علمی

۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می
نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه
اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

